

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૨૧૨૭

શ્રી જૈન શ્રીરત્નો
ભાગા જીજ્ઞે

પ્રકાશક
શ્રી જૈન આત્માર્જી સભા- ભાવનગર

ખડેન રસીલા શ્રીઉપયોગી સિરિઝ નાં. ૧

શ્રી જૈન આત્માનંદ ધંધમાળા નં. ૮૭

આદર્શ જૈન શ્રીરત્નો.

[ભાગ બીજો.]

(જેમાં મહાસતીઓના અનુકરણીય, સુંદર, રસિક
ચરિત્રો આપવામાં આવેલા છે.)

પ્રસિદ્ધકર્તા.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

વીર સંવત ૨૪૭૬ આત્મ સંવત ૫૪ વિ સં. ૨૦૦૬

: પ્રકાશક :

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ
(સાહિત્યભૂષણ)

ઑન. સેક્રેટરી

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા (તરફથી)

લાવનગર.

: મુદ્રક :

શાહ ગુલાબચંદ લલિતભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રી. પ્રેસ-લાવનગર.

જૈન દર્શનના વિદ્વાન, પ્રતિભાશાળી, જનસમાજનું કલ્યાણ કરનારા, પૂજ્ય પૂર્વાચાર્ય મહારાજઓએ પ્રાચીન અર્વાચીન કાળના પવિત્ર જૈન દર્શનના તીર્થંકર પરમાત્માઓ, મહાપુરુષો, સત્ત્વશાળી ઉત્તમ નરોત્તી જેમ સતીધર્મની પવિત્ર રમણીઓના ઉત્તમ ભાવનાથી ભરપૂર, અનુપમ, સુંદર, આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર અને આદર્શ ગૃહિણી, જૈન સ્ત્રીરત્નોની રસમય કથાઓ ચરિતાનુયોગમાંથી લઈ જૈન કથા સાહિત્યમાં જે ગુંથણી કરી છે તેમાંથી વીણી લઈ આ આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો બીજા ભાગમાં અનુપમ કથાઓ આપવામાં આવેલી છે. છવીશ વર્ષ પહેલાં આદર્શ જૈન સ્ત્રી રત્નોનો પ્રથમ ભાગ અમોએ પ્રગટ કર્યો હતો; આજે આ તેના બીજા વિભાગનું પ્રકાશન કરી જૈન સમાજ પાસે મૂકીએ છીએ, કે જે ચરિત્રોમાં આવેલ પવિત્ર સતી સ્ત્રીઓએ પોતાના સસ અને શીશવ્રતનું રક્ષણ કરવા અનેક પ્રકારની આપત્તિઓનો સામનો કરી, અનેક સંકટો શાંતિપૂર્વક સહન કરી, તેનું અનુપમ રીતે રક્ષણ કર્યું છે.

સ્ત્રી જીવન ઉપર જગતના જીવન અને ઉન્નતિનો મુખ્ય આધાર છે, કારણ કે ઉત્પન્ન થએલા અને થનાર મહાપુરુષોને પ્રાથમિક સંસ્કાર પ્રેરનાર તેની માતાઓ છે, જેથી સ્ત્રી જીવન શુદ્ધ, સંસ્કારી હોવાની ખાસ જરૂર છે, તેથીજ પૂર્વાચાર્ય મહારાજઓએ અનુકરણીય, દૃષ્ટાંતરૂપ લખેલા ઉત્તમ

શ્રીચરિત્રાનું પ્રકાશન પણ ઉત્તમ પુરુષોપયોગી ચરિત્રાના પ્રકાશનની કરતાં પણ કેટલીક અપેક્ષાએ વિશેષ ઉપયોગી છે.

તેવા ઉત્તમ પવિત્ર, પતિવ્રતા આદર્શ સ્ત્રીરત્નોનો પ્રતાપ, પ્રભાવ પણ અલૌકિક હોય છે. રૂપિઓ તેમજ તપસ્વીઓ વગેરે પુરુષો કરતાં પણ તેવા સ્ત્રીરત્નો વચનસિદ્ધ પણ વિશેષ હોય છે અને તેવા તેમના પ્રભાવથી સુરાસુરો પણ તેમને આધીન થઈ તેમના શિયળનું રક્ષણ કરવામાં હાજર થઈ સહાયભૂત થાય છે.

આવા સુંદર સ્ત્રી ચરિત્રો મનનપૂર્વક વાંચવાથી સ્ત્રીઓનો ધર્મ શું છે, આવી પવિત્ર વીરાંગનાઓનો મહિમા કેવો છે, આદ્યકાળમાં તેઓને કેવી જાતનું શિક્ષણ આપવામાં આવે તો સંસ્કારી, મહાન પુરુષોને જન્મ આપનારી, પતિભક્તિ કરનારી સુશીલા આદર્શ સતીરત્ન થઈ શકે વગેરે પ્રતાપી સતી ચરિત્રો વાંચવાથી તેવું જ્ઞાન મળી શકે, તેમજ તેવા ચરિત્રાનું મનનપૂર્વક પઠન પાઠનથી તો તેવી આદર્શ રમણી પણ થઈ શકે છે.

સ્ત્રી ઉપર આખા ધરનો આધાર હોવાથી તેમને કેળવી કુશળ બનાવવી જોઈએ, કારણ કે તેવી સ્ત્રીઓ ધરની શાલારૂપ બને છે.

સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપવું તે સમજશક્તિ પ્રાપ્ત થવા માટે છે અને તેથી તેઓને ધર કાર્યની આવડત રસોઈ, અને રીતભાતમાં નિષ્ણાતપણું, ભરત ગુંથણ, શિવણ, કરકસરપૂર્વક ખર્ચ ચલાવવાની કુશળતા એ વગેરે ગૃહકાર્યો તેમજ, પત્ની તરીકેની પોતાની ફરજ, નમ્રતા, સખ્યતા, મર્યાદા, પતિવ્રતાના ધર્મો, નીતિ, સદાચાર, સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય, વિવેક, વિનય, મર્યાદા, સુધડતા, પતિવ્રતાના સાચા અર્થકારો શું છે? સાસરીયામાં કેવી વર્તણૂંક ચલાવવી, કેમ બોલવું, ચાલવું, ખરા વજાબૂપણ કયા હોઈ શકે, સદ્ગુણી સ્ત્રીઓના લક્ષણો, વડીલો પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ વગેરે સ્ત્રીઓનો ધર્મ અને કર્તવ્ય જાણવા માટે છે, પરંતુ આવું શિક્ષણ વર્તમાનકાળમાં સ્કૂલોમાં જેમ નથી અપાતું તેમ અનેક સ્થળોએ આપણી જોઈ કન્યાશાળાઓમાં પણ અપાતું નથી; પરંતુ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પ્રકરણાદિનું માત્ર શિક્ષણ આપવામાં આવે છે, (જો કે તેની પણ જીવનમાં જરૂર છે.) જો કે માત્ર

તેથી બાળા—કન્યાઓ ભવિષ્યમાં ગૃહણી, આદર્શ સ્ત્રીરત્ન કે પ્રાતઃસ્મરણીય સતી માતાઓ થઈ શકે નહિં તેટલું જ નહિં પરંતુ તેમની ભાવિમાં થનારી સંતતિ પણ ધાર્મિક સંસ્કારવાલી બની શકે નહિં, માટે ઉપરોક્ત શિક્ષણ આપવાની વર્તમાનકાળમાં જૈન સમાજની ભાવિ ઉન્નતિ માટે ખાસ જરૂરત છે; ઉપરોક્ત અનેક કારણથી અમારા તરફથી પ્રથમ ચંપકમાળા ચરિત્ર, આદર્શ જૈન સ્ત્રી રત્નો પ્રથમ ભાગ, સતી સુરસુંદરી, શ્રી મહાવીર દેવના વખતની મહાદેવીઓ શ્રી દમયંતી ચરિત્ર એ પાંચ સ્ત્રી ઉપયોગી સુંદર ગ્રંથો પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે અને હજી આ આદર્શ જૈન સ્ત્રી રત્નો ખીજો ભાગ સ્ત્રી ઉપયોગી કથા સાહિત્ય ગ્રંથનું પ્રકાશન કરેલ છે. જેમાં આઠ પવિત્ર સતી સ્ત્રીઓના વૃતાંતો છે.

કથાનુયોગ(કથા સાહિત્ય)માં એક એક કરતાં વધારે રસિક, સુંદર અનુપમ સતી ચરિત્રો પ્રકાશન થયા સિવાય જ્ઞાનભંડારોમાં અનેક છે, જેમ અમોએ ઉપરોક્ત સ્ત્રી ચરિત્રો ક્રમે ક્રમે પ્રકટ કર્યા છે, તેમ નવીન આવા સ્ત્રી ઉપયોગી સાહિત્યના પ્રકાશન માટે જેમ જેમ સમાજનો સહકાર, સહાય અને અવકાશ મળ્યે જશે તેમ તેમ હજી પણ પ્રાચીન ભંડારોમાંથી પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યકૃત અન્ય સ્ત્રીચરિત્રોનું પ્રકાશન કરવાની આ સલાની ઉત્તમ ભાવના છે.

આ આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો ખીજા ભાગમાં આ સલાના સેક્રેટરી લાર્ડ જાદવજી ઝવેરભાઈએ પોતાની પ્રિય સુપુત્રી રસીલાના સ્મરણાર્થે એક રકમ પ્રકાશન કાર્યમાં આપેલ હોવાથી તેમને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે.

સદરહુ ગ્રંથમાં દૃષ્ટિ કે પ્રેસદોષને લઈને કોઈ સંબંધના જણાય તો તે માટે ક્ષમા ચાહી અમેને તે જણાવવા નમ્ર સૂચના કરીએ છીએ કે જે સુધારી લેવામાં આવશે.

આત્માનંદ ભવન.
સં. ૨૦૦૬ મૈાન
એકાદશી ગુરુવાર
તા. ૧-૧૨-૪૯

ગાંધી વહલભદ્રાસ ત્રિભુવનદાસ.

ભાવનગર.

ॐ × ॐ × ॐ × ॐ × ॐ × ॐ ×
 ×
 ॐ अनुष्ठमष्टिका. ॐ
 ×
 ॐ × ॐ × ॐ × ॐ × ॐ × ॐ ×

नं०	नाम	पा.
१	सती शीणवती	१
२	सती नर्मदासुंदरी	१८
३	सती रतिसुंदरी	३५
४	सती महनरैण्य	४२
५	सती ऋषिदत्ता	६०
६	सती कलावती	८६
७	सती तारा	१२७
८	सती जयसुंदरी	१३२

સુશીલા-સંસ્કારી

જાહેન રસીલા બહવજી ઝવેરભાઈ શાહ
(ભાવનગર)

મુશીલા ખડેન રસીલાનો જીવન- પરિચય.

અનંત પુણ્યની રાશીઓ એકઠી થતાં મનુષ્યલવ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં પુણ્યવાન અને સંસ્કારી કુટુંબમાં જન્મ થયો તે પણ પૂર્વનો પુણ્યોદય છે અને તેથી જન્મથી જ સાંપડેલા તે ધાર્મિક સંસ્કારો લાવિમાં ધાર્મિક જીવનને ઉજવળ બનાવે છે. છતાં તેવા (બંધુ કે) ખડેનના સંસ્કાર, સુવાસ, સદ્ગુણો વિકસિત થતાં પહેલાં લઘુવયમાં જ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તેમનાં સદ્ગુણોને સમાજ બાણી શકતું નથી. આજે અમે તેવો જ બનેલ પ્રસંગનો-ખડેન રસીલાનો પરિચય આપીયે છીયે.

અહિંના અગ્રગણ્ય, ધાર્મિક જ્ઞાન માટે વિદ્વાન ગણાતા, પ્રતિષ્ઠિત વ્યાપારી અને જૈન સંઘના અગ્રગણ્ય, ઉત્તમ સંસ્કારી પુરુષ શેઠ ઝવેરભાઈ ભાઈચંદના પુત્ર ભાઈ બદવજીને ત્યાં શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મીની કુક્ષિએ ખડેન રસીલાનો ૧૬૮૬ ભાદરવા સુદી ૫(ઋષિપંચમી)ના રોજ જન્મ થયો હતો. આખું કુટુંબ ધર્મિષ્ઠ હોવાથી ખડેન રસીલાને ઉચ્ચ આચાર વિચાર, સંસ્કાર તે કુટુંબમાંથી જ લઘુવયથી સાંપડેલા હતા.

પરમાત્માના કલ્યાણક દિવસો, પર્વ દિવસો વગેરેમાં જન્મ થયો તે પણ પુણ્યની નિશાની છે.

જહેન રસીલાને લઘુવયથી બંને પ્રકારની કેળવણી લેવાની ઉત્કંઠા જાગી અને માતૃપિતા સહાયક બનવાથી દરેક ધોરણોમાં પાસ થતાં છેવટે મહિલા-વિદ્યાલયમાં એફ.વાઈ કર્વે પ્રીવીયસની પરીક્ષામાં પસાર થયાં. શરૂઆતમાં તો મુંબઈ વીલાપારલામાં ગોકળીબાઈ હાઈસ્કૂલમાં ઇંગ્લીશ અભ્યાસની શરૂઆત કરી હતી. ધાર્મિક અભ્યાસની પણ તેવી જ જિજ્ઞાસા હોવાથી સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, નવસ્મરણ સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો, જેથી અત્રેનાં શ્રી જહેનોના શ્રી મહાવીર મંડળમાં તેમજ કૃષ્ણનગર શ્રી વર્ધમાન મંડળમાં દાખલ થઈ પ્રભુલક્ષિત પૂજા લણાવવામાં ભાગ લેતાં તેમજ કેટલોક સંગીતનો અભ્યાસ પણ કર્યો હતો.

જ્ઞાનપંચમી, ચૈત્રીપુનમ તપનું આરાધન ચાલતું હતું અને પર્યુષણ જેવા પવિત્ર દિવસમાં અક્રમ જેવી તપસ્યા લઘુવય છતાં શાંતિપૂર્વક કરતા હતા.

જીવનમાં શ્રી શંખેશ્વરજી, તારંગાજી, આબુજી, ગિરનારજી, શ્રી શત્રુંજય વગેરે તીર્થોની યાત્રાનો પણ લાલ લીધો હતો. જીવલેણ છેલ્લી માંદગીના થોડા વખત પહેલાં કંબોઈ, પાટણ અને અન્ય તીર્થોની યાત્રા પણ કરી હતી.

માંદગી શરૂ થઈ ત્યારથી છેલ્લી ઘડી સુધી પરમાત્મા અને મુનિ મહારાજઓના દર્શન-લાલ પણ લેવા ચૂકેલ નથી.

જહેન રસીલા સ્વભાવે સુશીલ, સરલ, મિલનસાર, વિનયી અને શાંત હોવાથી કુટુંબ અને પરિચયમાં આવનાર સંબંધીઓનો પણ ચાહ મેળવ્યો હતો.

(૭)

ખેન રસીલાનું જીવન ભાવિમાં દષ્ટાંતરૂપ થયા પહેલાં એક અણ્વિક્ષેલ પુષ્પ ખીલ્યા સિવાય, પોતાના સદ્ગુણની સુવાસ જગતમાં ફેલાવ્યા પહેલાં (સં. ૨૦૦૪ નાં ભાદરવા સુદી ૩ ના રોજ) મહાન પુન્યકારી પર્યુષણ પર્વના દિવસમાં અને લઘુવયમાં જ કાળને આધીન થયા છે. ભાવિભાવ બળવાન છે, ત્યાં કોઈનું ચાલતું નથી. છેવટે ખેન રસીલાનાં પવિત્ર આત્માને અનંત શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ એમ પ્રાર્થીએ છીએ.

જીવનનું મૂલ્ય.

(મન્દાકીન્તા)

રસ્તે જોતાં સુલભ દીકું મેં પુષ્પ એ એક ત્યાં તો
ડોળનું તે, પવન લહરીમાં રમનું હતું ને,
ફેલાવનું, સકળ દિશામાં, સૌરભ સ્વાત્મના ને
અર્થે શોભા સ્થળ સકળને આત્મસૌન્દર્યશ્રી તે.
પૂછ્યું મહેં તો, “અતિ સરસ હે પુષ્પ ! ખીલ્યું લહે તું
શાન્તિ હેતું અમિત મનને મીઠી સૌરભવડે ને
વર્ષે વિશ્વે જરણ મધુરં પ્રેરણામૃતનું તું.
આવું સાફ જીવન પણ હે ! કેટલું અદ્ય તારું ?
પુષ્પ પ્યારા ! દિનકરતણો અસ્ત થાતાં પહેલાં
કરમાવાનું તવ નરીમમાં શું નહીં છે લખાયું ? ”
પ્રત્યુત્તરમાં સ્મિત સુખ કરી પુષ્પ એ ત્યાં વહીયું,
“ ના ના જાણ્યો જીવનપથનો મર્મ હે સુગ્ધ અંધુ !

(અનુદ્વેષ)

નજીવો પ્રશ્ન એ છે કે ‘ કેટલું જ જીવ્યા તહમે ’ ?
ભાઈ એ પ્રશ્ન પૂછો કે ‘ કેવી રીતે જીવ્યા તહમે ’ ? ”

અનંતરાય.

ૐ શ્રીશંકેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

આદર્શ જૈન સ્ત્રીરત્નો.

ભાગ ૨ જો.

સતી શીળવતી.

□.....□
! સ્ત્રી !

□.....□ લા સહિત શુભ ભાવથી શીળ પાળનારા જનો,
□.....□ શીળવતીની પેઠે શીઘ્ર મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

જંખૂદ્રીપના દક્ષિણ ભરતમાં નંદનપુર નામનું શોભાયમાન નગર છે. તેમાં અનેક રાજાઓવડે સેવાતો અરિમર્દન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેનો અતિ માનીતો રત્નાકર નામનો શેઠ ત્યાં રહેતો હતો. તેને ગુણરૂપી મણિની ખાણ જેવી શ્રી નામની સ્ત્રી હતી. તે શ્રી નિરાખાધપણે જૈન ધર્મ પાળતી હતી; પરંતુ શેઠને ચિરકાળે પણ સુખના હેતુરૂપ પુત્ર થયો નહીં. પુત્રના અભાવથી પીડા પામતી શેઠાણી એકદા શેઠને

કહેવા લાગી “ હે સ્વામિન્ ! ઉપવનને વિષે આવેલા વીતરાગના જિનાલયની પાસે મહાપ્રકટ શક્તિવાળી અજિતબળા નામની દેવી છે, તે પુત્ર વિનાને પુત્ર આપે છે, નિર્ધનને ધન અને દુર્ભાગીને સૌભાગ્ય આપે છે, અવિદ્વાનને વિદ્યા આપે છે, દુઃખીને સુખી કરે છે, આંધળાને ચક્ષુ આપે છે અને રોગીને નિરોગી કરે છે. ફક્ત તેને સેવવાની જરૂર છે, માટે હે આર્ય-પુત્ર ! તમારે એની પાસે જઈને પુત્રને માટે પ્રાર્થના કરવી. ઘણા તો પુત્ર મેળવવાને પોતાના પ્રાણ પશુ દેવીને સમર્પણ કરે છે.” એ સાંભળીને શેઠે દેવીનું આરાધન કર્યું, તેથી તે પ્રસન્ન થઈને બોલી. “ તહારે હવે પુત્રના અભાવરૂપ અંતરાયકર્મનો ક્ષય થયો છે; માટે પુત્ર થશે.” પછી અનુક્રમે તેને પુત્ર થયો, કારણ કે યોગ્ય અવસરે આરાધેલી ક્રિયા ભાગ્યના યોગે ફળે જ છે. પછી જન્મોત્સવ કરી પુત્રનું અજિતસેન એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે યૌવન પામ્યો એટલે બુદ્ધિમાન પુરુષ જેમ શાસ્ત્રના દોહનને વિષે મન પરોવે, તેમ શેઠે તેને માટે યોગ્ય કન્યા શોધી લાવવા વિચાર કર્યો. “ મહારા પુત્રને તુલ્ય ગુણવાળી કોઈ કન્યા મળે તો ઠીક, કારણકે ‘ મૂર્ખ શેઠ, પરવશપણું, અવિનીત પુત્ર અને દુષ્ટ ભાર્યા ’ એ ચાર માણસને શલ્ય જેવાં બાણવાં.”

આ વખતે, શેઠે પૂર્વે વ્યાપારને અર્થે મોકલેલો કોઈ વ્યાપારી પુત્ર વ્યાપાર કરીને પાછો આવ્યો ને શેઠ પાસે આવીને બેઠો. શેઠે તેને વ્યાપારનું સ્વરૂપ પૂછ્યું એટલે તેણે ઉપજ ખરચની સર્વ વાત કહી બતાવી. પછી તે બોલ્યો. “ શેઠ જ્યારે હું પાછો ફર્યો ત્યારે માર્ગમાં મંગળપુરી શહેર

આવ્યું ત્યાં થોડો વખત હું રહ્યો અને ત્યાં મેં જિનદત્ત શેઠની સાથે વ્યાપાર કર્યો. તેણે મને એકદા ભોજન અર્થે નોતર્યો. ત્યાં મેં તેને ઘેર એક અદ્ભુત કન્યા જોઈ. ભોજનને અંતે મેં શ્રેષ્ઠીને એકાંતે પૂછ્યું. “આ દેવકન્યા જેવી કન્યા કોણ છે ?” તેણે ઉત્તર આપ્યો. “એ મારી શીળવતી નામની પુત્રી છે, વર યોગ્ય છે પણ તેણીને યોગ્ય વર મળતો નથી તેથી મને બહુ ચિંતા થાય છે. કન્યાને યોગ્ય વર મળશે કે નહિં ? પોતાનું શીળ પાળશે કે નહિં ? વળી તેને પુત્રાદિક પ્રાપ્તિ થશે કે નહિં ? વળી તેણીના ઉપર શોક્ય ન આવે અને એની માતા પણ દુઃખ ન પામે, એવી ચિંતાઓ તેણીના પિતાને થવા લાગી. જેનાં ઘરમાં કન્યા છે તેના પિતાને હુમેશા ચિંતાઓ થાય તે સ્વાભાવિક છે. આ મહારી પુત્રી ગુણરૂપી માણિક્યની ખાણ છે; તેણીના સદૃશ વર હું ક્યાંય જોતો નથી.” તે વખતે મેં તેને કહ્યું “તમે ચિંતા ન કરો. નંદનપુર નગરને વિષે રત્નાકર શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર અજિતસેન તમારી પુત્રીને યોગ્ય વર છે.” તે વખતે મહારા પ્રત્યે જિનદત્ત બોલ્યો, “ભાઈ તેં એ સાઝું કહ્યું. વર શોધવાની ચિંતારૂપ સમુદ્રમાંથી તેં મને ઉદ્ધર્યો છે.” એમ કહીને તેણે પોતાની પુત્રીને દેવાને અને વર જોવાને નિમિત્તે પોતાના પુત્ર જિનશેખરને મહારી સાથે મોકલ્યો છે, તે હાલ મહારે ઘેર છે.”

એ સાંભળી રત્નાકર શેઠે કહ્યું, “તેને અહિં બોલાવો.” તે ઉપરથી જિનશેખર ત્યાં આવ્યો. તેણે વરને જોઈ વિવાહ નક્કી કર્યો એટલે અજિતસેન ત્યાં જઈને શીયલવતીને પરણી મહામહોત્સવ સહિત ઘેર પાછો આવ્યો. રત્નાકર શેઠ પણ એવી

વિનયવતી વધુને જોઈને પોતાને કૃતકૃત્ય માનવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે—“ કુળના તેમજ ઘરના દીપક જેવી ઉત્તમ વધુ પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્ય ગૃહસ્થાશ્રમના ત્રણે વર્ગ સારભૂત માને છે. ”

એકદા મધ્યરાત્રીના સમયે શિયાલણીનો શબ્દ સાંભળીને શીળવતી મસ્તક ઉપર ઘડો લઈને ધીમેથી ઘર બહાર નીકળી. તે વખતે સસરાએ વહુને આમ કવખતે બહાર જતી જોઈ વિચાર્યું કે “ આ વહુને હું પ્રથમ સુશીલા જાણતો પણ હમણાં તો આવું (અયોગ્ય) કરતી જણાય છે મોટે સ્ત્રીનું ચરિત્ર સમ્યક્ પ્રકારે જોઈ શકાતું નથી. ” કહ્યું છે કે— “ અશ્વનો કૂદકો, વસંતનો ગર્જન, સ્ત્રીનું ચરિત્ર, ભવિતવ્યતા અને વર્ષાદનું વરસવું. એટલાં વાનાં દેવ પણ જાણી શકતા નથી, તો મનુષ્ય તો ક્યાંથી જ જાણે ? સ્ત્રીઓનું મન કંઈક હોય છે, વાણી બીજી હોય છે અને કાર્ય વળી કોઈ ત્રીજું જ હોય છે. આમ તેઓમાં એ મોટો દોષ છે. સારા ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયા છતાં સ્ત્રીઓ નદીની પેઠે પ્રાયે બહુ પાણીના મોજાંની પેઠે રસિકતારૂપી આનંદથી ભરપૂર અને નીચે (હેઠે-તુચ્છ) માર્ગે પ્રવર્તે છે. એ સ્વાર્થી નારીઓ સુવર્ણની છરીની પેઠે બહારથી જ મનોહર જણાય છે; એમનાં અંતઃકરણ તો અત્યંત દારૂણ હોય છે. ”

સસરા રત્નાકર શેઠ આમ વિચાર કરે છે, એવામાં તો સતી શીળવતી જે કપટ રહિત અને નિષ્કલંક હતી, તે કંઈ પણ અનિર્દિત કાર્ય કરીને પાછી આવી, ઘડાને મૂકીને પાછી પોતાની શય્યામાં સૂતી. પ્રભાતે ચિંતાએ ભરપૂર એવા શેઠે પોતાની સ્ત્રીને પૂછ્યું—આપણી વહુ તને શીળગુણની વૃદ્ધિમાં કેવી

દેખાય છે ? તેણીએ ઉત્તર આપ્યો—ઉત્તમ કુળની મર્યાદા પ્રમાણે તેણીનું વર્તન છે. શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું “ આપણી વહુ સારી નથી કારણ કે આજ રાત્રે મેં એને ગુપ્ત રીતે ક્યાંય જતાં જોઈ છે.” સાસુ બોલી—ના, એ એવી નથી. ત્યારે શેઠે કહ્યું “ તેં પોતે દીડી હોય તો તું તે સત્ય સમજ્યા વગર રહે નહીં. મેં પોતે આજ રાત્રે એને ઘડો લઈને બહાર જતાં જોઈ છે. થોડો કાળ કોઈ અન્ય પુરૂષ સાથે કીડા કરીને તે પાછી આવી. સાંભળેલી વાત કરતાં પ્રત્યક્ષ જોએલી વાત વધારે બળવાન છે માટે મેં જે કહ્યું છે તે સત્ય માન.”

એવામાં પુત્ર અજિતસેન પ્રભાતે દેવગુરૂની સેવા કરીને માતૃપિતાના ચરણમાં નમવાને આવ્યો. જુદા જુદા માતૃતાતાના ચરણે પડીને પાસે બેઠો એટલે પિતાએ તેને ખેદ સહિત કહ્યું “ પુત્ર તને શું કહું ? વિધાતાએ તો આપણા ગૃહના આંગણમાં પારિજાતકની વેલ રોપી છે, પણ એવા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલી અને ઉત્તમ ગુણના સંસર્ગવાળી છતાં લતાની પેઠે ત્હારી વહુ કુટિલતા સેવે છે. મેં પોતે આજ રાત્રે તેણીનું ચરિત્ર જોયું છે. રાત્રીને વિષે તે કોઈ સ્થળે જઈ આવી. હે વત્સ ! હું જાણુ તો હતો કે તે આપણા કુળરૂપી વનને વિષે કલ્પલતા સમાન છે, પણ હમણાં તો તે દુષ્ટ દોષ યુક્ત અને વિષવેલથી પણ અધિક જણાઈ છે, માટે સ્ત્રીનો શો વિશ્વાસ ? શીળ ત્યાગ કરવામાં ઉદ્યમવંત એવી સ્ત્રીઓને પતિ ગુણથી (દોરડીથી) બાંધી શકતો નથી. પરીક્ષક પારખી શકતો નથી તેમ ધનથી પણ તેણીઓને અટકાવી શકાતી નથી. શાસ્ત્રમાં જે સાંભળીએ છીએ અને લોકો પણ જે કહે છે, તે સર્વ આવી દુઃશીળા કામવિહ્વલ નારીઓ

સત્ય કરી બતાવે છે. તહારી વહુ રાત્રીએ જળ લાવવાનો દંભ કરીને બહાર ગઈ ને થોડી વાર પછી પાછી આવી; માટે તે અવશ્ય ત્યજવા યોગ્ય છે. ”

પુત્રે પિતાનું વચન પ્રમાણ કર્યું એટલે શેઠે, વહુને અસત્ય પ્રયોગથી કહ્યું. “ તમારા પિતાએ મને તમને સાથે લઈને બોલાવ્યો છે, માટે ચાલો ત્યાં જઈએ. ” વહુએ કહ્યું—“ અહો ! એમાં શું ? એક તો પિતાદિ સ્વજનનો મેળાપ થશે અને વળી આપનું વચન પ્રમાણ થશે. ” એમ શીળવતીએ સાસરે કહ્યું તે સત્ય માન્યું. કહ્યું છે કે:—સત્ય પરીક્ષા કર્યા વિના વિશેષ ગુણ માલમ પડતો નથી. જ્યાંસુધી ઉત્તમ પરીક્ષકોએ પરીક્ષા કરી નથી ત્યાંસુધી રત્નને ખીજા માણસો કાંકરો ધારે છે. પછી રથ જોડાવી શેઠે શીળવતીને લઈને માંગણિક કરી પ્રયાણ કર્યું.

રસ્તે ચાલતાં એક નદી આવી એટલે શેઠે વહુને કહ્યું “ પગમાંથી પગરખાં કાઢી નાંખીને નદી ઉતરજો. ” પણ તે તો કંઈક વિચાર કરીને પગરખાં સહિત નદી ઉતરી. તેથી શેઠે ધાર્યું કે “ એ દુર્વિનીત(વિવેક વગરની) છે. ” વળી આગળ ચાલતાં એક મગનું ક્ષેત્ર આવ્યું. તે જોઈ શેઠ બોલ્યા. “ અહો ! આ ક્ષેત્રના ઘણીને બહુ સરસ ધાન્ય હાથ થશે. ” તે સાંભળી વહુએ કહ્યું. જો એને કોઈ ખાઈ નહીં જાય તો આપનું વચન સત્ય થશે. શેઠે કહ્યું—“ આ વહુ એવું અસંખદ કેમ બોલે છે ? ક્ષેત્ર તો તદ્દન ફળેલું છે, કોઈએ ખાધું હોય એમ જરાપણ દેખાતું નથી. ” વળી આગળ પ્રયાણ કરતાં ધનની સમૃદ્ધિમાં કુબેરના નગર જેવું અને આનંદી માણસોથી ભરપૂર એક નગર આવ્યું. તેને જોઈ સસરાએ મસ્તક ધૂણાવી વખાણ કર્યા

પણ વહુ છાની રહી નહીં. તેણીએ તો કહ્યું “ જો એ ઉજ્જડ હોત તો સારું. ” ત્યારે શેઠે વિચાર્યું “ આ વહુ તો મહારી હાંસી કર્યા કરે છે, માટે એને એનું ક્ષણ મળશે. ” આગળ એક સુલટ મળ્યો. તે પ્રહારથી જર્જરિત થઈ ગયો હતો. તેને જોઈ શેઠે એની પ્રશંસા કરીને કહ્યું કે “ વાહ ! વાહ ! તમે બહુ પરાક્રમી છો ! ” પણ શીળવતી તો હંમેશાં ઊલટું કહેનારી. તે બોલ્યા વગર રહી નહીં “ હે શ્વસુર ! એણે તો ક્યાંક માર ખાધો છે, ખાકી છે તો એ પામર અને બીકણ. ” શેઠે હવે વિચાર્યું. અવશ્ય આ વહુ મહારાથી પ્રતિકૂળ છે. હું જે જે કહું છું તેને એ અસત્ય પાડે છે. કહ્યું છે કે-સહુ પોતા-પોતાની પ્રશંસા કરે છે, પારકા દોષ જોવામાં કુશળ હોય છે. પારકામાં કંઈક દોષ કાઢ્યા જ કરે છે, પણ પોતાનામાં દોષ હોય છે તે છતાં તે કહેતા નથી. શેઠ આમ વિચાર કરે છે, એવામાં રસ્તે એક વડનું વૃક્ષ આવ્યું. ત્યાં તેણે રથ રખાવ્યો ને પોતે વડની છાયામાં બેઠો પણ વહુ તો વડની છાયા ત્યજી ને દૂર તડકામાં મસ્તક ઉપર એક લુગડું નાંખીને બેઠી. સસરા-એ વહુને છાયામાં બોલાવી, પણ તે તો તે સાંભળ્યા છતાં ત્યાં ગઈ નહીં; એટલે શેઠે વિચાર્યું. “ કુશિષ્યની પેઠે એને પણ ઉપદેશ દેવા જેવું નથી. ” વળી આગળ ચાલતાં એક ઘણી વસ્તીવાળું ગામ આવ્યું તે જોઈ શેઠ બોલ્યા. “ શું સુંદર શહેર છે ? એમાં સાત સાત તો પોળ છે. ” પણ વહુ બોલી-એ તો ઉજ્જડ ગામડું છે. સસરાએ વિચાર્યું કે-“એ તો સદા માફે કહ્યું અસત્ય કહે છે. ” વળી માર્ગે જતાં એક ત્રણ ચાર ગૂંપડાંવાળું ગામડું જોઈ શેઠે એને ઉજ્જડ કહ્યું ત્યારે વહુએ

વિચાર કરીને એને બહુ લોકોની વસ્તીવાળું ઠરાવ્યું. એટલે શેઠે કહ્યું “ સર્વથા વિપરીત બોલનારી આ વહુ, કુશિક્ષિત અશ્વની પેઠે મને હઠથી શીઘ્ર અનર્થ કરશે. ” શેઠ આમ વિચારે છે, એવામાં શીળવતીનો મામો ત્યાં આવી શેઠને તથા શીળવતીને ગૌરવ સહિત પોતાને ઘેર લઇ ગયો. તેમનો ભોજનાદિકથી સત્કાર કર્યો. વળી ત્યાં રહેવાનો બહુ આગ્રહ કર્યો, પણ શેઠ રહ્યા નહીં. એટલે પેલાએ કરંબાનું ભાતું આપ્યું તે લઇ વળી આગળ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં કેરડાના વૃક્ષની પાસે જાડની હેઠે શેઠ પેલો કરંબો મૂકીને સૂતા. એટલે વહુ ખાવા લાગી; તેવામાં ત્યાં એક કાગડો બોલવા લાગ્યો. તેની ભાષા સમજીને વહુ બોલી. “ કાક ! શું કકળાટ કરે છે ? ત્હારા મનમાં જે છે તે હું સમજું છું. ” સૂતો સૂતો પણ શેઠ વહુનાં વચન સાંભળી વિચારવા લાગ્યો. વહુ તો કાક વગેરેની ભાષા જાણતી જણાય છે. ફરી ફરી કાકનો અભિપ્રાય જાણીને વહુ બોલી. “ હે કાક ! પૂર્વે એકના વચને કરીને તો મ્હારે પતિનો વિયોગ થયો છે, માટે વળી જો ફરીથી કંઈ કઈ અથવા બોલું તો તો મ્હારા માતપિતાને પણ મળવા પામું નહીં. ” જાગતો સૂતેલો શ્વસુર એ સાંભળીને બોલ્યો, “ અરે વિવેકહીન વહુ ! એમ કેમ કહે છે ? ” “ જો સત્ય કહીએ તો ગુણ છે તે દોષને અર્થે થાય છે, કારણ કે વનસ્પતી ઉપર ફૂલનો સમૂહ થયો તો તેની શાખાને કાપી નાંખવામાં આવે છે; મોરને વિષે રહેલી ડગ-મગતી ચાલ અને તેના પીંછનો આડંબર એજ તેના વધનું કારણ થાય છે. વળી ચતુર ગતિવાળો ઉત્તમ અશ્વ પણ બળદની પેઠે જોડાય છે. આ પ્રમાણે ગુણવાનને વિષે રહેલા ગુણ એ જ

પ્રાચીને તેના શત્રુ થાય છે. બાહ્યાવસ્થાને વિષે બંધુના આગ્રહથી હું સર્વશાસ્ત્ર ભણી, તે સાથે તિર્યંચની ભાષાનું જ્ઞાન પણ અર્થ અને આત્માય સહિત શીખી.” એ સાંભળી સર્પથી દંશ પામેલો માણસ જેમ ગાઝડીના શબ્દથી એકદમ ખેંઠો થાય તેમ શેઠ જિલો થઈને વહુની પાસે ગયો. ત્યાં જઈ તેણે કહ્યું “ મહારો અપરાધ ક્ષમા કરો. ” તે સાંભળી વહુ બોલી. “ હે પિતાજી ! તે વખતે તમે જાગતા હતા ત્યારે હું જે મસ્તક ઉપર ઘડો લઈને બહાર ગઈ હતી તે એક શિયાળાણીને શબ્દ સાંભળીને ગઈ હતી. તે એમ કહેતી હતી કે “ એક મૃતક નદીમાં તણાતું આવે છે, તેના શરીર ઉપર લક્ષ મૂલ્યનાં આભરણો છે.” તે સાંભળીને હું ત્યાં ગઈ, ને મૃતકના આભરણો લઈ તે જ સ્થાને નદીતીરે ગુપ્ત રીતે દાટીને ઘડો લઈ પાછી આવી. તો તમે જાણ્યું કે હું કંઈ દુશ્વેષિત કરી આવી. ને તેથીજ મને તમે અહિં લાવ્યા છો. પણ હે સસરાજી ! એમાં તમારો દોષ નથી; એ તો આ ધૂર્ત કર્મનું જ કર્તવ્ય છે. શુભ યા અશુભ કર્મનો કોટી યુગે પણ ભોગવ્યા વિના ક્ષય થતો નથી. હમણાં આ કાક પક્ષી જે બોલે છે, તે આપણો કરંબો માંગે છે ને સૂચવે છે કે, આ કેરડાના વૃક્ષની નીચે દશ લાખ સુવર્ણ છે. ત્યારે મેં તેને કહ્યું “ પૂર્વે એક કાર્ય કર્યું તે મહારા સસરાને રૂચિર થયું નહિ, તો વળી ખીન્નું કરવા જઉં તો તો મહારું મૃત્યુજ થાય.” વહુનું આવું કહેવું સાંભળી શ્રેષ્ઠીએ મસ્તક ધૂણાવીને કહ્યું. “ તમે કહો છો તે ખરું છે શું ? ” વહુએ કહ્યું-જો તમને સંશય હોય તો આ કુહાડી છે, તે લઈને બોદી જુઓ. તે સાંભળી પ્રથમ એ કાગડાને કરંબાનું

બળિદાન દઈ શેડ લોલને લીધે તરૂણ પુરૂષની પેઠે કોદાળીવડે તે વૃક્ષની હેઠે ખોદવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે:-“ દાંત સર્વે ચાલવા લાગ્યા, બુદ્ધિ જડી થઈ, હાથ પગ કંપવા લાગ્યા, દૃષ્ટિ બંધ થઈ, બળ ગળી ગયું અને રૂપ-સૌંદર્ય નાશ પામ્યું-આ પ્રમાણે યમ ભૂપતિની મહાધાડરૂપી વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થયા છતાં, તૃષ્ણારૂપી સુલટી એકાકી પણ હૃદયરૂપ નગરને વિષે નૃત્ય કર્યા કરે છે. ” શેઠે ખોદ્યું તો ચાર સુવર્ણના કુંલ નીકળ્યા. તે જોઈને તે ખોલ્યો. અહો ! મહારા ઘરને વિષે આ વહુ તો સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જ આવી છે. અહો ! મેં મરકત મણિની કાચની બ્રાંતિથી અવગણના કરી. એમ કહી શેઠે પોતાનો અપરાધ પ્રકટ બતાવી તેની પાસે ક્ષમા માગી ને તે જ ક્ષણે તેણે રથ પાછો વાળ્યો. પાછાં વળતાં શેઠે વહુને પૂછ્યું. આ ગામ જેમાં સાત સાત તો પોળ છે, તેને તમે ઊંજડ કેમ કહ્યું ? વહુએ ઉત્તર આપ્યો. જેમાં બહુ વસ્તી હોય, છતાં આપણું કોઈ ન હોય તે ઊંજડ બાણવું. કારણકે વસ્તીવાળું છતાં જેને વિષે આપણા ઉપર સ્નેહ કે પ્રીતિ બતાવનારું કોઈ પણ વડલલ ન હોય, તે ગામ પૃથ્વી ઉપર અરણ્ય જેવું છે. વળી શેઠે પૂછ્યું “ તમે ઊંજડ જેવા દેખાતા ગામને વસ્તીવાળું કેમ કહ્યું ? ” વહુએ કહ્યું. તે ગામમાં એક મહારા મામાનું ઘર હતું, તેથી મેં તે ગામ વસ્તીવાળું કહ્યું. વળી શેઠે પૂછ્યું-તમે વડની છાયા મૂકીને તડકામાં જઈને બેઠાં, તેનું શું કારણ ? વહુએ કહ્યું “ વડ ઉપર ઘટામાં કાગડો બેઠો હોય, તે જો સ્ત્રીના મસ્તક ઉપર ચરકે તો છ માસમાં તેણીના પતિને મહાઅનર્થ થાય. વળી વૃક્ષના મૂળ પાસે સર્પાદિ જીવોનો ભય હોય છે માટે હું દર

જઈને બેઠી હતી. ” આ સાંભળી શેઠ બોલ્યા. હે કુળાધાર ! સર્વ ભાવમાં વિચક્ષણ ! તેં બહુ ઠીક કર્યું કે વૃદ્ધપણાને લીધે બુદ્ધિહીન થયેલા મને તેં બોધ આપ્યો. વળી શેઠે પૂછ્યું. ત્યારે મેં પેલા સુભટનાં વખાણ કર્યાં તેને તમે “ બહુ કાયર છે ” એમ કેમ કહ્યું ? વહુએ કહ્યું “ તેના પ્રહાર સર્વ તેની ખીંઠ ઉપર હતા, તેથી જો તે ખરેખરે સુભટ હોત તો તેણે સઘળા પ્રહાર અગ્રભાગ(છાતી)ને વિષે ખમ્યા હોત. ત્યારે શેઠે પૂછ્યું મેં જે મગના ક્ષેત્રને પરિપકવ દશાવાળું કહ્યું, ત્યારે તમે એમ કેમ કહ્યું કે-જો તે પૂર્વે ખવાયું ન હોય તો ? તેને તે વખતે તો કોઈએ ખાધું નહોતું. વહુએ સમજણ પાડી કે “ આ ક્ષેત્રવાળા કણુખી લોકો દરિદ્રી જેવા હોય છે. તેઓ ખમણા આપવા કરીને કણાદિક લાવે છે ને ખેડ કરે છે, હવે જ્યારે ધાન્ય નિપજવીને ઘેર લાવે છે ત્યાં તો પેલા પૂર્વે ધાન્ય આપનારા (લેણદારો) આવીને તે લઈ જાય છે. એટલે મેં એમ કહ્યું કે, ખમણું આપવું કરીને ધાન્ય લાવેલા એટલે તે-કૃષિકાર પ્રથમથીજ ક્ષેત્રને ખાઈ ગયા કહેવાય. ” વળી શેઠે શંકા પૂછી “ જો લરેલી નદી આવી ત્યારે મેં તમને મોજડી ઉતારવાનું કહ્યા છતાં તમે તે કેમ ન ઉતારી ? ” તે ઉપરથી વહુએ ખુલાસો કર્યો કે, “ નદીને વિષે કાંકરા, જીવડા આદિ હોય તેના ભયને લીધે મેં તે ઉતારી નહીં; કારણ કે તેથી કાયાને કલેશ થાય. ” આ પ્રમાણે પુત્રવધુનાં વચનોથી બહુ સંતોષ પામેલ શ્રેષ્ઠી ઘેર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં વહુએ ઘડામાં રહેલાં ભૂષણો ખતાવ્યાં. ત્યારથી તેણે તેણીને બહુ સન્માન આપી પોતાના ઘરની સ્વામિની કરી સ્થાપી.

અનુક્રમે આયુઃક્ષયે શેઠ પરલોક પામ્યા. તેની સ્ત્રી પણ સ્વર્ગે ગઈ એટલે હવે અજિતસેન કુટુંબનો નાયક થયો. એ વખતે અરિમર્દન રાજાને ચારસો ને નવાણું મંત્રી હતા, તે બરાબર પૂર્ણ પાંચસો કરવાની ઈચ્છાથી તેણે પ્રત્યેક નગરથકી માણસોને બોલાવીને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો. “જે મને પાદપ્રહાર કરે તેનો શો દંડ કરવો ?” સર્વેએ ઉત્તર આપ્યો “તે માણસનો શિર-ચ્છેદ કરવો.” આ ઉત્તર રાજાએ માન્ય કર્યો નહીં ત્યારે શીળવતીની વિસ્તીર્ણ બુદ્ધિથી તે પ્રશ્નનો ઉત્તર અજિતસેને જઈને રાજાને કહ્યો. “તે પાદપ્રહાર કરનારને નુપૂર આપવાં.” આવો પોતે ચિંતવેલો ઉત્તર સાંભળીને રાજાને તેને સુવસ્ત્રાભરણ આપીને સંતોષ્યો. તેને બુદ્ધિમાન બાણીને પોતાનો મુખ્ય પ્રધાન કર્યો.

એકદા રાજા છ પ્રકારનું સૈન્ય લઈને સીમાડા નજીકના રાજા સિંહરથ રાજાને જીતવાને નીકળ્યો, ત્યારે તેણે અજિતસેનને સાથે આવવાની આજ્ઞા કરી. તે ઉપરથી એ તો ચિંતામાં પડ્યો. મહાસતી શીળવતીએ ઉદ્વેગનું કારણ પૂછવા ઉપરથી તેણે સ્પષ્ટ કહ્યું. “જે કે તું સુશીલા છે, તોપણ તને ઘરને વિષે એકલી મૂકી રાજા સાથે જવાને મહાઈં મન માનતું નથી.” શીળવતીએ કહ્યું “ગમે તેમ પણ રાજાનાં કાર્ય કરવાં જોઈએ. મહાઈં શીળ તો નિશ્ચય સમજજો. એમજ ધારજો કે, દેવ દાનવ આદિ પણ તે ખંડન કરવાને અસમર્થ છે.” એમ કહી તેણીએ તેના કંઠને વિષે એક પુષ્પમાળા પહેરાવીને કહ્યું કે, “જ્યાં સુધી આ માળા કંઠને વિષે કરમાય નહીં ત્યાંસુધી એમ ધારજો કે મહાઈં શીળ નિશ્ચય છે.” પ્રિયાનાં આવાં વચન શ્રવણ કરી

અજિતસેન રાજા સાથે નિશ્ચિંતપણે ગયો. રસ્તે ચાલતાં પુષ્પ વગરની અટવીને વિશે પણ અજિતસેનના કંઠમાં પુષ્પની તાજા માળા જોઈને રાજાએ પૂછ્યું. તમારા કંઠને વિષે આવી અટવીમાં આવી તાજા પુષ્પમાળા ક્યાંથી ? મંત્રીશ્વરે કહ્યું “ એ માળા મહારી પ્રિયાએ મહારા કંઠને વિષે આરોપી છે; તે તેણીના શીળપ્રભાવથી નિરંતર કરમાયા વગરની રહે છે.” રાજા તો શીળવતીના શીળનું સ્વરૂપ સાંભળીને ચમત્કાર પામ્યો.

એકદા તે રાજા પોતાના નર્મમિત્રો (ગમ્મત કરાવનારા મિત્રો) આગળ શીળવતીના શીળવ્રતની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. એટલે ૧ કામાંકુર મિત્રે ઈર્ષ્યાથી કહ્યું “ ચંચળ નેત્રવાળી સ્ત્રીઓને વળી શીળવ્રત કેવું ?” તે વખતે ૨ લલિતાંગે કહ્યું. કામાંકુર મિત્રે કહ્યું એ સત્ય છે. પછી ૩ રતિકેલિએ કહ્યું. એમાં સંશય શો ? એટલે ૪ અશોક બોલ્યો. “ શીળનું ખંડન કરવાને હું જઈશ.” તે ઉપરથી કૌતુકી રાજાએ તેને બહુ ધન આપીને મોકલ્યો. એ અશોક અબધૂતનો વેષ લઈને ઉત્તમ વસ્ત્ર ધારણ કરી નંદનપુર જઈ શીળવતીના ઘરની પાસે આસન નાંખીને બેઠો. ત્યાં રહ્યો રહ્યો મનોહર અંગવાળો તે પંચમ રાગનાં ગીત પ્રમુખ ગાતો જવા આવવા લાગ્યો તથા સુશીલા શીળવતી તરફ બહુ પ્રકારના કામવિકાર બતાવવા લાગ્યો. એ સર્વ જોઈને સતી વિચારવા લાગી. નિશ્ચે એ મહાઈ શીળ ખંડન કરવા ધારે છે. પણ એ મૂર્ખ વિચાર કરતો નથી કે, કેસરીસિંહ જીવતો હોય ત્યાં સુધી તેની કેસરા (યાળ) કોઈ અહણુ કરી શકે ? એમ વિચારીને તેણે વિકલ્પ વિના પણ ચક્ષુના ખૂણામાંથી તેના તરફ દષ્ટિ કરી; તેથી તો તે હર્ષ પામી ચિંતવવા લાગ્યો.

મહાર્જુ વાંછિત સિદ્ધ થયું; કારણ કે એ સુમુખીએ મહારા તરફ નજર કરી છે. એમ ધારી તેણે દૂતી મોકલી. તે શીળવતીને જઈને કહેવા લાગી—બાઈ, તારો સ્વામી રાજ સાથે ગયો છે, તેનું કોણ જાણે શું થશે ? ગયો દિવસ ફરી પાછો નહિ આવે; તારું યૌવન ભોગ વિના નિષ્ફળ જાય છે. ” પછી શીળવતી બોલી કુળવાન સ્ત્રીઓને પરપુરૂષ સાથે સંગમ તો શું પણ વાતો પણ કરવી ચુક્ત નથી. પણ પેલી દૂતીએ ફરી ફરી કહ્યું, તેથી શીળવતીએ હા કહી કે, “ તેને પાંચમે દિવસે મોકલજે. ” દૂતીએ જઈને અશોકને એ વાત કહી. અશોક હર્ષ પામ્યો ને પ્રથમથી અર્ધલક્ષ સુવર્ણ તેણીને મોકલાવ્યું.

હવે શીળવતીએ પોતાના શીળની રક્ષાના અર્થે આરડામાં એક ઊંડો ખાડો ખોદાવ્યો. તેના ઉપર એક શક્ત તંતુથી ભરેલો પલંગ મૂક્યો ને આછાડ પાથર્યો. પાંચમે દિવસે અશોક બાકીના અર્ધ લક્ષ સોનૈયા લઈને આવ્યો. શીળવતી બોલી ભોજન થાય છે અને સ્નાન કરવાને ઉણુ જળ મૂક્યું છે, ત્યાં સુધી તમે આ પલંગ ઉપર બેસો. તે પ્રમાણે તે તેની ઉપર બેઠો એટલે તે પડી ગયો, અને ખાડામાં પડ્યો ! ત્યારથી એક દોરડીવડે તે તેને માટે શરાવલાને વિષે અન્ન પાણી મોકલવા લાગી, પરંતુ અશોકને તો ખાડામાં નરકતું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું.

આ વાતને એક મહિનો થયો. રાજાએ વિચાર્યું—અશોકની તો શોધ મળતી નથી. એટલે રતિકેલિ તેવી જ પ્રતિજ્ઞા કરીને ત્યાં ગયો. તે પણ અશોકની માફક તે જ ખાડામાં પડ્યો. એ પ્રમાણે કામાંકુર પણ ત્યાં ગયો, ને પેલા બેની દશાને

પામ્યો. તેજ અવસ્થા લલિતાંગની પણ ત્યાં આવવાથી થઈ. આ પ્રમાણે ચારે કૂવામાં પડ્યાં તેમને દોરડે બાંધેલા શરાવલામાં અર્ધ અન્ન પાણી મળતું. નરકને વિષે નારકી જીવોની પેઠે દુઃખ પામતા તેઓએ એકદા શીળવતીને કહ્યું “અમે ક્રુધાથી પીડાઈએ છીએ; અમારા જેવા આત્માના અળાણુ જનો આ પ્રમાણે દુઃખના ભાજન થાય છે. હે સતિ ! મૂઢ એવા અમે ત્હાડું માહાત્મ્ય જોયું; હવે કૃપા કરીને અમને કૂવામાંથી બહાર કાઢ.” શીળવતીએ કહ્યું. “જે તમે એક મ્હાડું કહ્યું માનો તો બહાર કાઢું. પેલા બોલ્યા. તમે કહેશો તે સુલભ હશે કે દુર્લભ હશે તોપણ કરીશું. પછી શીળવતીએ તેમને શીખવી રાખ્યું.

એવામાં તેનો સ્વામી અગ્નિતસેન આવ્યો, તેને સતીએ પેલા ચારે જણનું વૃત્તાંત શ્રુત રીતે કહ્યું. પછી શીળવતી કહે “એક વાર આપણે રાજાને પરિવાર સહિત ભોજનને અર્થે નિમંત્રણ કરીએ. પછી એમને ઉઘાડા પાડીએ.” ત્યારપછી નોતડું આપી રાજાને જમવા બોલાવ્યો. તે પણ આવ્યો. શીળવતીએ છાની રીતે રસવતી તૈયાર કરાવી મુકી હતી. હવે તેણીએ અવસર જાણીને પેલા ચારેને કૂવામાંથી બહાર કાઢીને ઓરડામાં આસન ઉપર બેસાર્યાં ને નહવરાવીને ચંદનનો લેપ કર્યો. એવામાં રાજા કહેવા લાગ્યો, “અરે મંત્રી ! જમવાનું અસુર થાય છે; ને તમારા ઘરમાં તો રસોઈ પણ કરેલી જણાતી નથી.” મંત્રીએ કહ્યું-હે રાજા ! મ્હારા ઘરમાં મ્હારી પ્રિયાને વશ એવા ચાર યજ્ઞો છે, તે જે જે માગશે તે તે આપશે. પછી રાજા પરિવારસહ જમવા બેઠો એટલે એ યજ્ઞોની પાસેથી

રસોઈ માંગીને તેમને જમાડ્યા. તે જોઈ રાજાએ કહ્યું. હે મંત્રી ! જે આ યક્ષો છે, તે પ્રિય અને મનગમતી રસોઈ આપે છે, માટે જો તે આપણી પાસે હોય તો માર્ગમાં રાંધવાની અડચણ વિના સૈન્યને ભોજન મળે. મંત્રીએ કહ્યું-મહારી પ્રિયાને કહીને હું તમને આપીશ. પછી શીળવતીએ પેલા ચારેને કહ્યું-જો તમે મહાઈ કહ્યું કરશો, તોજ તમને છોડીશ. પેલાએ હા કહી; એટલે તેમને પેટીમાં બેસાર્યાં ને તેમને કહ્યું કે, આ પેટી રાજાને આપવાની છે. રાજા એક પ્રયાણ કરીને મધ્યાન્હે ભોજન માગે, ત્યાં સુધી તમારે બિલકૂલ બોલવું નહીં. જો વચ્ચે બોલ્યા તો મૃત્યુ આવ્યું જાણજો. તેઓએ હા કહી એટલે એ પેટી ભૂપતિને આપી તે તેણે હર્ષથી સ્વીકારી. એક પ્રયાણ કરી મધ્યાન્હે રાજાએ પેટી ઉઘાડી તેમની પાસે રસોઈ માગી ત્યારે તે બોલ્યા. ભોજન વિના તો અમારાં ય ગાત્ર શિથિલ થઈ ગયાં છે, તો તમને તો ક્યાંથી જ આપીએ ? એ સાંભળી તેમનો સ્વર તુરત ઓળખી તેમને બહાર કાઢ્યા ને શીળવતીનું સ્વરૂપ પૂછ્યું. તેમણે એ સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું તે સાંભળીને રાજા હર્ષ પામ્યો. પાછો આવી શીળવતીના શીળવતની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. “ તું મહારી બેન છે ” એમ કહીને તેણીને વસ્ત્રાભરણ આપ્યાં. આ વૃત્તાંત ઉપરથી સર્વ લોકો ચમત્કાર પામી બોલવા લાગ્યા. “ આ શીળવતી સતીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે. ”

પછી અજિતસેન પોતાની પ્રિયા સતી શીળવતી સાથે સંસાર-સુખ ભોગવતો ચિરકાળ પર્યંત સુખમાં રહેવા લાગ્યો. તેને અનુક્રમે લક્ષ્મીધર અને ચંદ્રસેન નામના પુત્ર થયા. તેઓ નિરંતર જિનોક્ત ધર્મ કરવા લાગ્યા.

એકદા તે નગરને વિષે દમઘોષ નામના સૂરિ પધાર્યા. તેમની પાસે અન્નિતસેન પ્રિયાને લઈને ધર્મ સાંભળવા ગયો. સૂરિએ દેશના આપી. ધર્મથી ઉત્તમ કુળને વિષે જન્મ, શરીરે સૌભાગ્ય, આયુષ્ય, બળ, નિર્ભળ યશ, વિદ્યા અને દ્રવ્ય એટલાં વાનાં મળે છે. વળી મહાભયંકર અરણ્યમાંથી ધર્મ નિસ્તાર કરે છે. એવો જે ધર્મ તે સમ્યક્ પ્રકારે સેવ્યો છતાં, સ્વર્ગ અને મોક્ષનો દાતા થાય છે. પછી દેશનાને અંતે શીળવતીએ મુનિને પૂછ્યું. “ હે ભગવાન ! મેં પૂર્વ ભવે શું કર્યું હશે ? ” જ્ઞાની મહારાજએ કહ્યું. “ કુસુમપુર નગરને વિષે સુલસ નામનો શ્રાવક રહેતો હતો, તેને સુયશા નામની સ્ત્રી હતી. તેમને સ્વભાવે ભદ્રક એવો દુર્ગત નામનો સેવક હતો. એ દુર્ગતને દુર્ગિલા નામની સ્ત્રી હતી. એકદા એ દુર્ગિલા સુયશાની સાથે સાધ્વી પાસે ગઈ. ત્યાં સુયશાને પુસ્તકની પૂજા કરતી જોઈ દુર્ગિલાએ પૂછ્યું. “ હે સાધ્વી ! આજે શું પર્વ છે ? ” સાધ્વીએ કહ્યું—“આજે શ્રુતતિથિ વિખ્યાત જ્ઞાનપંચમી છે. આજ જ્ઞાનપંચમીને દિવસે ઉપવાસ કરીને જે પુસ્તકપૂજા-પૂર્વક જ્ઞાનની પ્રભાવના કરે, તે સુખ, સૌભાગ્ય, ભાગ્ય, બુદ્ધિ આદિ વૈભવ પામીને અનુક્રમે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. એ સાંભળી દુર્ગિલા બોલી. “ મહારી સ્વામિનીને ધન્ય છે કે જે આ પ્રમાણે પંચમીનો તપ કરે છે. હું આ તપશ્ચર્યા કરવાને સમર્થ નથી. ” તેથી સાધ્વીએ કહ્યું—“ ત્યારે તું તારે આધીન એવું શીળવત પાળ, જેથી તું સુખી થઈશ. હે વિવેકવાળી ! યાવજીવ પરપુરુષનો ત્યાગ કર અને અષ્ટમી ચતુર્દશીએ

સર્વ રીતે શિયલ પાલવું, ત્હારા પતિથી તદ્દન દૂર રહેવું.” એ પ્રમાણે સાધ્વીએ આપેલો આ અભિગ્રહ લઈ હર્ષ પામી ઘેર આવી ને તે વાત પોતાના પતિને કહી. પતિએ કહ્યું “ જો તેં એ પ્રમાણે અષ્ટમી ચતુર્દશીનો નિયમ કર્યો છે તો મ્હારે પણ આજથી એ નિયમ અંગીકાર છે.” હુળુકર્મી એવા એ બન્ને જીવ શુદ્ધ શીલ પાળવા લાગ્યા. અનુક્રમે તેમણે સમકિત પ્રાપ્ત કર્યું. એમ કરતાં કરતાં દુર્ગિલાએ તો ગુરુ પાસે જ્ઞાનપંચમીનો તપ લઈ તે આદર્યો. આયુઃક્ષયે બન્ને મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયાં. દુર્ગતનો જીવ દેવલોકથી ચ્યવી, તું અજિતસેન થયો અને દુર્ગિલાનો જીવ તે આ શીળવતી થઈ.”

ગુરુના મુખથી પોતાનો પૂર્વલવ સાંભળી, જ્ઞાન આરાધન-રૂપ પુન્યથી તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પોતાનો પૂર્વલવ સ્મરણમાં આવવાથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો, તેથી તેમણે દીક્ષા લીધી. સંયમ પાળી તેઓ પાંચમે સ્વર્ગે ગયાં. ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરી કર્મક્ષય થયે મુક્તિ પામશે.

સતી નર્મદાસુંદરી.

■ જો (ઓ નર્મદાસુંદરીની પેઠે સ્વર્ગ અને મોક્ષદાયક
■ શીળવ્રત પાળે છે, તેઓ પૃથ્વીમાં પૂજવા યોગ્ય છે.

ભરતખંડના વર્ધમાન નગરને વિષે સંપ્રત્તિરાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે જ નગરમાં ઋષભસેન શ્રેષ્ઠીને પોતાની વીર-મતી ભાર્યાર્થી સહદેવ અને વીરદાસ નામના પુત્રો અને ઋષિદત્તા નામે પુત્રી થઈ. અનુક્રમે શેઠે પુત્ર પુત્રીને સારી રીતે ભણાવ્યાં. કહ્યું છે કે-“ જેણે પ્રથમ વયમાં વિદ્યા, બીજી વયમાં ધન અને ત્રીજી વયમાં ધર્મ નથી ઉપાર્જન કર્યાં તે ચોથી વયમાં શું કરશે ? ” શેઠની પુત્રી ઋષિદત્તાને બહુ જણુ માગતા, પણ તેઓ સર્વ મિથ્યાદષ્ટિ હોવાથી શેઠ તેમને આપવાને ના કહેતા. તે તો તેણીને માટે કોઈ સમક્તિમૂળ આર વ્રતનાં ધારણુદાર એવા વરની શોધમાં હતો. કહ્યું છે કે-જેણે ન્યાય માર્ગે સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય, વળી જે શિષ્ટાચારનો પ્રશંસક હોય, જે સમાન કુળ શીળવાળો હોય અને અન્ય ગોત્રનો હોય તેવાની સાથે જ વિવાહ કરવો.

એકદા રૂદ્રદત્ત નામનો મહાદ્રવ્યવાન્ પણ મિથ્યાત્વી વણિક-પુત્ર વેપારને અર્થે ચંદ્રપુર નગરથી ત્યાં આવ્યો. તે આવીને પોતાના એક મિત્ર કુબેરદત્તના મંદિરમાં રહ્યો. પોતાના જ ઘરમાં હોયની તેમ તે વર્ધમાનપુરને વિષે રહેતો. એકદા તે મંદિરના ગવાક્ષને વિષે બેઠો હતો તેવામાં તેણે સખીઓની સંગાથે જતી ઋષિદત્તાને બોધ. દેવસુંદરી તુલ્ય રૂપવતી ઋષિદત્તાને બોધ રૂદ્રદત્ત વિચારવા લાગ્યો. “ અહો ! આ તે પાતાળ-કન્યા છે કે દેવસુંદરી છે ? રતિ, પ્રીતિ કે લક્ષ્મી છે ? ” તેણે કુબેરદત્તને પૂછ્યું. આ કોની પુત્રી છે ? તેણે કહ્યું “ ઋષલસેન શ્રાવકની પુત્રી છે. તે તેણીને મિથ્યાત્વીના કુળમાં આપતો નથી (કોઈ શ્રાવક વેરે આપવાતું કહે છે.) ” તે સાંભળી રૂદ્રદત્તે જૈનમુનિ પાસે જઈને જૈન ધર્મનો સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો.

એકદા આ માયાવી શ્રાવકને ઋષલસેને ભોજન નિમિત્તે નિમંત્રણ કર્યું એટલે તેણે વિધિ પ્રમાણે જિનપૂજા કરીને પછી આહાર ગ્રહણ કર્યો. એ ઉપરથી તેને શ્રાવક બાણીને ઋષલસેને પોતાની પુત્રી આપી. અહો ! માયા કર્યા વિના આવું દુઃશક્ય કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. પછી મહાવિસ્તાર સહિત તે કન્યાને પરણીને પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો રૂદ્રદત્ત કેટલાએક દિવસ પછી બહુ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી, સસરાની આજ્ઞા મારી પોતાની સ્ત્રી ઋષિદત્તાને સાથે લઈ પોતાને નગરે ગયો. ત્યાં તે માતપિતાને મળ્યો. તેમને પણ તેને વધુ સહિત આવેલો બોધ હર્ષ થયો. પણ અહિં આવીને અપુન્યવાન્ એવા તેણે ચિંતામણિ રત્ન સમાન જૈનધર્મ ત્યજી દીધો. અનુક્રમે પતિના

સંસર્ગથી ઋષિદત્તાએ પણ એનો ત્યાગ કર્યો. કહ્યું છે કે—
 “ આંખાનું અને લિંબડાના વૃક્ષનું એમ બે વૃક્ષના મૂળ એકઠાં
 થાય, તો તેમાં લિંબડાના સંસર્ગથી આંખાનું મૂળ વંડીને
 લિંબડાના ગુણને પામે છે. ” કુત્સિત શબ્દને મળેલો વાયુ
 દુર્ગંધથી જ થાય છે. હવે ઋષિદત્તાને પણ એવી થઈ ગયેલી
 માની તેણીના માતાપિતા તેણીને જન્મ, વિવાહાદિ મહોત્સવને
 વિષે પણ તેડું ન કરતાં. આ ઋષિદત્તાને અનુક્રમે મહેશ્વરદત્ત
 નામનો પુત્ર થયો. ક્રમે કરી યૌવન પામી તેણે પણ સ્વધર્માદિ
 સર્વ કળા ગ્રહણ કરી.

અહિં ઋષભસેનનો પુત્ર સહદેવ, શ્રીદત્ત શેઠની પુત્રી
 વેરે પરણ્યો. તેણીએ પણ ક્રમે કરી સુસ્વપ્નસૂચિત ગર્ભ
 ધારણ કર્યો. એકદા તેણીને ગર્ભના મહિમાથી નર્મદા નદીને
 વિષે જળક્રીડા કરવાનો દોહદ્ થયો. તે ઉપરથી સહદેવ તેણીને
 ત્યાં લઈ ગયો. ત્યાં જઈ શુભ દિવસે તેણે સ્ત્રી સાથે જળક્રીડા
 કરી. વ્યાપારને અર્થે હવે સહદેવે અહિં રહીને નર્મદા નામનું
 નગર વસાવ્યું. તેમાં વળી સમકિતના પિંડના પોષક એવા તેણે
 મેરુ તુલ્ય ઉત્તંગ એવું જિનમંદિર બંધાવ્યું. એટલે તો બહુ બહુ
 વ્યાપારીઓ પોતપોતાનાં સ્થાન ત્યજીને, ભ્રમરાઓ કમળ પાસે આવે
 તેમ અહિં વ્યાપારને અર્થે આવવા લાગ્યા. ત્યાં લોકોએ બીજાં
 અનેક જિનમંદિરો બંધાવ્યાં. અનુક્રમે સહદેવની સ્ત્રીએ અહિં,
 વૈડૂર્ય મણિની ભૂમિ જેમ વૈડૂર્ય મણિને ઉત્પન્ન કરે તેમ, શુભ
 લગ્ને એક ઉત્તમ લક્ષણવાળી પુત્રીને જન્મ આપ્યો. પિતાએ
 જન્મોત્સવ કરીને તેણીનું નર્મદાસુંદરી એવું નામ પાડ્યું.
 તે પૂર્વના અભ્યાસથી જ હોયની તેમ સકળ કળા પ્રાપ્ત કરી
 શુકલ પક્ષના ચંદ્રમાની પેઠે ઉદય પામી યૌવનાવસ્થાએ પહોંચી.

આવું નર્મદાસુંદરીનું ઉત્તમ સ્વરૂપ શ્રવણ કરીને ઋષિદત્તા તેણીને પોતાના પુત્રને અર્થે માગવાનું વિચારવા લાગી, પણ તે જ વખતે તે શોક કરતી બોલી. “ ધિક્કાર છે મને ! કે મેં જૈનધર્મને ત્યજ દીધો ! સર્વ સંબંધીઓએ એ ઉપરથી મને ત્યજ છે. હા; હું સર્વ હારી ગઈ ! હવે તેઓ મહારા પુત્રને એમની પુત્રી કેમ આપે ? ” આમ વિલાપ કરતી બેઠીને રૂદ્રદત્તે તેણીને કારણ પૂછ્યું. તેણીએ તેને પોતાના મનમાં હતું તે કહ્યું; પણ માતાનું કહેલું સાંભળીને મહેશ્વરદત્ત બોલ્યો. “ હે માતા ! તું મને ત્યાં મોકલ એટલે હું ત્યાં જઈને સર્વ સ્વજનોને વશ કરીને મારા મામાની પુત્રી નર્મદાસુંદરીને પરણી આવીને તને હર્ષ પમાડીશ. ” માતાએ તો તેને મોકલ્યો. તે થોડા દિવસમાં નર્મદાપુર પહોંચ્યો. ત્યાં તેના માતામહ (માતાપિતા) પ્રમુખ સર્વ સ્વજનોએ મિથ્યાત્વી એવા પણ એ ભાણેજનો લજ્જાને લીધે સત્કાર કર્યો, કારણ કે ભગવાને પણ ઉચિતાચારનો નિષેધ કર્યો નથી. તે ભાણેજે પણ ધૈર્ય-ગાંભીર્ય આદિ ગુણોએ કરીને સર્વનાં મન હરણ કર્યાં. એકદા તે માતામહના ઓળામાં બેઠો હતો, તે વખતે તેણે કહ્યું. “ હે પુત્ર ! જેમ જાંતુલિ મંત્ર સર્પનું મન હરે છે, તેમ તેં અમારા ચિત્તનું હરણ કર્યું છે માટે બોલ, જે તારી ઇચ્છામાં આવે તે માગ. ” મહેશ્વરદત્ત બોલ્યો. “ નર્મદાસુંદરી મને પરણાવો. ” પણ માતામહ બોલ્યો. “ તેં કહ્યું તે ચુકત છે; પણ તારૂં કુળ મિથ્યાત્વી છે માટે મિથ્યાદષ્ટિ એવા તને હું પુત્રી આપવા ઇચ્છતો નથી. ” પૂર્વે જેણે જ્ઞાન આરાધેલું છે એવા તેણે તે ઉપરથી ગુરુ પાસે જઈ

યોગ્ય ધર્મજ્ઞાન મેળવીને કહ્યું. “ મહાર્જુન કુળ ભલે દૂર રહ્યું. તે કુળની વાત કરવી રહેવા ઘો. કારણ કે લોકો શું કમળ આદિની ઉત્પત્તિ જોતા હશે કે ? હું તો જૈન ધર્મી છું, સર્વે જણ મહારી પરીક્ષા કરો ” એમ કહીને તેણે સર્વને વિશ્વાસ પમાડ્યો; એટલે તેના માતામહ (ઋષભસેને) તેને નર્મદાસુંદરી આપી. મહેશ્વરદત્ત નર્મદાસુંદરીને પરણ્યો. નર્મદાસુંદરી જે જૈનધર્મ કર્મ શાસ્ત્રમાં કુશળ હતી તેણીએ જૈન શાસ્ત્રનો તથા મહેશ્વરદત્તના શાસ્ત્રનો સંબંધ તેને કહી બતાવીને, પોતાના (જૈન) ધર્મમાં કુશળ કર્યો. આમ કેટલોએક કાળ વ્યતીત થયા પછી શ્વસુરની આજ્ઞા માંગી, સ્ત્રી સહિત મહેશ્વરદત્ત પોતાને ગામ ગયો. ત્યાં નર્મદાસુંદરીએ ઋષિદત્તાને પગે પડીને બહુ હર્ષ ઉત્પન્ન કર્યો, ત્યાં આવી સુશીલા નર્મદાસુંદરીએ સર્વ કુટુંબનું મિથ્યાત્વ-વિષ દૂર કર્યું. વળી તે એ પ્રમાણે બોલવા તથા ચાલવા લાગી કે, જેથી તેણીના શ્વસુર આદિ સર્વ હર્ષ પામવા લાગ્યા; મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને સૌ કોઈ સુખી થયાં.

એકદા નર્મદાસુંદરી દર્પણને વિષે પોતાનું મુખ જોતી, તાંબૂલ ચાવતી ગવાક્ષને વિષે બેઠી હતી; તે વખતે ગવાક્ષની નીચેથી કોઈ સાધુ જતા હતા, તેના ઉપર તેણીનું તાંબૂલ પડ્યું. તે ઉપરથી તેણે ઊંચું જોયું તો ગવાક્ષમાં નર્મદાસુંદરીને દીડી. તેણીને જોઈ જ્ઞાનવાન્ એવા તે યતિ કોપ કરીને બોલ્યા-અમારા જેવા સાધુની આશાતના કરવાથી તું ત્હારા પતિથી વિયોગ પામીશ. તે નર્મદાસુંદરીએ સાંભળ્યું, તેથી ખિન્ન ચિત્તવાળી તે શીઘ્ર હેઠે ઉતરી આવી સાધુના ચરણમાં પડીને બોલી-હે સાધુ ! હું

મૂર્ખ છું, નિર્ભાગ્ય છું, દુરાત્માવાળી છું, જિનની ઉપાસિકા છું, છતાં મેં એ અવિનીત કાર્ય ભૂલથી કર્યું છે; માટે હે વિશ્વ-વત્સલ ! પૂજ્ય તથા કરુણાના સિંધુ ! આપ તો મહાત્મા છો માટે મહારો અપરાધ ક્ષમા કરો. મુનિઓ શત્રુ ઉપર કોપાયમાન થતાં નથી. પોતાની ઉપર મોહ-રાખતા નથી; પોતાનો નાશ થાય તો પણ તેઓ સમદૃષ્ટિ રાખે છે, માટે મને આપેલો શાપ આપ પાછો લઈ લ્યો. તે સાંભળી કોપ દૂર કરીને યતિએ કહ્યું, “ હે શ્રાવિકા ! હે પુત્રી ! તું ખેદ ન કર. કદાપિ પણ જૈન મુનિઓ શાપ દેતા નથી. કહ્યું છે કે-રાગદ્વેષનો ઘાત કરનારા મુનિઓ વંદન કરવાથી ખુશી થતા નથી અને હીલના કરવાથી ખેદ પામતા નથી; પરંતુ તે એક ચિત્તને દમીને જ વિચરે છે. આ તો મેં અકસ્માત ત્હારું લવિષ્ય કહ્યું છે. કોઈના કહેવાથી કોઈને દુઃખ થતું નથી. એ તો દુષ્ટ કર્મના ઉદયે જ વિયોગાદિ દુઃખ થાય છે, પોતાનાં ઉપાર્જન કરેલા કર્મ ભોગવતાં કયો ડાહ્યો પુરુષ ખેદ પામે ? ” આમ ઉપદેશ આપી નર્મદાસુંદરીએ કરેલા દાનને સ્વીકારતા સાધુ પોતાને માર્ગે ગયા. એટલે પતિએ પ્રિયાને કહ્યું “ હે પ્રાણુવલ્લભ ! ખેદ ન કર. ” પછી વિનયી નર્મદાસુંદરી નિરાબાધપણે ધર્મ પાળતી સુખે રહેવા લાગી.

એકદા મહેશ્વરદત્ત પણ દૂર દેશાવરમાં યવનદ્વીપને વિષે વ્યાપારાર્થે જવાને તૈયાર થયો, તે વખતે અતિશય આગ્રહ કરીને નર્મદાસુંદરી પણ તેની સાથે ચાલી. મહેશ્વરદત્ત બહુ કરીઆણું લઈને પ્રવહણમાં ખેસી સમુદ્રમાર્ગે ચાલ્યો. મહા-સાગરને વિષે કોઈ દ્વીપમાં દૂર કોઈ પુરુષનું મધુર સંગીત

શ્રવણ કરી નર્મદાસુંદરી બોલી-“ હે સ્વામિન ! સ્વર સ્વભાવથી એમ જણાય છે કે, જે પુરુષ મધુર વાણીથી આ ગીત ગાય છે; તેનું શરીર શ્યામ છે; તેના હસ્ત, પાદ ને કેશ સ્થૂલ છે અને તે મહાસત્ત્વવંત પુરુષ છે. કહ્યું છે કે-જેનાં ચક્ષુ સ્નેહવંત હોય તે ભાગ્યશાળી બાણવો; જેના દાંત સ્નેહ યુક્ત હોય તે ભોજન પામે, જેની ત્વચા સ્નેહ યુક્ત હોય તે લક્ષ્મીવાન્ થાય અને સ્નેહ યુક્ત પગવાળો પુરુષ વાહન પામે. વળી તે પુરૂષને શુદ્ધસ્થાન ઉપર મસ છે તથા વક્ષસ્થળને વિષે લાંછન છે, તેનું વય લગભગ બત્રીશ વર્ષનું છે તથા તેની છાતી બહુ પહોળી છે. ” આ સાંભળીને મહેશ્વરદત્ત વિચારવા લાગ્યો. “ જેમ કૌશિક પક્ષી સાથે મેના લુબ્ધ છે તેમ આ મહારી પ્રિયા એ પુરુષની સાથે લુબ્ધ જણાય છે; અન્યથા જેનું શરીર દેખાતું નથી એવા મનુષ્યનું રૂપ તે કેવી રીતે બાણી શકે ? આટલા સમય સુધી હું એણીને મહાસતી બાણતો હતો, પણ એ તો અમારા કુશળ અને ઉજ્જવળ કુળને કલંકરૂપ નીકળી ! અથવા શાકિની જેવી આ સ્ત્રીઓનો કયો બુદ્ધિમાન વિશ્વાસ કરે ? કારણ કે, સ્વાર્થે સ્ત્રીઓ પોતાના પુત્રાદિકને પણ તૃણ સમાન ગણનારી છે. માટે આને આ જળસમુદ્રમાં પાડી નાંખું કે કદલીની પેઠે ખડ્ગવડે છેદી નાંખું ? ” એમ વિચારી આ વણિક એ ભલી સ્ત્રીનું કંઈ ભૂંડું કરવાનો વિચાર કરે છે, તેવામાં વહાણનો માલૂમ(ખારવો) શઢ ઉપર ઊભો રહીને જાંચે સ્વરે કહેવા લાગ્યો. “ વહાણ ઊભું રાખો ને શઢ ઉતારી દ્યો. રાક્ષસ દ્વીપ આવ્યો છે. ત્યાંથી જળ ઈંધણ પ્રમુખ સામગ્રી લઈ દ્યો.

એ સાંભળીને સર્વ વહાણના હાંકનારાએ(ખારવાઓએ) એ પ્રમાણે કયું તે સમયે ઋષિદત્તાનો પુત્ર મહેશ્વરદત્ત પણ પોતાના વિચારને માયાવડે ગુપ્ત રાખીને વહાણથી હેઠે ઊતરીને સમુદ્રના કિનારા ઉપરના વનમાં નર્મદાસુંદરીને કીડાર્થે લઈ ગયો. ત્યાં જઈ કોઈ તળાવને કિનારે બેઠા. તેવામાં નર્મદાસુંદરીને નિદ્રા આવી તે વખતે તેણીનો સ્વામી વિચારવા લાગ્યો કે— “ જો હું એણીના પ્રાણ લઈશ, તો મને સ્ત્રીહત્યાનું પાપ લાગશે; માટે એણીને અહીં જ મૂકીને જતો રહું. ” એમ ધારી તેણીને તે જ સ્થિતિમાં મૂકીને જતો રહ્યો. પછી વહાણ ઉપર આવીને તે માણસોને કહેવા લાગ્યો. “ અરે કોઈ વાઘ આવીને મહારી પ્રિયાનું ભક્ષણ કરી ગયો; હવે એના વિના મહારું શું થશે ? ” એમ કહી તે રુદન કરવા લાગ્યો, એટલે માણસોએ કહ્યું. “ હે સ્વામિન્ ! પ્રિયાને અર્થે તે વળી કોણ બેદ કરતું હશે ? જો તે ગઈ તો એક બીજી સારી નવી આવશે. ” મહેશ્વરદત્તે કહ્યું “ તો હવે અહિં એ રાક્ષસના રૂપમાં રહેલો વાઘ રહે છે, માટે આપણે શીઘ્ર ચાલો. આપણે ક્ષણ પણ અહિં રહેવું યોગ્ય નથી. ” એટલે પછી ખારવાઓએ પ્રવહણને જલદી હાંકાર્યું. પછી મહેશ્વરદત્તે વિચાર્યું. “ મેં એ મરણ મુજબ ચાલનારીને અહીં મૂકી તે ઠીક થયું. ” અનુક્રમે ચાલતાં ચાલતાં તે યવનદ્વીપ પ્રત્યે પહોંચ્યો. ત્યાં બહુ લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરીને તે પોતાને નગરે પાછો આવ્યો. માતૃપિતાને તેણે જણાવ્યું કે, “ મહારી સ્ત્રીનું કોઈ રાક્ષસ ભક્ષણ કરી ગયો. ” એટલે તેમણે વહુનું કાર્ય કરી પુત્રને એક બીજા શ્રેષ્ઠીની પુત્રી પરણાવી.

હવે અહિં પાછળ વનને વિષે નર્મદાસુંદરી પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરતી જેવી નિદ્રા ત્યજી ઊભી થાય છે, તેવી જ પતિને ન જોવાથી દુઃખી થઈ. ‘પતિ હાસ્ય કરતા હશે’ એમ ધારીને તે જોતી. “હે પતિ ! આવો, અહિં આવો; મને ઉત્તર દિશાને હર્ષ પમાડો.” પછી ભય પામતી નર્મદાસુંદરી જળાશયને તીરે, પગલે પગલે સ્થાને સ્થાને જોવા લાગી; પરંતુ તેણીએ પતિને જોયા નહિ. વનાદિકને વિષે જ્યારે કોઈપણ સ્થળે તેણીના સ્વામી જડ્યા નહી ત્યારે તે ગાઠ સ્વરે એવી રીતે રુદન કરવા લાગી કે, પાસે રહેલા તરુ પણ તેણીને જોઈને વિલાપ કરવા લાગ્યા. પોતાના રુદનનો પ્રતિધ્વનિ(પડઘો) ગુફા આદિને વિષે સાંભળીને તે જેમ મૃગતૃણા જોઈ મૃગી દોડે તેમ સર્વત્ર ફરવા લાગી. એવું એકે વન, વૃક્ષઘટા કે ગુફા નહોતી કે જ્યાં તે ક્યાં વિના રહી કે ગાઠ સ્વરે રુદન કર્યા વિના રહી હોય ! એટલામાં ચંદ્ર ઉદયાચળ ઉપર આવ્યો, તેને જોઈને તો તે પતિના વિયોગથી અતિશય દુઃખી થવા લાગી. તેણીએ રાત્રીને સો વરસ જેવી કાઢી. વળી પ્રભાતે રુદન ને રુદન જ કરવા લાગી. “હે નાથ ! હે મહાપ્રેમરૂપી અમૃતથી પૂર્ણ ચંદ્રમા ! આ પ્રિયાને મૂકીને કેમ જતા રહ્યા ? ગયા તો ભલે, પણ એક વાર ઉત્તર તો આપો. ” આમ પોતે રડતી તથા પક્ષી, વૃક્ષ પ્રમુખને પણ રડાવતી, એવી અવસ્થામાં તેણે પાંચ દિવસ નિર્ગમન કર્યા. વળી વહાણ જ્યાં પૂર્વે લાંગર્યું હતું, તે સ્થળે જઈને પણ તેણીએ અત્યંત વિલાપ કર્યો. પણ પ્રાંતે નિરાશ થઈ પરમેશ્વરના વચનનું સ્મરણ કરી તેણીએ શોકનો ત્યાગ કર્યો “હે આત્મા ! તેં પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલું જે કર્મ, તે જ તારે ભોગવવું પડે છે,

તેમાં તું શાનો વિવાહ કરે છે ? ” એમ તેણીએ પોતાના આત્માને બોધ આપ્યો. પછી સરોવરને વિષે સ્નાન કરી જિનેશ્વર ભગવાનનું ધ્યાન ધરી કૃણાહાર ઉપર તે ત્યાં રહેવા લાગી. દીવાનો ખપ પડ્યે ઇંડુદિના કૃળના તેલથી તે દીપક પાળુ કરતી. આમ સર્વથા શોકનો ત્યાગ કરીને તે વ્રત-અહણમાં પરાયણ થઈ.

એવામાં વિવેકબુદ્ધિવાળો તેણીનો પિતરાઈ (કાકો) વીર-દાસ બર્બરકુળ પ્રત્યે જતો હશે, તે રસ્તે નર્મદાસુંદરી રહેલી હતી તે પ્રદેશમાં આવી ચઢ્યો. પિતરાઈને ત્યાં આવેલા બેઠને તે તો ગાઢ સ્વરે રૂદ્ધ કરવા લાગી. વીરદાસે પૂછ્યું “ હે પુત્રી ! તું કેમ એકલી દેખાય છે ? ” તેના ઉત્તરમાં તેણીએ પોતાના કર્મ સ્થિતિની નિંદા કરી સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. પછી તેણે તેણીને પોતાની સાથે લીધી. બર્બરદેશ પહોંચ્યો, ત્યાં તેણે પોતાના સાર્થને ગામ બહાર ઉતારે આપ્યો અને નવો તંબૂ નાંખી તેને વિષે મહાસતી નર્મદાસુંદરીને મૂકીને પોતે ભેટ લઈ રાજ્યસભામાં ગયો. ત્યાં રાજાને તે ભેટ આપીને પ્રણામ કર્યો. એટલે રાજાએ તેની જકાત માફ કરી. પછી નગરને વિષે જઈ તે કરીઆણું વેચવા તથા ખરીદવા લાગ્યો. આ નગરને વિષે સુપ્રસિદ્ધ હરિણી નામે વેશ્યા રહેતી હતી, તે રાજાનું પ્રાસાદપાત્ર હતી, અને સર્વ સૌભાગ્યનું સ્થાન હતી. રાજાએ એવી વ્યવસ્થા કરી હતી કે જે વ્યાપારી ત્યાં આવે તેની પાસેથી તે પ્રતિવર્ષ ૧૦૮ સુવર્ણ મહોરો લે. તે ઉપરથી તે વેશ્યાએ વીરદાસને બોલાવવાને પોતાની દાસીને મોકલી, પણ વીરદાસ તો સ્વદારાથી સંતોષવાનું હતો. તેથી

તેણે તેણીની સાથે હરિણીને માટે ઉપર કહ્યું છે તેટલું દ્રવ્ય મોકલાવ્યું. તે લઈ જઈ દાસીએ પોતાની સ્વામિનીને આપ્યું. વેશ્યાએ કહ્યું. “ મહારે દ્રવ્યનું લેશ માત્ર પ્રયોજન નથી. એ વીરદાસને અહિં લાવો. ” એટલે દાસીએ જઈ તેને ગમે તે પ્રપંચે સમજાવીને તેણીની પાસે આણ્યો. વેશ્યા હરિણીએ તેને હાવભાવાદિવડે ક્ષોભ પમાડવાનું બહુ બહુ કર્યું પણ સર્વ વૃથા ગયું. છેવટ કંઈ કપટ કરવાને નિમિત્તે તેણીએ તેના હસ્તમાંથી એક મૂલ્યવાન મુદ્રિકા કાઢી લીધી. તે ગુપ્ત રીતે તેણીએ પોતાની દાસીને આપીને કહ્યું કે “ નગર બહાર જઈ આ મુદ્રિકાની નિશાની બતાવી વીરદાસની સાથે આવેલી સ્ત્રી જે તેને ઉતારે છે, તેણીને અહિં લઈ આવ. ” તે ઉપરથી કપટમાં કુશળ એવી તે દાસીએ ત્યાં જઈને નર્મદાસુંદરીને કહ્યું. “ શેઠ અમારે ઘેર બેઠેલા છે, ત્યાં તમને શીઘ્ર બોલાવે છે. નિશાની તરીકે તેણે આ મુદ્રિકા મોકલાવી છે. ” નર્મદાસુંદરી વીરદાસની નામાંકિત મુદ્રિકા જોઈ નિઃશંકપણે દાસીની સાથે ચાલી. દાસી તેણીને વેશ્યાના ઘરમાં લઈ ગઈ. ત્યાં વેશ્યાએ તેણીને પોતાના ભૂમિગૃહને વિષે સંતાડી. આમ ગણિકાએ પોતાનું ધાર્યું કરીને પછી પેલી મુદ્રિકા વીરદાસને આપી. વીરદાસ પણ અખંડિત વ્રત સહિત બહાર આવી હર્ષ પામતો પોતાને ઉતારે ગયો. ત્યાં નર્મદાસુંદરીને ન જોવાથી તે ક્ષોભ પામ્યો. સેવકોને પૂછ્યું ત્યારે તેઓએ પણ તેણીને કયાંય દીડી નહોતી એમ કહ્યું. આમ જોઈ બહુ દુઃખી થઈ તે વિચારવા લાગ્યો. “ જે એ નર્મદાને હરી ગયો હશે, તે હું અહિં હોઈશ ત્યાં સુધી તેણીને કદાપિ પ્રકટ કરશે નહી. ” આમ

વિચારી બહુ બહુ વ્યાપારની વસ્તુઓ લઇને તે રાજાની આજ્ઞા માંગી પોતાના નગર લાણી ચાલ્યો. અનુક્રમે તે ભૃગુપુર પહોંચ્યો. ત્યાંથી એણે નર્મદાની શોધમાં જિનદાસને પાછો મોકલ્યો. તેણે અર્બરકૂલ જઇને તેને બહુ બહુ ખોળી, પણ તેણીની શોધ લાગી નહી.

હવે જ્યારે વીરદાસે પ્રયાણ કર્યું ત્યારે પાછળ ગણિકાએ નર્મદાસુંદરીને કહ્યું. “ હે ભદ્રે ! અન્ય પુરૂષને રંજન કરીને સુવર્ણ પ્રાપ્ત કર. વેશ્યાપણું અંગીકાર કરીને પોતાના જન્મને સફળ કર. જેમ ઉર્વશી મહેંદ્રને માન્ય છે; તેમ તું પણ રાજાઓને માન્ય થા.” તે સાંભળીને હસ્તને કંપાવતી નર્મદા બોલી. “ જ્યાંસુધી મહારા દેહમાં પ્રાણ છે, ત્યાંસુધી મહાઈ શીળફી માણિક્ય કોણ હરવાને સમર્થ છે ? ” વેશ્યાએ કહ્યું. “ આ મહીતળને વિષે આપણો જન્મ સફળ છે, કારણ કે અહિં રહેતાં છતાં આપણે સ્વર્ગ લોજન જમીએ છીએ.” નર્મદાસુંદરી બોલી. “ એવું તે કોણ હોય કે જે તમારા જન્મને મોક્ષ માની પોતાના આત્માને વંચે ? માણિક્યને તો બાળકો હોય તેજ ચણા બાણી કીડાફ કરે.” તેણીનાં આવાં વચન સાંભળીને કોપાતુર થઇ વેશ્યા પોતાના મનોરથની સિદ્ધિને અર્થે તેણીને પ્રહાર કરવા લાગી, તો પણ પેલીએ માન્યું નહી. વેશ્યાએ તેને ફરી પ્રહાર કર્યા. ત્યારે તેણી એ પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારનું સ્મરણ કરવા માંડ્યું. એટલે એના પ્રભાવથી અકસ્માત્ ગણિકા મૃત્યુ પામી. એટલે રાજાને તે વાતની ખબર પડી. ત્યારે મંત્રિઓએ તેના આદેશથી નર્મદાને તેણીનું પદ લેવાને બહુ બહુ પ્રાર્થના કરી. નર્મદાએ વિચાર્યું કે:— જો બળાત્કાર કરીશ તો મંત્રી મને રાજા પાસે લઇ જશે ને રાજા

પણ મહારા રૂપથી મોહિત થઈને પોતાના અંતઃપુરને વિષે મને રાખશે; પણ મહારે તો પ્રાણ જતાં સુધીએ મહારા શીળવ્રતની રક્ષા કરવાની છે.” એમ વિચારી તેણીએ મંત્રીનું વચન માન્યું. મંત્રીએ રાજને કહ્યું. એટલે તેણે તેણીને માટે સુખાસન મોકલાવ્યું. રાજના માણસો તેણીને તે સુખાસનને વિષે બેસારી મસ્તકને વિષે છત્ર ધરતા શીઘ્ર જવા લાગ્યા. તે વખતે તેણીને શીળ સાચવવાનો એકનો એક વિચાર સૂઝ્યો; તે નગરની વિશાળ ખાળ પાસે તેઓ આવ્યાં એટલે તેણીએ એકદમ તેમાં પડતું મૂક્યું ને તેમાં રહેલી અશુચિથી પોતાનું શરીર બધું લેપન કરીને તે બહાર નીકળીને તે પોતાનાં વસ્ત્ર ખેંચીને ફાડી નાંખવા લાગી તથા ફરી ફરી મસ્તકે ધૂળ નાંખવા લાગી. પછી વ્યંતરીની પેઠે દોડતી ચિત્કાર કરવા લાગી; તેથી લોકો :લય પામી દશ દિશ નાસી ગયા; ને કહેવા લાગ્યા. “ એ કન્યાને વ્યંતરીએ ઘસ્ટ કરી છે. ” આમ થવાથી મંત્રીએ જઈને રાજને કહ્યું “ હે સ્વામિન ! એ કન્યા તો ઘેલી થઈ છે ને વ્યંતરી જેવી દેખાય છે. ” રાજએ તે ઉપરથી મંત્રવાળાઓને મોકલ્યા, તેમણે તેણીને બહુ તાડન કરવા માંડ્યું.

એકદા વળી તે ઘેલી થઈને જિનેશ્વરના રાસ ગાતી ગાતી ફરતી હતી, તેવામાં તેણીને જિનદાસે દીડી; એટલે તે તેણીની આગળ જઈને કરુણાયુક્ત થઈ પૂછવા લાગ્યો. તું કેણુ છે ? પેલીએ પણ એવા પ્રકારનો સામો પ્રશ્ન કર્યો. ત્યારે જિનદાસ બોલ્યો. “ હું વ્યંતરેનો અધિપતિ ને જિનનો લક્ષ્મી છું. ” નર્મદાએ કહ્યું “ જો તું જૈન હોય તો ત્હારે મહારી સાથે ગુપ્ત રીતે ભાષણ કરવું. ” એ ઉપરથી જિનદાસે તેણીની પાછળ જઈને અંજલિ બેડીને

પૂછ્યું. “ ધાર્મિક અંતઃકરણવાળી એવી તું કોણ છે ? ” નર્મદસુંદરીએ તેને સુશ્રાવક બાણીને એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં પોતાની સર્વ હકીકત કહી. તે સાંભળીને જિનદાસ પણ બોલ્યો. “ બહુ સાફ થયું કે આજે મેં તને દીઠી. મહારા મિત્ર વીરદાસે ભૃગુકચ્છથી મને અહિં તારે માટે જ મોકલ્યો છે, માટે તું ખેદ ન કર. વખતે સૌ સારા વાનાં થશે, સારી રીતે કરેલી માયાને શું અસાધ્ય છે ? પણ તારે ઘડા અને વસ્ત્ર આદિ ભાંગી ફેાડી નાંખવા કે, જેથી રાજા તને નગર બહાર કઢાવી મૂકે. તેથી રાજાએ પ્રધાનોને આદેશ કરીને તેણીને નગર બહાર કઢાવી મૂકી. એટલે જિનદાસ તેણીને લઇને પાછો વળ્યો. માર્ગમાં તેણીને સ્નાન કરાવી ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેરવા આપ્યાં. સમુદ્ર-તીરે આવી પ્રવહણમાં બેસારી તે તેણીને નર્મદાપુર લાવ્યો. તેણીને આવી બાણી સર્વ સ્વજનો ત્યાં એકઠા થયા. તેણીના પિતા પ્રમુખ સર્વ તેણીને જીવતી જોઈ હર્ષ પામ્યાં. ને તેણીનો જન્મોત્સવ સમાન મહોટો ઉત્સવ કર્યો. વળી જૈન મંદિરોમાં મહાપૂજાદિક કરાવ્યાં તથા સાધર્મિક વાત્સલ્ય આદિ ધર્મકર્મ કર્યાં. જિનદાસ પણ ત્યાં કેટલાએક દિવસ ગૌરવ સહિત રહીને પછી વીરદાસની આજ્ઞા માગીને ભૃગુપુર ગયો.

એવામાં એકદા નર્મદાપુરને વિષે આર્યસુહસ્તી નામના ધર્માચાર્ય આવ્યા. તેમને વંદન કરવાને નર્મદાસુંદરી પિતા પ્રમુખની સાથે ગઈ. ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને દેશનાને અંતે વીરદાસે આચાર્યને પૂછ્યું. “ હે ભગવન્ ! નર્મદાએ પૂર્વે એવાં શાં કર્મ કર્યાં હશે કે જેથી તે નિષ્કલંક છતાં તેણીને માથે કલંક આવ્યું ? ને વળી દુઃખનું ભાજન થઈ ? ” તે સાંભળીને જ્ઞાની

શુરૂ બોલ્યા. “ વિંધ્યાચળ નામે મહાન્ પર્વત છે, તેના એક ભાગમાંથી તેને આશ્રિત નર્મદા નદી નીકળે છે. એ નદીની નર્મદા નામે મિથ્યાત્વી દેવી અધિષ્ઠાયિકા હતી. એકદા એ દેવીએ નર્મદાના તટ ઉપર કાયેત્સર્ગે રહેલા એક મુનિને બહુ ઉપસર્ગ કર્યા, પણ એ મુનિએ એના ઉપર બીલકુલ દ્વેષ કર્યો નહીં. એ દેવી ત્યાંથી ચ્યવીને આ નર્મદાસુંદરી થઈ. એ નર્મદાસુંદરી ગર્ભમાં હતી. ત્યારે તેણીના પૂર્વના અભ્યાસને લીધે જ તેણીની માતાને નર્મદા નદીમાં ન્હાવાનો દોહડ્ થયો હતો. તેણીએ સાધુને ઉપસર્ગ કર્યો હતો તેને લીધે તેણીને આ કલંક દુઃખ આદિ થયું છે. ” પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળી જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી નર્મદાસુંદરીએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એ સાધ્વીને તપશ્ચર્યા કરતાં અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને પોતે પ્રવર્તિનીનું પદ મેળવ્યું.

અનુક્રમે વિહાર કરતાં કરતાં એકદા તે ચંદ્રપુર નગરે ગઈ ત્યાં મહેશ્વરદત્ત ધર્મ સાંભળવા ગયો. નમન કરીને બેઠો. ધર્મ સાંભળીને પછી પૂછવા લાગ્યો. “ મેં મહારી સ્ત્રી કલંકિત જાણીને ત્યજી દીધી તો તે કલંકિત હતી કે નહીં ? ” સાધ્વીએ કહ્યું. “ તે તો નિષ્કલંક અને સતીઓમાં શિરોમણી હતી. ” એવું જાણીને મહેશ્વરદત્ત પોતે પ્રિયાનો વૃથા ત્યાગ કર્યો, માટે પોતા ઉપર ધિક્કાર ધિક્કાર આપવા લાગ્યો. તેને દુઃખી થતો જોઈ સાધ્વીએ કહ્યું. “ એ ત્હારી પ્રિયા હું જ ” એ સાંભળીને મહેશ્વરદત્ત બહુ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. “ ધિક્કાર છે મને ! કે મેં એવા વનને વિષે તને એકલી ત્યજી દીધી !! મહારાથી

ખીજો કોઈ પાપિષ્ઠ નહિ હોય ? ” નર્મદા સાધવીએ કહ્યું.
 “ વૃથા ખેદ ન કરો, સર્વ જીવો પોતાના કર્મને અનુસારે જ
 સુખ દુઃખ ભોગવે છે. કહ્યું છે કે—સર્વ પ્રાણીઓ પૂર્વ
 ભવનાં કર્મથી પ્રેર્યા થકા વર્તે છે, કયાંય પણ કોઈનો દોષ
 કાઢવો નહીં. દોષ તો ફક્ત આત્માનો જ છે. ” એ સાંભળી
 નર્મદાસુંદરીની ક્ષમા માગી તેણીના ગુરુ પાસે મહેશ્વરદત્તે
 દીક્ષા લીધી. ઋષિદત્તાએ પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. મહેશ્વરદત્ત
 અને ઋષિદત્તા સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને નર્મદાના તટે મુક્તિ
 પામ્યા. દેવોએ આવીને મહોત્સવ કર્યો. તે ઉપરથી લોકોમાં
 એ નર્મદાતીર્થ થયું.

સતી રતિસુંદરી.

શુભ આશયવાળા પ્રાણીને પોતાનું શીળવ્રત ઉત્તમ રીતે પાળવાની ઇચ્છા હોય છે, તે રતિસુંદરીની પેઠે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

સાકેતપુર નગરને વિષે કેસરી રાજા ન્યાય માર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. તેને કમળસુંદરી નામની પત્ની અને રતિસુંદરી નામે પુત્રી હતી. રતિસુંદરી અનુક્રમે યૌવન અવસ્થા પામી. એકદા રતિસુંદરી સાધવીને વંદન કરવા ગઈ. ત્યાં સાધવીએ એને ધર્મોપદેશ આપ્યો. “ નિધાન જેવા દુર્લભ મનુષ્ય ભવને પ્રાપ્ત કરીને બુદ્ધિમાન જનોએ ધર્મ ફળરૂપી રત્ન ગ્રહણ કરવાની જરૂર છે. જેમ રત્નથી પૂર્ણ એવો નિધાન પામીને પણ બાળક એક કોડીને વાંછે છે તેમ મૂર્ખ જન મોક્ષ ફળ મૂકીને ભોગની ઇચ્છા કરે છે; માટે સમક્ષિત ગ્રહણ કરવું, સંયમ લેવો, અને નિર્મળ તપશ્ચર્યા કરીને ભવસમુદ્રનો અંત પામવો તે મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક છે. અગ્નિથી પવિત્ર વસ્ત્રની પેઠે, જીવ તપરૂપી અગ્નિથી તપ થઈ અને શીળરૂપી ઉજ્જવળ જળથી ઘોવાઈને કર્મરૂપી મળને ત્યજ દે છે. આ શરીર મળમુત્રથી

ભરેલું છે, તેનું ફળ તપ કરવો એ જ છે; માટે હે રાજપુત્રી ! તું યાવજ્જીવ જૈનધર્મનો અંગીકાર કર. સાધ્વીનો આવો ઉપદેશ સાંભળીને “ બહુ સારું ” એમ કહીને રતિસુંદરી બોલી. “ હું વ્રત લેવાને સમર્થ નથી, માટે તમે મને સંસાર સમુદ્રમાં પ્રવહણુ સમાન તારનારો એવો ગૃહસ્થને ઉચિત ધર્મ આપો. ” એટલે પ્રવર્તિનીએ કહ્યું તું સમક્ષિત અંગીકાર કર અને શુદ્ધ શીળ પાળ અને તારે પોતે પાપથકી નિવર્તવું અને પરને નિવર્તવું. વળી (પોતાના સ્વામિ સિવાય) અન્ય પુરૂષને વર્જવારૂપ શીળવ્રત પાળજે. શીળવ્રત પાળવાથી ચંદ્રમા તથા સૂર્ય રહે ત્યાં સુધી પૃથ્વી ઉપર કીર્તિ રહે છે; શીળથકી કલ્યાણ થાય છે અને શીળથકી મુક્તિ પમાય છે. જેમ મેઘથી લત્તાના અંકુર ઉત્પન્ન થાય છે તેમ એ શીળવ્રતના પ્રભાવથી કુલાંગનાના અર્વ મનોરથ આ ભવને વિષે સિદ્ધ થાય છે. વળી એ શીળવ્રત આ સંસારને વિષે રહેલા દુઃખ, દુર્ગતિ આદિ પર્વતોને વજ્ર આયુધની પેઠે તોડી નાંખીને પરંપરાએ કરીને મોક્ષ આપવાવાળું થાય છે. ” ગુરૂણીએ કહેલો એ ધર્મ સાંભળીને રતિસુંદરીએ સમ્યક્ત્વ અને શીળવ્રત આદિ અંગીકાર કર્યાં.

આ વખતે નંદન નગરના રાજા ચંદ્ર ભૂપતિએ પોતાના કાર્યને અર્થે સાકેતપુર દ્વત મોકલ્યો હતો, તે ત્યાંથી પાછો તેને નગરે ગયો. ત્યાં જઈને પોતાના રાજાને દેશ સ્વરૂપ આદિ કહ્યા પછી તેણે રતિસુંદરીની રૂપસંપત્તિની પ્રશંસા કરી; તે ઉપરથી તે ચંદ્ર નરેશ્વર તેણીને વરવાને ઇચ્છાતુર થયો; એટલે પોતાના દ્વતને નરકેસરી રાજા પાસે મોકલી, રતિસુંદરીનું

માથું કર્યું ને સાથે કહેરાવ્યું કે આપણે પરસ્પર પ્રીતિ છે. ને તે વળી જો તમે રતિસુંદરીને આપશો તો અધિક થશે. કહ્યું છે કે:-“ ઉત્તમ જનની સાથે સંગતિ, પંડિત પુરૂષની સંગાથે વાતચીત અને નિર્દોષી પુરૂષની સાથે મૈત્રી એ ત્રણ કરનારો માણસ કદાપિ દુઃખી થતો નથી. સજ્જનોની મૈત્રી દિવસના પહેલાં બે પહોરના જેવી પહેલાં વધતી અને પાછળથી ક્ષય પામતી છાયા જેવી નહીં પરંતુ પાછલાં બે પહોરનાં જેવી પહેલેથી થોડી અને પાછળથી વૃદ્ધિ પામતી છાયા જેવી છે.” તે ઉપરથી સાકેતપુરના અધિપતિએ આ સંબંધને યોગ્ય જાણી જેમ દક્ષ રાજાએ રાહિણીને ચંદ્રમાને આપી હતી, તેમ પોતાની રતિસુંદરીને ચંદ્રરાજાને દીધી. પછી તેણે શુભ દિવસે મહા-ઋદ્ધિ સહિત તેણીને નંદનપુર મોકલી અને લક્ષ્મી જેમ પોતે જઈને શ્રી કૃષ્ણને વરી હતી, તે પ્રમાણે એ તેને વરી. ત્યાં તેમનો સુમુદૂર્તે મહોત્સવપૂર્વક વિવાહ થયો. લોકો રતિસુંદરીનું સૌંદર્ય જોઈને કહેવા લાગ્યા. અહો ! આ તે શું દેવી, વિદ્યાધરી કે પાતાલ કન્યા હશે ? પછી જ્યોત્સ્નાથી જેમ ચંદ્રમા તેમ આ રતિસુંદરીથી અલંકૃત થયેલો ચંદ્ર નરેશ્વર સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પામ્યો.

એકદા કુરૂપતિ બળવાન રાજા મહેંદ્રસિંહે ચંદ્રનરેશ્વરને દ્વેષ સાથે કહેરાવ્યું કે-હો દેવ ! જેમ પદ્મ અને સૂર્યને તથા ચંદ્ર અને સમુદ્રને પ્રીતિ તેમ છે, આપણે પણ કુળકમાગત પ્રીતિ છે, તે લોપવી જોઈએ નહીં. તે જ કુળને ઉઘોત કરનારા પુત્ર કહેવાય જે સત્ત્વવાળા થઈને મહિમાના સ્થાનરૂપ પૂર્વજોએ કરેલા સંબંધને લોપતા નથી. સત્પુરૂષોએ સજ્જનતા ત્યજવી

જોઈએ નહીં, માટે આપણી પ્રીતિની વૃદ્ધિને અર્થે નવી પર-
ણેલી રતિસુંદરીને અમારી તરફ ભેટ તરીકે મોકલો.

એ સાંભળીને ચંદ્રનરેશ્વર જરા હાસ્ય કરીને બોલ્યો. જ્યો-
ત્સ્ના જેમ ચંદ્રમાને પ્રિય છે, તેમ સ્વજન કોને પ્રિય ન હોય ?
દાક્ષિણ્ય, પ્રિય ભાષણ, સુશીલ, વિનય ને દાન એ સજ્જનોના
ગુણ છે; પરંતુ હે હ્રત ! ત્હારા રાજાએ કહેવરાવ્યું છે તે
સાફ નથી; કારણ કે, મહાન્ કુળપતિઓ પણ પોતાની મર્યાદા
ત્યજતા નથી, તે તારો રાજા તો મર્યાદા ત્યજીને મહારી સ્ત્રીને
માગે છે, તો શું કોઈ નીચ માણસે પણ પોતાની સ્ત્રી કોઈને
આપી બાણી છે ? હ્રતે કહ્યું. હે રાજન ! તમે એમ ન બોલો.
સમુદ્ર મર્યાદા મૂકે તેને કોણ રોકી શકે ? એ સમુદ્ર જ જ્યારે
ક્ષોભ પામે ત્યારે પાળ બાંધવા કોણ સમર્થ થાય ? અમારો
રાજા અતિ બળવાન છે, તેની સેનાના ભારથી પૃથ્વી પણ
કંપે છે; માટે તમારે સમતાથી અને વિચાર કરી બોલવું.
તે સાંભળી ચંદ્રરાજા રોષે ભરાઈને કહેવા લાગ્યો. “ હે હ્રત !
મહારી સ્ત્રીની ઇચ્છા કરનારા તારા રાજાને નરકને વિષે જવું પડશે.
અકુલીન જેવો એ એમ કેમ બોલે છે ? કોઈએ પોતાની સ્ત્રીને
પારકે ઘેર કદાપિ મોકલી છે ? નાગ જીવતો હોય ત્યાંસુધી તેનો
મણિ કોણ લઈ શકે ? ” હ્રતે કહ્યું—હે રાજન ! ગમે તે પ્રકારે
આત્માનું રક્ષણ કરવું એમ નીતિ કહેલી છે. જીવતો નર ભદ્રા
પામે છે, મૃત્યુ પામેલાને કંઈ મળતું નથી. વળી કુળની રક્ષાને
અર્થે એકનો ત્યાગ કરવો, ગામની રક્ષાને અર્થે કુળનો ત્યાગ
કરવો, દેશની રક્ષાને અર્થે ગામનો ત્યાગ કરવો. અને આત્માને
અર્થે પૃથ્વીનો પણ ત્યાગ કરવો. ” હ્રતે આવું કહ્યું તેથી તેને

સભામાંથી બહાર કાઢી મૂક્યો. તેણે જઈને પોતાના સ્વામિને ચંદ્રરાજનું ચેષ્ટિત કહી બતાવ્યું, તેથી ક્રોધાયમાન થઈને મહેન્દ્ર નરેશ્વર પોતાનું સૈન્ય સજ્જ કરીને ચાલ્યો, તેને સમુદ્ર સમાન સૈન્ય સહિત આવતો સાંભળીને ચંદ્રરાજ યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થયો, તે સન્મુખ આવ્યો. અનુક્રમે બન્ને રાજાઓ વચ્ચે ખડ્ગથી અને બાણથી યુદ્ધ થયું. તેમાં મહેન્દ્રસિંહે ચંદ્ર ભૂપતિને જીવતો પકડી બાંધ્યો, પછી તેની સેના નાસી જવા લાગી; અને વિજયી એવા મહેન્દ્રસિંહ રાજાએ, સિંહ મૃગલીને પકડે, તેમ રતિસુન્દરીને હસ્તગત કરી. પછી ચંદ્રને છોડી મૂકી રતિસુન્દરીને લઈને સંતુષ્ટ થઈ પોતાને નગરે ગયો. ત્યાં જઈ મહેન્દ્રસિંહે તેણીને કહ્યું. “ હે ભદ્રે ! મેં આ બધો યુદ્ધનો આરંભ તારે અર્થે કર્યો છે, બહુ કાળે મ્હાણે વાંછિત પૂર્ણ થયું છે; માટે હવે મ્હારી પ્રિયા થઈને તારા જન્મને સફળ કર. ” એ સાંભળી રતિસુન્દરી વિચાર કરે છે કે “ ધિક્કાર છે મ્હારા રૂપને ! તેનાથી જ મ્હારા સ્વામીની આ દશા થઈ છે. આ દુરાચારી કામી રાજા જુગારીની પેઠે ઉત્સુક છે; મ્હાણે ચિત્ત વિચારતો નથી. મ્હારાં આવાં સ્વરૂપને ધિક્કાર છે ! પણ મ્હારે હવે મ્હાણે શીળ કેવી રીતે સાચવવું ? કસાઈની દુકાને બાંધેલા બોકડાના જીવિત જેવું આપણું જીવિત છે. (તે જીવિતનો અંત લાવવો એ જ શ્રેયસ્કર છે.) પરંતુ નીતિશાસ્ત્રનું વચન એવું છે કે, પ્રાણસંકટ સમયે કાળનો વિલાંબ થાય એ જ શ્રેયસ્કર છે. એમ વિચારી તે તેની સાથે ધીમે ધીમે બોલવા લાગી. અને ગાઢ અનુરાગ બતાવવા લાગી. તેણીએ રાજાને કહ્યું-હે નરકુંજર ! જો તમે મ્હારી પ્રાર્થના નિષ્ફળ ન કરો તો, હું

તમારી પાસે કંઈ માંગું. રાજા બોલ્યો—હે રંભોડ ! એ પ્રાર્થનાનું વચન શું છે ? ત્યારે અર્થે વાપરવામાં આવતા મહારા પ્રાણને પણ હું તૃણ સમાન ગણું છું. હે સુબ્રુ ! જોણે પોતાનું શરીર આપ્યું છે એને હવે પોતાની ચક્ષુ ક્યાં આપવી રહી છે ? મારે ગમે તેવું દુર્લભ હોય તો તે પણ માગ, હું ત્યારી માગણી કબૂલ રાખીશ. તે ઉપરથી રતિસુંદરી બોલી. હમણાં આપણે માત્ર શબ્દોથી જ બોલીને રહેવું, ચાર માસ પર્યંત તમારે મહારં બ્રહ્મચર્ય ભંગ કરવું નહીં. એ સાંભળી રાજા બોલ્યો “ તું બોલી તે મને રૂચતું નથી, તો પણ તે કહ્યું તે ભલે તેમ થાયો.”

ત્યારપછી રતિસુંદરી આંખિલ આદિનો તપ કરવા લાગી, શરીર ઉપરથી પોતાના સર્વ આભૂષણો ત્યજી દીધાં, તે દિવસે દિવસે વધારે દુર્બળ થવા લાગી. એનાં અંગ દુર્બળ થઈ ગયેલાં જોઈ એકદા રાજાએ કહ્યું : “ હે હરિણાક્ષિ ! ત્યારી આ શી અવસ્થા થઈ ? તને કોઈ રોગ થયો છે ? ” રતિસુંદરીએ કહ્યું “ મને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો છે. મહારે ચાર માસ સુધી આંખિલનો તીવ્ર તપ કરવો છે. જો તમે મહારં વ્રત ભંગ કરશો તો તમારે અને મારે નરકને વિષે જવું પડશે.” રાજાએ પૂછ્યું. “ત્યારા વૈરાગ્યનો શો હેતુ છે ? કે આવા ભોગને યોગ્ય એવા ત્યારા શરીરને તું પુષ્પમાળાની પેઠે તપરૂપી અગ્નિને વિષે ફેંકી દે છે ? ” પતિવ્રતા રતિસુંદરી બોલી. “ આ દેહ નિંદનિક છે; અપવિત્ર ગંધવાળા એના નળ દ્વારને વિષે રુધિર, માંસ, મેદ, અસ્થિ, પિત્ત, વિષ્ટામૂત્રાદિ અશુચિ ભરેલી છે; એને ફરી ફરી સ્નાન, વિલેપન, ધૂપ આદિથી ગમે તેટલું સુધારો તો પણ એ પોતાની દુર્ગંધ મૂકતું નથી. એ શરીરને અંદર કે બહાર

જે જે લોગ આપવામાં આવે છે, તે તે ખળ પુરુષના ઉપકાર સમાન નિષ્કળપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. એવું એ દેખાવમાં મનોહર પણ અશુચિના નિર્ધાનરૂપ શરીર કેને વૈરાગ્ય ન પમાડે? માટે તપ વિના આત્મા શુદ્ધિ પામતો નથી. ” રાજાએ કહ્યું. “ હમણા તું ત્હારી તપશ્ચર્યા સંપૂર્ણ કર. ” પછી તપ પૂર્ણ થયો એટલે રાજાએ કહ્યું. “ હવે મ્હારો મનોરથ પણ પૂર્ણ કર. ” રતિસુંદરીએ કહ્યું. “ આજ તો મ્હારે પારણું છે. ” એ પછી તેણીએ શાસનદેવીનું સ્મરણ કરીને તેણીને કહ્યું. “ હે દેવી ! એવું કરો કે જેથી મ્હાડું શીળ અખંડ રહે. ” એ સાંભળી શાસનદેવીએ તેણીનું એવું કૃત્સિત રૂપ કયું કે, રાજા તેણીને ગળતા કોઠ આદિ વ્યાધિથી ભરેલી જોઈ વિચારવા લાગ્યો. “ અહો ! આ દેહ તો અશુચિથી ભરેલો છે. મેં વૃથા પારકી સ્ત્રીનું હરણ કર્યું. ” એમ કહી તેણે ચંદ્રભૂપતિને પાછી આપી. ત્યાં તેના શીળ પ્રભાવથી તે ફરી દિવ્ય રૂપવાળી થઈ. રાજાને અને તેને પરસ્પર પ્રીતિ થઈ ને દેવીએ સાન્નિધ્ય કરેલું તેણીનું શીળવ્રત તેણે વખાણ્યું.

અનુક્રમે એ રતિસુંદરી આયુઃક્ષયે મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગઈ. ત્યાંથી ચ્યવી મનુષ્ય ભવ પામી, પ્રાંતે મોક્ષે જશે.

સતી મદનરેખા.

જે લગ્ન જનો મદનરેખાની પેઠે મુક્તિ આદિ સુખ આપનારૂં શીળવ્રત નિરંતર મન-વચન-કાયાએ કરીને પાળે છે તે સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખ પામે છે.

ભરતખંડના ભૂષણરૂપ એવા સુદર્શનપુર નામના નગરને વિષે મણિરથ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેના લઘુભાઈ યુગબાહુ યુવરાજને સુશીલા એવી મદનરેખા નામની સ્ત્રી હતી. તેણીના સર્વોત્કૃષ્ટ રૂપથી મોહ પામીને મણિરથ રાજાએ વિચાર્યું કે, “ આ મદનરેખા મહારે નિશ્ચયે ગ્રહણ કરવી. જો તેણીની સાથે હું કામક્રીડા નહિ કરી શકું તો મહારે જન્મ નિષ્ફળ જશે. ” એમ વિચારીને તેણે ઉત્તમ પુષ્પ, તાંબૂલ, વસ્ત્રાભરણ આદિ વસ્તુઓ મદનરેખાને લોભાવવાને એક દાસી સાથે મોકલાવી. તેણીએ તે, “ રાજાનો આ મહાપ્રસાદ છે. ” એમ ગણીને અંગીકાર કરી. અન્યદા રાજાએ મોકલેલી દાસી મદનરેખા પાસે જઈને કહેવા લાગી. “ હે ભદ્રે ! મણિરથ રાજા તારા ગુણના સમૂહથી આસક્ત થઈને તને લોગવવા ઇચ્છે છે, એમ તેણે મને તને કહેવાતું કહ્યું છે. ” તે વખતે દાસીનાં વજ્ર

જેવાં વચનથી હણાએલી મદનરેખા દાસીને કહેવા લાગી. “ ગણિકા પ્રમુખ સ્ત્રીઓના બંધુજન પણ તેણીની પાસે જવાને અર્થાત્ તેણીને ભોગવવાને ઇચ્છતા નથી. જે સ્ત્રીને વિષે શીજ ગુણ નથી હોતો, તો તો કોઈવાર વાત બગડે છે, અને એવી સ્ત્રીઓ નરકગામી થાય છે. શ્રી મહાવીરે ગૌતમને કહ્યું છે કે—‘ પાપકર્મની અનંત રાશિઓ ઉદય આવે છે ત્યારે જીવ સ્ત્રીવેદપાણું પામે છે. ’ વળી હે દાસી ! તારા રાજાને આવું ઉત્તમ પ્રકારનું અંતઃપુર છતાં તે મૂઠ શા સારુ નરકે જવાની ઇચ્છાથી પરસ્ત્રીને ભોગવવાની ઇચ્છા કરે છે ? મહારા પ્રાણનાથ હૈયાત છતાં જે માણસ મહારા ઉપર કુદૃષ્ટિ કરશે, તે જરૂર મૃત્યુ જ પામશે. ” અને જે કદિ તે બળાત્કાર કરશે, તો હું મારું શરીર આપવાને બદલે તેને મહારા પ્રાણજ આપીશ. ઉત્તમ પુરુષો તો આ લોક કે પરલોકને વિષે વિરુદ્ધ આચરણ કરતા નથી, કારણ કે જીવહત્યા, અસત્ય વચન, પરદ્રવ્યહરણ અને પરસ્ત્રીસેવન એ ચાર પાપો માણસને નરકને વિષે લઈ જાય છે. વળી નૃપતિએ તો વિશેષે કરી પરસ્ત્રીની વાંછા ન કરવી; કારણ કે વિશ્વને વિષે સર્વ લોકો એમનું જ અનુકરણ કરે છે. ”

આવું સાંભળી રાજા પાસે જઈ દાસીએ મદનરેખાનું કહેલું સર્વ તેને કહી બતાવ્યું, તેથી તો તે વિશેષે કામાતુર થયો. તે તેણીને ભોગવવાના ઉપાય શોધવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે, “ જ્યાં સુધી યુગબાહુ જીવતો છે, ત્યાંસુધી હું એણીને મેળવી શકીશ નહીં; માટે પ્રથમ કોઈ ઉપાય કરીને યુગબાહુને હણું ને પછી મદનરેખાને અંગીકાર કરું. ” એમ વિચારીને તે નિરંતર ન્હાના ભાઈને રાત્રિસમયે હણવાને છિદ્ર શોધવા લાગ્યો.

એકદા મદનરેખાએ રાત્રીને વિષે સ્વપ્નમાં પૂર્ણ ચંદ્ર જોયો. એ સ્વપ્ન તેણીએ પોતાના ભત્તારને કહ્યું. ભત્તાર યુગબાહુ બોલ્યો. “ તને ચંદ્રમા તુલ્ય સૌમ્ય ગુણ યુક્ત પુત્ર થશે. ” અનુક્રમે ત્રીજે માસે તેણીને એવો દોહદ થયો કે, હું જિનેન્દ્રની પૂજા કરું, ગુરુને પ્રતિલાભું અને ધર્મકથાને શ્રવણ કરું. કહ્યું છે કે—“ ગર્ભને વિષે પુન્યવાન કે પાપિષ્ઠ જેવો જીવ આવ્યો હોય છે, તેવો માતાના ચિત્તને વિષે મનોરથ થાય છે. ” એવામાં એક વાર વસંતસમયને વિષે યુગબાહુ પ્રિયાને સાથે લઈને ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવા ગયો. ત્યાં ઉદ્યાનમાં જળાદિ ક્રીડા કરીને રાત્રીએ કદલીગૃહને વિષે તે નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરતો સૂતો, એવામાં મણિરથ રાજા “ યુવરાજ યુગબાહુની સાથે સ્વસ્થ પરિવાર છે, ” એમ જાણીને તેને હણવાને એકાકી ખડ્ગ લઈને ત્યાં ગયો. મહારા ભાઈ એકલો ઉપવનને વિષે રહે એ ઠીક નહીં એમ કહીને તે પેલા કદલીગૃહને વિષે ગયો. ત્યાં યુગબાહુએ તેને આવ્યો જાણી તત્ક્ષણ ઊભા થઈને નમસ્કાર કર્યો. તે વખતે મણિરથે તેની સાથે કલ્પિત વાર્તા કરતાં કરતાં તેનો ખડ્ગથી ઘાત કર્યો. તે જોઈ મદનરેખાએ કોળાહળ કરી મૂક્યો એટલે સુલટો તેને હણવાને દોડી આવ્યા, પણ ખડ્ગે હણાયેલો યુગબાહુ તેમને કહેવા લાગ્યો. “ અરે સુલટો ! તમે મહારા સહોદરને હણ્યો નહીં કારણ કે, આ ભાઈનો કંઈ દોષ નથી. એ તો મહારા પૂર્વના કર્મનો જ દોષ છે. ” એટલે મણિરથ તો પોતાનું ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ થયું જાણી હર્ષ પામતો ઘેર ગયો, ત્યાં તેને અકસ્માત્ સર્પે ડસ્યો ! કહ્યું છે કે—“ અત્યુચ્ચ પુન્ય પાપનું ફળ આ લોકને વિષે જ ત્રણ માસમાં, ત્રણ પક્ષમાં, ત્રણ દિવસ કે ત્રણ પહોરમાં જ મળે છે. ”

આમ બનાવ બન્યો છે, એવામાં યુગબાહુનો પુત્ર ચંદ્ર-
 યશા પોતાના પિતાના વ્રણની ચિકિત્સાને અર્થે ત્યાં આવ્યો. તે
 વખતે મહનરેખાએ શ્વાસ લેતા પતિને કહ્યું “ હે પતિ ! આપે
 હવે કિંચિત્ માત્ર ખેદ ન કરવો, કારણ કે, જીવ કરેલાં કર્મથી
 છૂટી શકતો નથી. માણસ આ લવમાં કે પરલવમાં જે કર્મ
 કરે છે, તે તેણે અન્ય લવમાં કરેલા કર્મના નિમિત્તરૂપ બાણવું.
 હવે આપ ધર્મરૂપ ભાતું ગ્રહણ કરો. અને આપે મન, વચન
 કે કાયાથી જે કંઈ દુષ્કૃત્ય કર્યું હોય તે સર્વ આપ
 નિંદજો. સત્પુરુષોએ શત્રુ, મિત્ર કે પુત્રને વિષે અથવા
 મણિ કે પાષાણને વિષે કદાપિ મોહ કરવો નહીં, કારણ કે
 એ અનંત સંસારનું કારણ છે.” આમ કહી પછી તેણીએ
 તેને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના સંભળાવી, તે પ્રમાણે તેણે
 આરાધના સદહી. મહનરેખા બોલી. “ જે આપનો મિત્ર હોય
 કે શત્રુ હોય, સ્વજન હોય કે પરિજન હોય તેની સાથે આપ
 ક્ષમા કરો ને તેની પ્રકટપણે ક્ષમા માગો. વળી આપે જે કેમ
 તિર્યચને, નારકીના જીવોને, દેવતાઓને કે મનુષ્યોને દુલબ્યા
 હોય તેમની આપ ક્ષમા માગો, ને તેમની સાથે મૈત્રીભાવ
 બેઠીને તેમને પણ આપ ક્ષમા આપો. જીવિત, યૌવન, લક્ષ્મી,
 રૂપ અને પ્રિય સમાગમ એ સર્વ વાયુએ ચલિત કરેલા સમુદ્ર-
 તરંગના જેવાં અસ્થિર છે. વ્યાધિ, જન્મ, જરા, મૃત્યુ આદિથી
 ગ્રસ્ત થયેલા પ્રાણિઓને આ લોકને વિષે જિનભાષિત ધર્મ
 એજ શરણ છે. આ જગતને વિષે સર્વ જન સ્વજન થયા છે,
 ને સર્વ જન પરિજન પણ થયા છે. એક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે
 ને એક જીવ મૃત્યુ પામે છે; એક સુખ અનુભવે છે ને તેને જ

હુઃખ પણ અનુભવવું પડે છે. ઇત્યાદિ અનિત્યાદિ ભાવના છે. માટે આપે ધૈર્ય રાખવું, કાયરપણું ત્યજ દેવું; કારણ કે એવી કોઈ જાતિ નથી, એવી કોઈ યોનિ નથી, એવું કોઈ સ્થાન નથી કે એવું કોઈ કુળ નથી કે જ્યાં સર્વ જીવ અનંતવાર જન્મ્યા કે મૃત્યુ પામ્યા નહિં હોય. હું એકાકી છું, મહારું કોઈ નથી, હું પણ અન્ય કોઈનો નથી. એવું અદ્વીન મન રાખીને આત્માને શિખામણ આપવી. ” ઇત્યાદિ પ્રિયાનાં આવાં હિતવચનો શ્રદ્ધા કરીને યુગબાહુ શુભ ધ્યાન સહિત મૃત્યુ પામીને પ્રહ્લ દેવલોકને વિષે દેવતા થયો.

આ વખતે ત્યાં આવેલો ચંદ્રયશા યુગબાહુને મૃત્યુ ખામેલો જોઈ અત્યંત વિલાપ કરવા લાગ્યો. મદનરેખા પણ ચિરકાળ પર્યાંત રુદન કરી વિચારવા લાગી. મને ધિક્કાર થાઓ. કે હું પતિના મરણના હેતુરૂપ થઈ હવે મણિરથ આવીને મને કહેશે કે—તારો ભર્તાર તો મરણ પામ્યો ને સ્ત્રીને પતિ વિના અન્ય શરણ નથી, એમ કહી તે દુષ્ટ મને પકડી જશે. હવે મહારો કોઈ રક્ષક નથી; તેથી હવે મહારે મહાકળે સ્વર્ગ અને એક્ષનાં સુખ આપનાર એવા શીળની રક્ષા કરવી પડશે. એમ ધારીને તે ગુપ્ત રીતે ત્યાંથી નીકળી ગઈ.

મદનરેખા ત્યાંથી જતી રહી, તેને ખીજે દિવસે એક મહા અટવીમાં પહોંચી. ત્યાં કોઈ જળાશયમાં જળપાન કરીને કદલી-જૂહને વિષે સૂતી. ત્યાં તે સાત દિવસ રહી. સાતમે દિવસે તેણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. પ્રભાતે તે બાળકના હાથને વિષે યુગબાહુના નામથી અંકિત થયેલી મુદ્રિકા પહેરાવી, તેને રત્ન કંબળને વિષે વીંટાળીને, તરુની છાયામાં મૂકી સરોવરને તીરે

વસ્ત્ર ધોવા ગઈ; ત્યાં જળમાં પ્રવેશ કર્યો કે તુરત જ તેણીને જળહસ્તીએ સૂંઢમાં પકડીને આકાશમાં ઉછાળી. તે વખતે નંદીશ્વર દ્વીપની યાત્રાએ જતા વિદ્યાધરે તેણીને આકાશમાંથી નીચે પડતાં જીલી લીધી. તેણીના રૂપથી મોહિત થઈને તે વિદ્યાધર તેણીને વૈતાઢ્ય પર્વત પર લઈ ગયો. ત્યાં તેણે તેણીના રૂદનનું કારણ પૂછ્યું. મહનરેખાએ તે ઉપરથી પોતાનો સંબંધ કહી બતાવીને જણાવ્યું કે “ જો સ્થાનથકી તેં મને અહિં આણી છે, ત્યાં મેં પુત્રને જન્મ આપ્યો છે. તે પુત્રને કદલી-ગૃહને વિષે મૂકીને હું જળાશયમાં ગઈ હતી. ત્યાંથી મને હસ્તીએ ઉછાળી ને હું ત્હારા વિમાનને વિષે પડી. પહેલું બાળક મ્હારા વિના મૃત્યુ પામશે; માટે કૃપા કરી મ્હારા તે પુત્રને અહિં લાવ અથવા તો મને ત્યાં પહોંચાડ. ” વિદ્યાધરે કહ્યું. “ જો તું મને ત્હારા ભત્તાર તરીકે અંગીકાર કરે, તો હું ત્હારો કિંકર થઈને રહું. ” એટલે મહનરેખા આલંબન વિના શીળ રક્ષણ થવું દુષ્કર છે. “ એમ ધારીને બોલી. ” પ્રથમ તું મ્હારા પુત્રને અહિં લઈ આવ. ” વિદ્યાધરે કહ્યું “ હું વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર આવેલા રત્નાવર નગરમાં મણિચૂડ વિદ્યાધરનો પુત્ર મણિપ્રભ છું. વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી મ્હારા પિતાએ મને રાજ્ય સોંપી ચારણ મુનિ પાસે સંયમ ગ્રહણ કર્યો છે. અનુક્રમે તે મ્હારા પિતા વિહાર કરતાં અહીં આવી ગઈ કાલે નંદીશ્વર દ્વીપના દેવોને વંદન કરવા ગયા છે. તેમની પાછળ હું આજે જતો હતો ત્યાં તું મને મળી, તો હવે તું સર્વ વિદ્યાધરીઓની સ્વામિની થા. મેં ત્હારા પુત્રનું સ્વરૂપ પ્રજ્ઞસિ વિદ્યાથી જાણ્યું છે. મિથિલા નગરીના પદ્મરથ રાજાને તેનો અશ્વ વનમાં લઈ ગયો, ત્યાં તેણે ત્હારા

પુત્રને જોઈ તેને લઈ પોતાના નગરમાં આણી પોતાની પ્રિયા પુષ્પમાળાને સોંપ્યો છે, તે તેને પોતાના પુત્રની પેઠે ઉછેરે છે ને તે સુખમાં રહે છે. માટે તું પ્રસન્ન થઈને મહારું વચન અંગીકાર કર. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને રાણી મદનરેખાએ વિચાર્યું. “ અહા ! મહારાં આવાં અવળાં કર્મ નડ્યાં કે દુઃખ ઉપર દુઃખ મને આવી મળવા લાગ્યાં છે, તો હવે મહારે નિશ્ચે શીળરક્ષણનો ઉપાય શોધવો અગત્યનો છે. કામના બાણથી પીડાતો આ વિદ્યાધર કૃત્યાકૃત્ય બાણતો નથી, માટે મહારે હવે કંઈક મિષ શોધીને ઢીલ કરવી જોઈએ. ” એમ વિચારીને તે બોલી. “ હે ખેચર ! તું મને પ્રથમ નંદીશ્વર દ્વીપે લઈ જા. ત્યાં સર્વ દેવને નમન કર્યા પછી હું તું કહીશ તે પ્રમાણે કરીશ. ” એ સાંભળી ખેચર સંતુષ્ટ થઈ તેણીને ક્ષણમાં નંદીશ્વર તીર્થે લઈ ગયો. ત્યાં મદનરેખાએ શાશ્વત ચૈત્યોને વાંઘા. ત્યાં અંજન નામના પર્વતને વિષે ચાર દ્વિધિમુખ પર્વત ઉપર સોળ અને રતિકર પર્વત ઉપર બત્રીશ જિનાલયો છે. એમ એ બાવન જિનાલયોમાં પ્રત્યેક સો યોજન લાંબાં, પચાસ યોજન પહોળાં અને ખડાંતેર યોજન ઊંચા છે. ત્યાં આવી વિમાનથકી ઉતરી બન્નેએ સર્વ જિનમંદિરોમાં પ્રત્યેક પ્રત્યેક જિનેશ્વરને વંદન કર્યું. ઋષભ, ચંદ્રાનન, વારિષેષુ અને વર્દ્ધમાન એ ચાર શાશ્વતા જિનેશ્વર પણ ત્યાં છે. એમને વંદન કરીને ત્યાંથી મણિચૂડ મુનીશ્વર પાસે આવી તેમને નમસ્કાર કરી બન્ને તેમની પાસે યથોચિત ધર્મ સાંભળવા બેઠાં.

તે વખતે યતીશ્વર મણિચૂડ મુનિ, પુત્ર અકાર્ય કરવા

ધારે છે તેમ જાણીને જોડ્યા કે, “ હે ભવ્ય જનો ! તમારે સર્વથા કુમાર્ગ ત્યજવો, કારણ કે પરસ્ત્રીગમનાદિ કુમાર્ગનો ત્યાગ નહિં કરવાથી નરકમાં પડવું પડે છે. વળી જેમ પરદારા-સેવનથી પુરુષો નરકગતિ પામે છે, તેમ સ્ત્રીઓને પણ અન્ય નરસેવનથી તેવી જ ગતિમાં ભ્રમણ કરવું પડે છે. સ્ત્રી છે તે પરભવની ખેડી છે, બંધુજનો બંધન છે, વિષયો વિષ સમાન છે, છતાં અહા ! જનોનો કેવો મોહ છે કે જે વૈરીઓ છે તેમની પાસેથી મિત્રની આશા રાખે છે ! મહારો પુત્ર, મહારો બંધુ, મહારાં સગાં, મહારી સ્ત્રી, એમ મહારું મહારું કરતાં મનુષ્ય પશુની પેઠે મૃત્યુ પામે છે. હું કોણ છું ? કેવી રીતે ક્યાંથી આવ્યો ? મહારી માતા કોણ ? મહારા પિતા કોણ ? એમ ભાવના ભાવતાં આ સર્વ સંસાર સ્વપ્ન તુલ્ય જણાય છે. બિલાડી દૂધ જ જીએ છે, તત્ક્ષણ હંડપ્રહાર થવાનો છે તે જોતી નથી; પોપટ આંખાની સાખને જીએ છે, પણ પત્થરના કકડાને દેખતો નથી; કાકપક્ષી પણ માંસને દેખે છે, પરંતુ બળવાન સિંહના મસ્તકને દેખતો નથી; તેમ આ જીવ પણ આ ભવને જ દેખે છે, પરભવને દેખતો નથી. ”

મુનિનો આવો ઉપદેશ શ્રવણ કરી મણિપ્રભ વિદ્યાધર જિભો થઈ રાણીની ક્ષમા માગી કહેવા લાગ્યો. “ હવેથી તું મહારી બહેન છે. હું હવે તારો શો ઉપકાર કરું ? ” રાણી મહનરેખાએ કહ્યું “ તેં મહારા ઉપર તીર્થવંદન કરાવીને ઉપકાર કર્યો છે તેથી તું મહારો પરમ બાંધવ છે. ” પછી તેણીએ મુનિને પોતાના પુત્રનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. મુનિએ કહ્યું “ પૂર્વે

એ પરસ્પર પ્રીતિવાળા રાજપુત્રો હતા. તેઓ અનુક્રમે પોતાના પુન્યવિશેષને લીધે દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયા. તેમનામાંનો એક ત્યાંથી ચ્યવીને પદ્મરથ રાજા થયો; બીજો ત્હારો પુત્ર થયો. પદ્મરથ રાજાને એકદા અશ્વ અટવીમાં લઇ ગયો ત્યાંથી તે ત્હારા પુત્રને લઇ ગયો, ને પોતાની રાણી પુષ્પમાળાને તે સોંપ્યો. ત્યાં રાજાએ પૂર્વલવના સ્નેહને લીધે તેનો જન્મમહોત્સવ કર્યો, માટે હમણાં ત્હારો પુત્ર સુખી છે. ” મુનિ આ પ્રમાણે બળર આપે છે એટલામાં ત્યાં આકાશમાર્ગેથી એક વિમાન આવીને ઉતર્યું. તેનું તેજ સૂર્ય અને ચંદ્રમાથી પણ ચડિયાતું હતું. તે રત્નના સમૂહથી બનાવેલું હતું અને તેની સાથે લટકતી ધૂધરીઓ નાદ કરી રહી હતી. તે વિમાનમાંથી મહાતેજસ્વી, અનેક આભરણોથી શોભતો અને ગંધર્વદેવ જેમના ગુણગાન કરી રહ્યાં છે એવો એક દેવ ઉતરીને મદનરેખાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ તેણીના જ ચરણે નમ્યો. પછી તેણે મુનીશ્વરને નમસ્કાર કર્યો ને તેમની પાસે ધર્મ શ્રવણ કરવા બેઠો. તેને આવું અસંખ્યકાર્ય કરતો જોઈ, નમીને વિદ્યાધર બોલ્યો, “ દેવો પણ અનીતિને માર્ગે ચાલે છે; ત્યારે અમારો શો દોષ ? આમણે ચાર જ્ઞાનધારી મુનિને મૂઝીને આ સ્ત્રીને કેમ પ્રથમ વંદન કર્યું ? ” પેલો દેવ કંઈ કહેવા જાય છે, તેવામાં મુનિ પોતે જ બેચરને કહેવા લાગ્યા. “ અરે વિદ્યાધર ! તું એમ ન બોલ. આ દેવ ઠપકો દેવા યોગ્ય નથી. જ્યારે આ મદનરેખાના સ્વામી યુગબાહુને તેના ભાઈ મણિરથે માર્યો, તે વખતે (તે યુગબાહુના મૃત્યુ-સમયે) આ સ્ત્રીએ પોતાના ભત્રીંસને મધુર વચનોવડે આરાધના કરાવી નિઝામ્યો હતો; એટલે શુભ અધ્યવસાય રહ્યાથી તે

યુગબાહુ મૃત્યુ પામીને પાંચમે દેવલોકે ગયો. ત્યાં ઇંદ્રનો સામાનિક દેવતા થયો છે. તેણે અવધિજ્ઞાને કરીને મહનરેખાને પોતાના ગુરુ તરીકે ઓળખીને અહિં આવી પ્રથમ તેણીને નમસ્કાર કર્યો. ઓણીએ એને ધર્મ પમાડ્યો માટે તે તેની ધર્માચાર્યા થઈ તેથી તેના વંદનને પણ યોગ્ય છે; ને પ્રણામ કરવાથી એ દેવ વિશેષે કરીને ઋણુ રહિત થાય છે. કોઈ યતિએ કે ગૃહસ્થે જેને ધર્મને વિષે સ્થાપ્યો હોય, તે જ તેનો ધર્મ-દાતા કે ધર્મગુરુ કહેવાય છે. સમ્યક્ત્વ આપવાની સાથે સનાતન મોક્ષ સુખ આપ્યું; એવા દાનરૂપી ઉપકારથી કોઈ અન્ય ઉપકાર નથી. આપણને સમકિત પમાડનારને, આપણે સર્વ સદ્ગુણ મેળવીને તથા બહુ બહુ પ્રકારે કરીને સહસ્ર કોટિ ઉપકાર કરીએ તો પણ તે તેને તુલ્ય થાય નહિં.”

મુનિરાજનો આવો ઉપદેશ સાંભળીને જૈન ધર્મની ભાવના ભાવતા સામર્થ્યવાન ને બુદ્ધિમાન વિદ્યાધરે દેવતાની ક્ષમા માગી. પછી દેવે રાણી પ્રત્યે કહ્યું—“હું તહારું શું પ્રિય કરું? તે કહે.” ત્યારે તે બોલી “ મને તો જન્મ-જરા-મૃત્યુ-રોગ ને શોકથી વર્જિત, નિરૂપાધિ અને અચળ એવું મોક્ષસુખ પ્રિય છે. તે આપવાને આપ સમર્થ નથી, તો પણ આપ મને શીઘ્ર મિથિલા નગરીએ લઈ જાઓ. ત્યાં હું પુત્રનું સુખ જોઈને યતિધર્મ અંગીકાર કરીશ. ” એ ઉપરથી દેવતા તેણીને મિથિલાએ લઈ ગયો, કે જ્યાં મલ્લિનાથના જન્મ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન કલ્યાણકો થયાં હતાં. ત્યાં જઈ જિનેશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરી પ્રથમ તેઓ સાધવી પાસે ગયાં ને સાધવીને પ્રણામ કર્યાં ત્યારે સાધવીએ ધર્મોપદેશ આપ્યો કે,

“ આવો મનુષ્યનો અવતાર પ્રાપ્ત કરી જરા પણ પ્રમાદ ન કરવો. પુરુષ બાંધવોને નિમિત્તે પાપ કરે છે, તે શરીરને નિમિત્તે એકલો નરકાદિ ગતિને વિષે ભોગવે છે. માણસો યત્ને કરીને પાપાચરણ કરે છે, પરંતુ પ્રસંગે ધર્મ પણ આદરતા નથી; તો આ મનુષ્ય લોકને વિષે કેવું આશ્ચર્ય કે તેઓ ક્ષીર ભોજનનો ત્યાગ કરીને વિષપાન કરે છે !” ઈત્યાદિ ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા પછી દેવતાએ મહનરેખાને કહ્યું. “ ચાલ, ત્યારે હવે હું તને રાજપુત્રનાં દર્શન કરાવું. ” ત્યારે મહનરેખાએ કહ્યું. “ પુત્ર ઉપર સ્નેહ તે પણ ભવબ્રમણનો હેતુ કહ્યો છે અને વળી ગુરુ પાસે તો મેં સર્વ સંસાર અસાર છે એમ જાણ્યું છે. વળી સંસારને વિષે પરિબ્રમરણ કરતા પ્રાણીઓને પતિ, પુત્ર આદિ અનેક સંબંધો ઘણીવાર થયા છે, થાય છે અને થશે. ભવમાં બ્રમણ કરતાં આ પુત્રને મેં અનેક વાર જન્મ આપ્યો છે અને તેણે પણ મને અનંત વાર જન્મ આપ્યો છે. વળી હું કોણુ ? કેવી રીતે ક્યાંથી આવ્યો ? મહારી માતા કોણુ ? મહાર પિતા કોણુ ? એમ ભાવના ભાવતાં આ સર્વ સંસાર સ્વપ્ન તુલ્ય જણાય છે. સ્ત્રી પરભવની ખેડી છે, બંધુજનો બંધન છે, વિષયો વિષ સમાન છે છતાં અહા ! જનોનો કેવો મોહ છે ? કે જે વૈરીઓ છે તેમની પાસેથી મિત્રની આશા રાખે છે, માટે મહારે તો આ સાધ્વીઓના ચરણનું જ શરણ છે. ” મહનરેખાએ આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે દેવતા સ્વર્ગમાં ગયો. અહિં મહનરેખાએ સાધ્વી પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. તેણીનું સુમતા એવું નામ સ્થાપન કર્યું અને તે અનુક્રમે નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરવા લાગી.

હવે મહનરેખાનાં બાળપુત્રને લઈ જનાર પદ્મરથ રાજાને તે બાળના પ્રભાવને લીધે સર્વ શત્રુઓ નમવા લાગ્યા. રાજાએ પછી તે પુત્રનું નમિ એવું નામ પાડ્યું. ધાવમાતાઓથી ઉછેરાતો નમિકુમાર અનુક્રમે યૌવનાવસ્થા પામ્યો. તેને ઉપાધ્યાય પાસે ભણવા મૂક્યો. ત્યાં તેણે ધર્મ અને કર્મશાસ્ત્રની કળાઓ ગ્રહણ કરી. પછી રાજાએ તેને રાજકુળમાં જન્મેલી દેવસુંદરી સમાન રૂપવતી એક હજાર ને આઠ કન્યાઓ સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. પછી તેણે પુત્રને રાજ્ય યોગ્ય બાણીને રાજ્ય સોંપી જ્ઞાનસાગર-સૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી. દીક્ષા લઈ તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરી કેવળ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તે રાજર્ષિ મોદ્દે ગયા. નમિરાજાએ પણ રાજ્ય કરતાં અનેક રાજાઓને નમાવીને શકેન્દ્રની કીર્તિને સંપાદન કરી.

હવે જે રાત્રીએ મણિરથ રાજાએ ન્હાના ભાઈ યુવરાજ યુગબાહુનો વધ કર્યો, તેજ રાત્રીએ મણિરથ રાજાને સર્પ ડસ્યો તેથી તે મૃત્યુ પામીને ચોથી નારકીએ ગયો. પછી મંત્રી પ્રમુખ રાજ્યના મુખ્ય અધિકારીઓએ વિચાર કરીને બન્ને ભાઈઓનો એક જ સ્થાનકે અગ્નિસંસ્કાર કર્યો, અને યુગબાહુના પુત્ર ચંદ્ર-ચંદ્રાનો મણિરથની ગાદી ઉપર અભિષેક કર્યો.

દરમિયાન એક દિવસે નમિરાજાનો પ્રધાન હસ્તિ આલાન-સ્તંભનું ઉન્મૂલન કરીને નાઠો. તે વંધ્યાટવી ભણી ચાલ્યો. તે ચંદ્રચંદ્ર રાજાના હાથમાં પકડાયો. તેણે તે ઐરાવત સમાન હસ્તીને બળથી બંધનમાં નાંખી પોતાને નગરે આણ્યો. ચર પુરુષોથી આ વાત બાણી નમિરાજાએ તે હસ્તીને લાવવાને પોતાનો દૂત મોકલ્યો. દૂતે જઈને કહ્યું. “ હે ચંદ્રચંદ્ર નૃપતિ ! મિથિલાનો સ્વામી નમિરાજા નીતિશાસ્ત્રનો અભ્યાસી

નથી; તેથી તે આ નીતિવાક્ય જાણતો પણ નથી કે-લક્ષ્મી છે તે કુળક્રમથી આવેલી નથી, તેમ હસ્તાવેજમાં પણ લખી આવેલી નથી; તેને તો ખડ્ગવડે પ્રાપ્ત કરીને ભોગવવાની છે. કારણ કે, વીરમંડ્યા વસુંધરા છે, માટે હે રાજવીર ! જો તમે હસ્તીને હમણાં પાછો નહીં આપો તો અમારો સ્વામી તમને સંત્રામને વિષે હણીને તે લેશે.” દ્વતનાં આવાં વચન સાંભળીને કોપાયમાન થઈ ચંદ્રયશાએ તેને સભામાંથી કાઢી મૂકાવ્યો, એટલે તેણે પણ નમિરાજને જઈને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. નમિરાજ પણ પોતાના સકળ સૈન્યને સાથે લઈ ભેરી આદિ વાજિંત્રના નાદથી દિશાઓના અંતરાળને પૂરાવી નાંખતો સુદર્શનપુર ભણી આવ્યો. આવા બળવાન નમિરાજને બાહુબળ સાથે આવતો સાંભળીને ચંદ્રયશા નૃપ યુદ્ધ કરવા સન્મુખ આવ્યો. ત્યાં તો પ્રતિકૂળ શુકને રાજને પ્રતિષેધ કર્યો. એટલે મંત્રીઓએ આવીને તેને વિજ્ઞાપના કરી કે-“ આપે બહાર નીકળીને યુદ્ધ કરવું યોગ્ય નથી માટે દરવાજા બંધ કરી, અંદર રહી યુદ્ધ કરો. શત્રુ સમળ છે કે દુર્બળ છે તે જાણ્યા પછી બહાર નીકળજો.” રાજાએ તે માન્ય કર્યું. કહ્યું છે કે-ચિત્તને જાણનાર, શીલસંપન્ન, વાચાળ, દક્ષ, પ્રિય બોલનાર, યથોક્ત વાદી અને સ્મૃતિમાન એ સાત દ્વતના ગુણો કહ્યા છે. નમિરાજાએ આવીને ચંદ્રયશાના નગરને ચોતરફ પોતાની સેનાથી ઘેરી લીધું.

હવે સુવ્રતા સાધવી જે સંસારાવસ્થામાં મદનરેખા રાણી હતી, તેણીએ એ બંને સહોદરના કલહને લીધે થતાં યુદ્ધમાં હજારો જીવોનો ઘાત થશે એમ જાણી વિચાર્યું કે “ અહો ! આ અસાર

સંસારને ધિક્કાર છે ! કારણ કે બે સગા ભાઈઓ થઈને પણ પરસ્પર યુદ્ધ કરે છે; તો તેઓ નરકે જશે.” એમ વિચારી તે પોતાની ગુરુણીની આજ્ઞા લઈ સાધ્વીઓના પરિવાર સહિત તે બંને યુદ્ધકર્તાઓની વચ્ચે આવીને નમિરાજ પાસે ગઈ. ત્યાં તેણે સાધ્વીને અભ્યુત્થાનપૂર્વક વંદના કરી; એટલે પછી સાધ્વીએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. “ આ સંસારમાં જીવને મનુષ્યપણું, ધર્મનું સાંભળવું, તેને વિષે શ્રદ્ધા અને ધર્મકૃત્યને વિષે બળ ફેરવવું એ ચાર અંગ પામવાં ફુલ્લ છે. આ જીવિત સંધ્યાના રંગ સરખું, જળના પરપોટા જેવું, પાણીના ખિંદુ સમાન ચંચળ છે અને યૌવન નદીના વેગ જેવું છે; તો પણ હે પાપિષ્ઠ જીવ ! તું કેમ ખૂંટતો નથી ? ” આ પ્રકારનો ઉપદેશ આપીને પછી એ સાધ્વીએ નમિરાજને એકાંતમાં કહ્યું કે—“ હે રાજન્ ! રાજ્ય છે તે આ ભવમાં તો દુઃખદાયક છે, એટલું જ નહિ પણ પરભવમાં તે નરકે લઈ જાય છે. ત્યાં જતા જીવનો કોઈપણ રક્ષક નથી, માટે તમારે જ્યેષ્ઠ બ્રાતા સાથે યુદ્ધ કરવું યોગ્ય નથી.” નમિરાજએ પૂછ્યું—“ કેમ ? આ ચંદ્રયશા કેવી રીતે મહારા મહોટો ભાઈ થાય ? ” સાધ્વીએ એ ઉપરથી એ સંબંધ નમિરાજને કહી સંભળાવ્યો. એટલે નમિરાજએ વિશ્વાસને અર્થે પોતાની પુણ્યમાળા માતાને પૂછાવ્યું, ત્યારે તેણીએ પણ કહ્યું.—“ તું આ સાધ્વીનો પુત્ર છે. ” એમ કહી તેણીએ તેને મુદ્રા યુક્ત રત્નકંબળ બતાવી. આમ સાંભળવા છતાં પણ નમિરાજ યુદ્ધથી વિરમ્યો નહી. એટલે સુવ્રતા સાધ્વી ચંદ્રયશા પાસે ગઈ અને ત્યાં એને પણ તેણીએ ધર્મોપદેશ આપ્યો. ચંદ્રયશાએ તેણીને પૂછ્યું. “ અરે મહાસતી ! તમે આવું યુદ્ધ

ચાલે છે ત્યાં કેમ આવ્યા છો ? ” એટલે તેણીએ તેને તેના બીજા ભાઈનો વૃત્તાંત કહ્યો. તે ઉપરથી ચંદ્રયશાએ પૂછ્યું “ તે મહારા ભાઈ ક્યાં છે ? ” સાધ્વીએ કહ્યું “ આ તારા નગરને વીંટીને પડ્યો છે તે જ તારા ભાઈ છે. ” આવી ખબર પામીને ચંદ્રયશા તો તત્ક્ષણ ભાઈને મળવા ચાલ્યો. ભાઈ મળવા આવે છે એમ જાણી નમિરાજ પણ સંગ્રામ ત્યજ દઈને સન્મુખ આવી, જ્યેષ્ઠ બ્રાતાના ચરણમાં પડ્યો. એટલે મહોટો ભાઈ પણ તેને ઊભો કરી હૃદયથી લેલ્યો. આ વખતે બન્ને ભાઈઓને મળતાં જે હર્ષ થયો તેનું સ્વરૂપ બૃહસ્પતી પણ કહી શકે નહીં.

આમ બન્ને ભાઈઓ હર્ષ સહિત મળ્યા પછી ચંદ્રયશાએ નમિરાજને મહાન્ ઉત્સવ સહિત પોતાના નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. બન્નેએ સ્નેહપૂર્વક સાધ્વીને વંદન કર્યા પછી ચંદ્રયશાએ નમિરાજને કહ્યું. “ ભાઈ, પિતાના ઘાત પછી રાજ્યનો ભાર ધારણ કરનાર પુત્ર ન હોવાથી, આટલો કાળ મેં રાજ્ય-કર્યું. તને હું જાણતો નહોતો. હમણાં જ માતાએ આપણો સંબંધ જણાવ્યો, તો હવે મહારા રાજ્યનો ખપ નથી. પૂર્વે પણ હું રાજ્યનો ત્યાગ કરવાનો હતો; તો હવે તું રાજ્ય-ભાર ધારણ કરવા સમર્થ છે ” ત્યારે નમિરાજએ કહ્યું “ મને પણ આ રાજ્ય રુચિકર નથી. હું પણ સંયમ લઈશિ. ” પણ ચંદ્રયશાએ કહ્યું. “ મહોટો ભાઈ નાનાભાઈને રાજ્ય સોંપી ત્રત અંગીકાર કરે તે યોગ્ય જ છે. ” એમ તેને સમજાવીને તેણે મહોત્સવપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

આમ ચંદ્રયશાએ ચારિત્ર લીધા પછી પ્રતાપી નમિરાજ

ન્યાયમાર્ગે વસુધાતું પાલન કરવા લાગ્યો. એ વાતને છ માસ થયા એટલામાં તો તેને (નમિરાજને) દાહજવર ઉત્પન્ન થયો. વૈદ્યો ચિકિત્સા કરવા લાગ્યા પણ કિંચિત્ માત્ર ફેર પડ્યો નહીં. એવામાં દાહજવરની શાંતિને અર્થે રાજાની સર્વ રાણીઓ ચંદન ઘસતી હતી. તેમના ચૂડાનો અણતુકાર કરતો શબ્દ નમિરાજને અત્યંત વેદના કરવા લાગ્યો. રાજાએ કહ્યું: “ મને આ દારુણ શબ્દ શાનો સંભળાય છે ? ” તેના ઉત્તરમાં સેવકોએ ચંદન ઘસાતું હતું તેનું સ્વરૂપ કહ્યું ત્યારે રાજાએ કહ્યું—“ એ હજારે સ્ત્રીઓના હસ્તથકી અકેક વલય (ચૂડા) ઉતરાવી નાંખો. ” એમ કરાવ્યું એટલે રાજાને જરા શાંતિ વળી. એમ કરતાં કરતાં તેણે તેમના સર્વ વલય ઉતરાવી નાંખ્યા; ફક્ત મંગળાર્થે અકેક વલય રહેવા દીધું એટલે અવાજ થતો બંધ થયો. તે ઉપરથી રાજાએ પૂછાવ્યું કે—“ હવે રાણીઓ ચંદન ઘસે છે કે નહિ ? કારણ કે હવે વલયનો શબ્દ સંભળાતો નથી. ” મંત્રીઓએ એનું સ્વરૂપ જણાવ્યું. એ ઉપરથી રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો ને પોતે વિચારવા લાગ્યો: ઘણાં કંકણનો શબ્દ દુઃખકર્તા થઈ પડ્યો, પણ એકેક કંકણ રહ્યું ત્યારે સુખ મળ્યું. તે પ્રમાણે એકલા-પણામાં જ મહાસુખ છે. કહ્યું છે કે “ જેમ જેમ તંત્ર બહુ મોટો અને વિસ્તારપણે વધતો જાય તેમ તેમ દુઃખ પણ વધતું જાય છે. સુખ વધતું નથી. સર્વે વિસ્તાર કલેશરૂપ છે; સંક્ષેપ એ જ સુખનું કારણ છે, માટે સર્વ વિસ્તારનો ત્યાગ કરવો એ જ આત્મહિત છે. વળી તેણે વિચાર્યું કે—“ જો આ મહારો દાહજવર બિલકુલ શાંત થશે તો હું ચારિત્ર અંગીકાર કરીશ. ” આમ વિચારીને તે સૂઈ ગયો; તેવામાં તેનો દાહજવર તદ્દન શમી ગયો. પ્રભાતે વાજિંત્રના શબ્દે જાગીને વિચારવા લાગ્યો. “ અહો ! આજે મેં સ્વપ્નને વિષે ઐરાવણ

હસ્તી અને મેરુપર્વતને જોયો. તે રૂડું થયું છે, કારણ કે તેથી મહારો રોગ ગયો છે. ” કહ્યું છે કે—“ દેવતા, યતિ, ગાય, માતા-પિતા, લિંગી અને રાજા સ્વપ્નને વિષે જે કહે તે તેમજ થાય છે. (સત્ય પડે છે.) ” તે સ્વપ્નનો ફરી ફરી વિચાર કરતાં નમિરાજને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. મેં પૂર્વભવને વિષે સાધુપણું પાળ્યું હતું ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને હું પ્રાણુત દેવલોકે દેવતા થયો હતો. આમ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી નમિરાજએ પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી દેવતાએ આપેલ રજેહરણ લઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

નમિરાજએ ચારિત્ર લીધું એટલે તેની પરીક્ષા કરવાને ઇંદ્ર દ્વિજનું રૂપ લઈને આવ્યો. આવીને તેણે કહ્યું. “ હે રાજન્ ! તેં રાજ્યને તૃણવત્ ગણીને અંતઃપુર સહિત તેનો જે ત્યાગ કર્યો તે બહુ સારું કર્યું પણ તેં જીવદયા પાળવાને દીક્ષા લીધી છે ને તેં વ્રત ગ્રહણ કર્યું તેથી આ ત્હારી સ્ત્રીઓ તો રુદ્ધન કરે છે, તો ત્હારે એવું વ્રત ગ્રહણ કરવું ન જોઈએ; કારણ કે એમ કરવાથી પૂર્વાપર બાધ આવ્યો. ” એ સાંભળીને નમિમુનિએ ઉત્તર આપ્યો “ મહારું વ્રત કંઈ દુઃખનું કારણ નથી, પરંતુ લોકોને પોતપોતાના સ્વાર્થમાં હાનિ પહોંચે છે, તે જ એમને દુઃખકર્તા છે માટે હું તો મહારું કાર્ય કરું છું, બીજા જન કહે તેથી શું ? ” પછી ઇંદ્રે કહ્યું “ હે રાજન્ ! ત્હારા મહેલ, અંતઃપુર આદિ સળગે છે, તેની તું કેમ ઉપેક્ષા કરે છે ? તને એમાં દૂષણ લાગે છે, કારણ કે આશ્રિતની ઉપેક્ષા કરવી તે પાપ છે. તું તો ચતુર છે તેથી કહેવું પડે તેવું નથી. ” નમિરાજર્ષિએ કહ્યું “ આ મહેલ મહારા નથી. અંતઃપુર પણ મહારું નથી. ” ત્યારે વળી ઇંદ્રે કહ્યું. “ હે રાજન્ ! જ્યારે તું

જાય જ છે ત્યારે આ નગરીના કોટને મજબૂત કરીને તથા નાના પ્રકારના મંત્રોથી યુક્ત કરીને પછી જશે.” રાજાએ કહ્યું. “ અરે ભાઈ ! મ્હારે તો સંયમ એ જ નગર છે, તેમાં શમ નામે કોટ છે, તે નય નામે મંત્રથી યુક્ત છે.” આવો ઉત્તર મળ્યા પછી પણ ઇંદ્રે ફરી કહ્યું. “ હે ક્ષત્રિય ! લોકોને રહેવાને માટે મનોહર પ્રાસાદ કરાવી આપીને પછી વ્રત લેજો.” મુનિએ તે ઉપરથી જવાબ આપ્યો. “ એ તો કુબુદ્ધિજન કરે. મ્હારે તો ત્યાં મ્હારો દેહ છે ત્યાં જ મંદિર છે.” વળી ઇંદ્રે કહ્યું. “ ચોર લોકોનો નિગ્રહ કરીને પછી જશે.” યતિ બોલ્યા “ મેં ક્યારનો ય રાગાદિ ચોરોનો નિગ્રહ કર્યો છે.” ત્યારે ઇંદ્રે કહ્યું “ કેટલાએક ઉદ્ધત રાજાઓ તને નમતા નથી, તેમનો પરાજય કરીને પછી તું પ્રવ્રજ્યા લેજો.” રાજાએ કહ્યું “યુદ્ધને વિષે લક્ષ સંખ્યામાં સુલટોને જીત્યાથી શો જય ગણાય ? ખરો જય તો એક આત્માને જીત્યાથી થાય છે. અને એને જીત્યાથી જ મેં પરમ જય મેળવ્યો છે. (ઇત્યાદિ નમિ રાજર્ષિ અને ઇંદ્રનો સંવાદ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વિસ્તારથી જણાવેલ છે.)

આવા આવા વિપ્રના રૂપમાં રહેલાં ઇંદ્રના વચનોની અવગણના કરીને નમિરાજા જેવો આગળ ચાલવા જાય છે તેવામાં ઇંદ્ર પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરીને બોલ્યો. “ હે યતીશ્વર ! તમને ધન્ય છે, તમે કૃતાર્થ છો, તમે સર્વ ભાવ-વૈરીનો પરાભવ કરીને તમારો ઉત્કૃષ્ટ સ્વભાવ જણાવી આપ્યો છે.” એમ સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર સ્વર્ગમાં ગયો. નમિ રાજર્ષિ અનુક્રમે મુક્તિએ ગયા. સાધવી મહનરેખા પણ સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષ પામ્યા.

સતી ઋષિદત્તા.

જે શુભ આશયવાળા પ્રાણીઓ નિરંતર શુદ્ધ ભાવથી શીળવ્રતનું પાલન કરે છે, તેઓ ઋષિદત્તાની પેઠે સુખનું ભાજન થાય છે.

આ ભરતક્ષેત્રના મધ્યદેશને વિષે રથમર્દન નામનું નગર છે. તેમાં હેમરથ નામનો રાજા ન્યાય માર્ગે રાજ્ય કરતો હતો. તેની સુયશા નામે રાણી રૂપ-લાવણ્યરૂપી મણિની પ્રાણ સમાન હતી અને સૌંદર્યમાં દેવાંગનાનો પણ પરાભવ કરનારી હતી. તેમને કનકરથ નામનો પુત્ર હતો. આ પુત્ર અનુક્રમે ધર્મકળામાં કુશળ થયો અને બહોંતેર કળા તેણે પ્રાપ્ત કરી.

એ સમયે કાવેરી નામની નગરીને વિષે સુંદરપાણિ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. જેમ ઇંદ્રને ઇંદ્રાણી, તેમ તેને વાસુદા નામની પત્ની હતી. તેનાથી તેણીને રુકિમણી નામે પુત્રી થઈ. તે વૃદ્ધિ પામી એટલે તેણીના પિતાએ તેણીને શાસ્ત્ર આદિનો અભ્યાસ કરાવી સર્વ કળાને વિશે કુશળ કરી. એકદા યૌવના-

વસ્થાને પામેલી આ પુત્રીને જોઈને તેણીની માતાએ તેણીને પિતા પાસે મોકલી. પિતાએ તેણીને પરણાવવા યોગ્ય જોઈને વિચાર્યું કે—આ મ્હારી પુત્રી યૌવનવતી થઈ છે, તો હવે મ્હારે એને ક્યા વરને દેવી ? મંત્રીને પૂછવા ઉપરથી તેનો વૃદ્ધ મંત્રી બોલ્યો. “ રથમર્દન નગરના હેમરથ નૃપતિનો પુત્ર કનકરથ છે, તે આપણી પુત્રીને યોગ્ય છે.”

એ સાંભળી રાજાએ ત્યાં પોતાનો દૂત મોકલ્યો. તે દૂતે કન્યાના રૂપનું વર્ણન કર્યું. તે સાંભળીને હેમરથ ભૂપતિએ પોતાના કનકરથને સુંદરપાણિ રાજાની પુત્રી પરણવા મોકલ્યો.

કુમાર કનકરથ ત્યાં જતાં રસ્તે એકદા સંધ્યાસમયે સૈન્યે પડાવ નાંખ્યો ને કુમાર ત્યાં રથથી ઉતરીને સિંહાસન ઉપર બેઠો. એવામાં કોઈ દૂતે ત્યાં આવીને કહ્યું. “ હે કુમાર ! હે ધૈર્યવંત પુરુષ ! તમારે આ માર્ગે આવવું ન જોઈએ. અહિંનો સ્વામી અરિમર્દન રાજા તમને કહેવરાવે છે કે,—કહ્યા વિના તમે કેમ મ્હારા દેશમાં આવ્યા ? છતાં પણ જો આવ્યા તો યુદ્ધ કરો. ” ત્યારે કુમારે કહ્યું “ જો ત્હારો સ્વામી એ પ્રમાણે આદેશ કરતો હોય તો ભલે, તે અહિં આવે. હું તેના હાથની ખરજ ઉતારવાને તૈયાર છું.” વળી તે ભૂકુટી ચઢાવી લયાનક મુખ કરી કર્કશ વાણીથી બોલ્યો. “ અરે દૂત ! તું જઈને ત્હારા સ્વામીને કહેજે કે, ગરૂડ જેમ સર્પને હણે છે તેમ આ રાજપુત્ર તને હણવાને જ અહિં આવ્યો છે. ” આ વાત દૂતે જઈને પોતાના સ્વામી અરિમર્દન રાજાને કહી. તે સાંભળી તે સજ્જ થઈ કુમાર સામે યુદ્ધ કરવાને આવ્યો, એટલે જો

તુલ્ય શક્તિવાળા અને સરખી રીતે લડાઈ કરનારની સેના સામસામે મળી અને દારુણ યુદ્ધ થયું. તે વખતે સકળ વિશ્વ તામ્રના વાજિત્રના શબ્દથી અને સિંહનાદ જેવા અશ્વના હેષારવથી આજી રહ્યું અને નાદમય થઈ રહ્યું. કુમારના વીર યોદ્ધાઓએ બાણનો અત્યંત વર્ષાદ વરસાવી મૂક્યો. તેણે દુશ્મનની સેનાના માણસોને નસાડી મૂક્યા. પછી સેવકોએ વાર્યા છતાં પણ કુમાર અરિમર્દન સામે ધસી જઈને બોલ્યો. “ અરે ! સંગ્રામરૂપી સરોવરમાં દેડકા સમાન અને વિવેક રહિત અરિમર્દન રાજા હું આવ્યો છું. તું મ્હારો હાથ જો. તે તને ક્ષણમાં મ્હારી તરવારનો એક કોળિયો કરી નાંખશે. ” એમ કહીને તેની સામે ઢડતાં લડતાં તેને જીવતો પકડ્યો. તેને કેટલાક દિવસ સુધી પોતાની સાથે રાખીને પોતાની આજ્ઞા મનાવી તેને દેશ પાછો મોકલ્યો. તે વખતે અરિમર્દન રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેણે પોતાના પુત્રને રાજ્યનો ભાર સોંપી ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી.

હવે કનકરથ કુમાર પણ આગળ પ્રયાણ કરતાં એક અટવી-માં પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે સૈન્યનો પડાવ નંખાવ્યો; એટલે એક નગર જેવું થઈ રહ્યું. સંધ્યાસમયે કુમાર સભામાં બેઠો હતો, તે વખતે તેને જળની શોધમાં ગયેલા માણસો આવીને કહેવા લાગ્યા: “ અમે જતા જતા આપના આદેશથી દૂર ગયા ત્યાં અમે એક સમુદ્ર તુલ્ય સરોવર જોયું. અને વનને વિષે એક હિંચકા ખાતી દેવાંગના તુલ્ય સ્ત્રી જોઈ. જેવા અમે તેણીની પાસે જવા લાગ્યા તેવી જ તે વિજળીના એક ચમકારાની પેઠે અદૃશ્ય થઈ કોઈ વૃક્ષની ઘટામાં પેસી ગઈ. અમે એને

બહુ બહુ જોઈ, પણ જેમ અભાગ્યવાન પુરૂષને નિધાન દેખાતું નથી તેમ તે અમારી નજરે પડી નહી. એટલે અમે પછી ત્યાંથી પાછા ફર્યા.”

આ સાંભળીને તો નૃપકુમાર બહુ ચમત્કાર પામ્યો. એ વખતે સૂર્ય પણ અસ્ત પામ્યો એટલે કુમાર પ્રતિક્રમણ ક્રિયા કરી પરમેષ્ઠી મંત્રના ધ્યાન સહિત, હંસચૂળા યુક્ત શય્યાને વિષે નિદ્રા લેવા ગયો. પછી પ્રભાત થયે મંગળપાઠકો જય શબ્દથી આશીર્વાચનો કહેતા બોલવા લાગ્યા. “ હે કુમાર ! રાત્રી વ્યતીત થઈ છે ને સ્પુરાયમાન કિરણોવાળો સૂર્ય અંધકારના સમૂહનો નાશ કરતો ઉદય પામ્યો છે. વળી હમણાં સૂર્યની કાંતિથી પ્રપુલ્લિત થએલા કમળો જળથકી નીકળીને આદર સહિત પોતાની લક્ષ્મીને વરે છે, માટે શય્યાને ત્યજ દો.” આવાં મંગળ વચનો શ્રવણ કરીને કુમારે શય્યા છોડી. પછી મુખ ધોઈ દેવપૂજા કરીને પ્રયાણને અર્થે તેણે ડંકો વગડાવ્યો. એ શબ્દ સાંભળીને સર્વ સૈન્ય ચાલવા સજ્જ થયું. આગળ રાજકુમાર પોતાના સમાન વયના મિત્રો સાથે ચર પુરુષ બતાવતો હતો તે માર્ગે ચાલવા લાગ્યો. રસ્તે એક મિત્ર મંગળ શ્લોક કહેવા લાગ્યો. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે:—“ આકાશરૂપી સ્ત્રીના સ્તન તટને કુંકુમના લેપ સમાન, દીનમુખવાળા વૃક્ષોને પ્રવાળાના ભાર સમાન અને અંધકારના દીન વદનને દહન કરનાર એવો આ સૂર્યદેવ ઉદય પામે છે. વળી પોતાના સ્વામીના સંગમની આશાએ (આખી રાત્રિ) સરોવરના તટ ઉપર ગાઢ સ્વરે આક્રોશ કરતી ચક્રવાકીને હવે દિવસ થયો એટલે તેનો સંયોગ થાય છે.”

એમ કરતાં કરતાં તે પેલા સરોવર પાસે આવી પહોંચ્યો. ત્યાંના વનને વિષે ભમતાં ભમતાં કનકરથે પેલી સ્ત્રી દીઠી. તેણીને જોઈ તે વિસ્મય પામી વિચારવા લાગ્યો. “ અહો ! આવું સ્ત્રીરત્ન મૃત્યુલોકમાં હોય નહીં. એ તો કેઈ કારણથી સ્વર્ગાથકી આવેલી દેવાંગના હશે, કારણ કે, લવણસમુદ્રમાં કર્પૂરની ઉત્પત્તિ હોય નહીં. તેમ મરુદેશની ભૂમિકામાં જળથી પૂર્ણ સરોવરનો સંભવ પણ હોય નહીં. તે આમ વિચાર કરે છે એવામાં તો તેનું સૈન્ય પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યું. એટલામાં પેલી સ્ત્રી તો કુમારની નજરથી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. અને એક કૈલાસ સમાન મંદિર તેની દૃષ્ટિએ પડ્યું. કદાચિત્ એ સ્ત્રી આ મંદિરમાં ગઈ હશે એમ ધારી તેણે તેની અંદર પ્રવેશ કર્યો, તો તેણે ત્યાં ઋષભદેવ તીર્થંકરની પ્રતિમા દીઠી. એટલે તેણે પ્રતિમાની પૂજા કરી. પછી તેણે સ્તુતિ કરી કે, “ હે અસંખ્ય ગુણવાળા ઋષભ જિનેશ્વર ! હે નિઃશેષ સુખના સમૂહરૂપી કંદના મેઘ સમાન ! તમે જયવંતા વર્તો. આજ આપના દર્શનથી મહારાં ચક્ષુ સફળ થયાં. આજ (આપની પૂજાથી) મહારા હસ્ત સફળ થયા. આપને વંદન કરવાથી મહારું મસ્તક સફળ થયું. અને આજ આપની સ્તુતિ કરવાથી મહારી વાણી પણ સફળ થઈ.” એમ કહીને તેણે ફરી ફરી પ્રણામ કર્યાં. એવામાં ત્યાં એક લાંબી લાંબી જટાવાળો અને ધૂળથી મેલા દેખાતા શરીરવાળો વૃદ્ધ તાપસ આવ્યો. વળી પેલી કન્યા પણ હસ્તને વિષે એક મહોટો પુષ્પનો કરંડીઓ લઈને ત્યાં આવી. તેણીએ પ્રભુની પૂજા કરીને સ્તુતિ કરી. તે ત્યાં પેલા કુમારને જોઈને વિચારવા

લાગી. અહો ! આ તે અહિં ઇંદ્ર, ચંદ્ર કે સૂર્ય આવ્યા છે કે સાક્ષાત્ કામદેવ જ પોતે અહિં આવ્યા છે ? પછી કુમાર તો સ્તુતિ કરી ઊભો થઈ, નમસ્કાર કરી બહાર નીકળવા બંધ છે તેવામાં તે પેલા મુનિને સહસા જોઈ, અતિ વિસ્મય પામી તેમને વંદન કરવા લાગ્યો. તેને તાપસે પૂછ્યું. “ તું કોણ છે ? અહિં ક્યાંથી આવ્યો ? ત્હારું નામ શું ? ” તે ઉપરથી કુમારે તેને પોતાનો સંબંધ કહી બતાવ્યો. એટલામાં ફરી તેણે પેલી કન્યાને દીડી, તેથી તેણે મુનિને પૂછ્યું. “ અહો મુનિ ! આ મંદિર કોણે બંધાવ્યું ? અને આ કન્યા કોણ છે ? ” મુનિએ ઉત્તર આપ્યો. એ કથા મ્હોટી છે. દેવપૂજા કર્યા પછી એ કહીશ. ” એમ કહી તેણે દેવપૂજા કરી બહાર નીકળી કુમારને કહ્યું. “ મ્હારે સ્થાનકે ચાલો. ત્યાં હું તમને સર્વ વાત કહીશ. ” કુમાર મુનિની ઝૂંપડીએ ગયો. ત્યાં તેણે તેને ભોજનાદિ જમાડી પછી પેલો કન્યાનો સંબંધ કહ્યો.

અમરાવતી સમાન મિત્રાવતી નામે નગરી છે. ત્યાં હરિષેણુ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને પ્રિયદર્શના નામે પટ્ટરાણી હતી. તેણીની કુક્ષિએ અજિતસેન નામે પુત્ર થયો. એકદા એમ બન્યું કે—એ રાજાએ પોતાની અશ્વશાળા-માંથી એક અશિક્ષિત અશ્વ આણ્યો. તે ઉપર સ્વાર થઈ તે વનમાં નીકળી પડ્યો. રસ્તે તે રાજા એક વડના વૃક્ષની લટકતી શાખામાં વળગી રહ્યો. અને વૃક્ષ ઉપર થઈને નીચે ઉતર્યો. નીચે ઉતરી પાસેના સરોવર ઉપર જઈ જળપાન કરી, સ્નાન કરી, બહુ વૃક્ષોથી સંકીર્ણ એવા ત્યાં આવેલા એક

મુનિના આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં કચ્છ મહાકચ્છના વંશને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા વિશ્વભૂતિ કુળપતિએ રાજાને દીઠો. રાજાએ તેને નમસ્કાર કર્યાં. મુનિએ તેના લક્ષણ ઉપરથી તેને મહાન્ પુરુષ જાણ્યો. પછી તો વળી તેણે રાજાને નામ લઈને આશીર્વાદ આપ્યો કે, “ હે હરિષેણ રાજા ! આ ત્રણ ભુવનના પૂર્ણકુલ એવા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ ત્હારા મંગળ કાર્યને પુષ્ટિ આપો કે જે પ્રભુના કાનની પાસે રહેલી ભ્રમરના જેવી નીલ કેશની ગુચ્છો, (પૂર્ણકુલ ઉપર) આરોપણ કરેલાં એવાં લીલાં પાંદડાની લીલાને ધારણ કરે છે. આવી આશિષ દઈને તાપસે રાજાને પૂછ્યું : “ અહો ભૂપતિ ! અહિં ક્યાંથી ? એકાકી કેમ ? ” આના પ્રત્યુત્તરમાં તેણે સર્વ નિવેદન કર્યું. પછી તે મુનિના ચરણની સેવા કરવા લાગ્યો. એટલામાં વનને વિષે બહુ મ્હોટા નાદ સંભળાવવા લાગ્યા. “ આ શું ? આવો ભયાનક નાદ ક્યાંથી ? ” એમ બોલતાં સર્વ આશ્રમવાસી જનો એક બીજાના મુખ સામું જોવા લાગ્યા. એટલે રાજા હરિષેણે ધાર્યું કે વખતે મ્હારું સૈન્ય મ્હારી પાછળ આવ્યું હોય ! એમ વિચારી મુનિને નમસ્કાર કરીને કહ્યું. “ હે કુળપતિ ! મ્હારું સૈન્ય મ્હારી પાછળ આવતું હોય એમ મને સંભવ છે, માટે હું અહિં છું એમ મ્હારી તે સેનાને હું બતાવી આવું. ” એમ કહી ત્યાંથી ભઠીને તેની સેના પાસે ગયો, જેથી ત્યાં સર્વ સ્થળે હર્ષ થઈ રહ્યો. પછી પોતાના સૈન્યને રાજાએ ત્યાં જ સ્થાપ્યું અને પોતે એક માસ પર્યંત મુનિસેવામાં કાળ નિર્ગમન કર્યો. એ રાજાએ જ એ દહેરું કરાવ્યું છે. ત્યારપછી એ રાજા જ્યારે પોતાને નગરે પાછો ગયો ત્યારે એ કુળપતિએ તેને વિષાપહાર

મંત્ર આપ્યો હતો. પછી એ હરિષેષ મહોત્સવ સહિત નગર-પ્રવેશ કરી પ્રજા પાલન કરવા લાગ્યો.

એકદા તે સભામાં બેઠો હતો તેવામાં કોઈએ ત્યાં આવીને કહ્યું. “ હે સ્વામિન્ ! સ્વસ્તિમતી નામની નગરીના પ્રિયદર્શન રાજાને વિદ્યુતપ્રભા રાણીની કુક્ષીએ એક પુત્રીનો જન્મ થયો અને તેણીનો જન્મોત્સવ કરી પ્રીતિમતી એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે તે વૃદ્ધિ પામી છે. એવામાં હમણાં તેણીને સર્પે ડંશ દીધો છે. તે વિષ કોઈ રીતે પણ ઉતારતું નથી, તો તમે આંખો સાંભળ્યું છે કે, તમે વિષાપહાર મંત્રના જાણુ છો માટે આપ એ વિષ ઉતારો તો બહુ સારું. તે ઉપરથી હરિષેષ રાજાએ વેગવાળી હાથણી ઉપર બેસીને ત્વરાથી જઈ તે પ્રીતિમતીનું વિષ ઉતાર્યું એટલે હર્ષ પામી પ્રિયદર્શન રાજાએ એ પોતાની પુત્રી હરિષેષ ભૂપાળને દીધી. તેણીને લઈને એ હરિષેષ બહુ આડંબર સહિત પોતાને નગરે આવ્યો. અનુક્રમે એ પ્રીતિમતી સાથે સંસારસુખ ભોગવતાં તેને એક પુત્ર થયો. તેનું ‘ ધીર ’ એવું નામ પાડ્યું. એવામાં એ રાજાને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી બાળક પુત્રને રાજ્ય સોંપી પોતે તપસ્વી વ્રત ગ્રહણ કર્યું. તેની સ્ત્રીએ પણ તપસ્વીનીનું વ્રત અંગીકાર કર્યું. એમ કરી બન્ને નગરમાંથી આશ્રમ તરફ ચાલ્યા. તે સમયે પ્રજાજન તેમને જતા જોઈ રૂદન કરવા લાગ્યા. પછી વનને વિષે જઈ તેઓ તાપસવેષ ધારણ કરી વિશ્વભૂતિ મુનિ પાસે સેવાપૂજા કરવા લાગ્યા. એટલામાં પ્રીતિમતીને ગૃહસ્થાશ્રમમાં ગર્ભ રહ્યો હશે, તે ગર્ભ પાંચમે માસે પ્રકટ થયો; તેથી તે તાપસીઓમાં શરમાવા લાગી. તેણીના પતિએ

પણ તેણીને પૂછ્યું. “ હે પ્રિયે ! સદા સદાચારમાં લીન એવી જે તું, તેણીને આ ગર્ભ શો ? ” તે સાંભળીને તેણીએ શરમાતાં કહ્યું. “ હે સ્વામિન્ ! મને ગૃહસ્થાશ્રમમાં જ ગર્ભ રહ્યો છે, પરંતુ આપણા સંયમમાં અંતરાયના લયથી મેં પ્રકટ કર્યું નહીં. ” એ સાંભળી હરિષેણે ખેદ સહિત કહ્યું. “ આપણી તપશ્ચર્યાને વિષે આપણને ધિક્કાર મળશે; માટે આપણે પ્રભાતે અન્યત્ર જઈને રહીશું. ” એમ વિચાર કરીને તેઓ પ્રભાતે અન્યત્ર ગુપ્ત-સ્થાને જઈ રહ્યા.

એટલામાં તાપસોએ તપોવનમાં તેમને દીઠાં નહીં અને વૃદ્ધ મુનિને ક્યાંય જતા જોયા. તેઓએ જઈને હરિષેણને પત્ની સહિત પાછા આણ્યા. ત્યારે હરિષેણે તેમની પાસે કહ્યું. “ મહારી પત્નીએ પ્રથમથી જ ગર્ભની વાત મને ન કહી, એ ઠીક ન કર્યું; માટે હવે હું આ મુખ લઈને બીજે રહીશ. ” તે સાંભળીને મુનિએ કહ્યું. “ હે ભદ્ર ! એમ કેમ કહે છે ? તમે આ આશ્રમસ્થાનમાં રહ્યા છતાં પણ તે ગૃહસ્થાશ્રમ જેવું થયું છે. તમારે પરસ્પર સમ્યક્ પ્રકારે શીળ પાળવું. તમારો શો દોષ ? એ તો પૂર્વે કરેલાં કર્મનું વિલસિત છે, પછી આ દંપતી ત્યાં વસુભૂતિ મુનિની સેવામાં પોતાના કર્મને નિંદતા રહેવાં લાગ્યા. એમ કરતાં કરતાં ચાર માસ વ્યતીત થયા એટલે નવમે માસે પ્રીતિમતીને એક પુત્રી પ્રસવી. એ ઋષિઓના આશ્રમમાં જન્મી એ ઉપરથી તેણીના પિતાએ એનું નામ **ઋષિદત્તા** પાડ્યું. એટલામાં પ્રસૂતિ રોગને લીધે પ્રીતિમતી મૃત્યુ પામી, તેથી તેણીનો પિતા તેણીને પાળવા લાગ્યો. આઠ વર્ષની વયે પહોંચેલી એ આ મહારી પુત્રી ઋષિદત્તા રહી. એ રૂપવતી

હોવાથી કોઈ વનમાં ફરનાર એણીને લઈ જશે, એમ ધારીને મેં એને અદૃશ્ય કરણુ અંજન આપ્યું છે, તેથી કોઈ વાર તે અદૃશ્ય રહે છે ને કોઈવાર દૃષ્ટિગોચર થાય છે. હું એનો પિતા અને આ મહારી પુત્રી. તે અલક્ષ્ય રહેતી છતાં પણ તમારી દૃષ્ટિએ પડી છે. ”

કુમાર તો તેણીને જોઈને રાગયુક્ત થયો, પણ એટલામાં તો ઋષિએ જ કહ્યું. “ હે કુમાર ! મહારા અતિથિ એવા તમને પરો-ણાગતમાં હું જેમ વિનમિએ ભરતને પોતાની પુત્રી આપી હતી તેમ આ મહારી પુત્રી આપું છું. ” તે સાંભળીને ઋષિદત્તાએ લજ્જાથી નીચું મુખ કર્યું પણ કુમારે તો તેણીનો હસ્ત ગ્રહણ કરી મુનિને કહ્યું કે—“ જો આપ પૂજ્ય એવો આદેશ કરો છો તો તે હું કબૂલ કરું છું. ” એ વખતે બંદીજનો કહેવા લાગ્યા. “ હે મુનિ ! તમે આ કુમારને તમારી પુત્રી આપીને સુખી થાઓ. ” પછી તે ઋષિએ પોતાની પુત્રીને મહોત્સવ સહિત કુમારને પરણાવી. એટલે કુમાર કેટલાક દિવસ ઋષિદત્તા સાથે સંસારસુખ ભોગવતો ત્યાં જ રહ્યો.

અન્યદા મુનિ ગદ્ગદ્ વાણીએ કુમારને કહેવા લાગ્યા. “ હે જગદાધાર કુમાર ! હે કીર્તિવત્સલ ! તમને અમારે વધારે શું કહેવું ? એટલું જ કે આ મહારી પુત્રીને તમે કદાપિ અપમાન ન આપશો. એ મહારી પુત્રી વનમાં વસવાથી ભોળી છે. એવી ભોળી છતાં મેં તમને તે સોંપી છે. તમે ગુણવાન છો તો તે પણ ગુણવતી જ થશે, કારણ કે મૃગની નાભિમાં ગયેલી ધૂળ પણ સુગંધી થાય છે. વળી હવે હું વૃદ્ધ થયો છું, માટે

અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા ઇચ્છું છું; કારણ કે આવા મહારા સમાન વૃદ્ધ જનોને જીવિતવ્યથી મૃત્યુ કલ્યાણકારી છે,” પણ કુમાર તે મુનીશ્વરને ચરણે પડીને બોલ્યો. “અગ્નિ યોગથી પ્રાણુ ત્યજવાથી દૂર રહો, કારણ કે એમ કરવાથી દુર્ગતિમાં જવું પડે છે. તે વખતે ઋષિદત્તાએ પણ હસ્ત જોડીને કહ્યું. હે તાત ! આપના આ જમાઈ જે આપને કહે છે, તે આપ મહારા ઉપર કરુણા કરીને અંગીકાર કરો.” એ સાંભળીને મુનિએ સુપ્રસન્ન થઈ પુત્રી પ્રત્યે કહ્યું. “ હે વત્સે ! આમ શોક કરવો રહેવા દે. પણ હું આ તને શિક્ષાવચન કહું છું, તે તું કદાપિ ત્યજશ નહીં. વડીલ જનની સેવા કરજે, પતિવ્રતા થઈ શીલનું પાલન કરજે, ત્હારી શોક્યો ત્હારા ઉપર ક્રોધ કરે, તથાપિ તું તેણીઓના ઉપર સામો ક્રોધ કરીશ નહીં કારણ કે રાહુ ચંદ્રમાને ગ્રસે છે તથાપિ તે ચંદ્રમા તપાયમાન થતો નથી. વળી હે પુત્રી ! સુખમાં હો કે દુઃખમાં હો પણ કદાપિ ધર્મથી અવળા મુખવાળી થઈશ નહીં કારણ કે જીવોને ધર્મજ પિતા૩પ, માતા૩પ, પુત્ર૩પ અને પ્રભુ૩પ છે. હું હવે વૃદ્ધ થયો છું અને મહારા શરીરને વિષે અતિશય વેદના થાય છે, માટે હું તો નિશ્ચે મૃત્યુ સાધીશ અને તે અગ્નિપ્રવેશ વિના સધાશે નહીં.” એમ કહીને તે વૃદ્ધ તાપસે જમાઈ અને મુનિની આજ્ઞા લઈ પંચપરમેષ્ઠી સ્મરણ સહિત અગ્નિ મધ્યે પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે ઋષિદત્તા પૃથ્વી ઉપર આજોટતી વિલાપ કરવા લાગી. “ હે તાત ! હે તમારી પુત્રી ઉપર નહિ કહી શકાય એવા સ્નેહ દર્શાવનારા પિતા ! હવે હું મૂળ રહિત થઈ ગયેલી કંદલીની પેઠે તમારા વિના શોક કરવા યોગ્ય સ્થિતિમાં આવી પડી છું. હે પિતા ! મેં મહારી માતાને

પણ જોઈ નથી, માતા પણ મ્હારે તો આપ જ હતા તો આપના મૃત્યુથી તો મ્હારે આજે બન્ને (એટલે માતા કે પિતા) ગયા જેવું થયું છે. ”

આ પ્રમાણે રૂદન કરતી પત્નીને રાજપુત્ર બોધવચન કહેવા લાગ્યો. “ હે પ્રિયે ! હવે વધારે રૂદન ન કર; કારણ કે એ ત્હારા પિતા તો પરલોકવાસી થયા, તો હવે દુઃખ કરવાથી શું વળવાનું છે ? એ ત્હારા પિતાએ રાજ્ય પણ કર્યું અને વ્રત પણ પાળ્યું, તો તેનો ત્હારે શોક ન કરવો; કારણ કે જો આ સૂર્ય પણ અસ્ત પામ્યો તો તેનો શું શોક કરવા યોગ્ય છે ? ” પ્રિયાને આ રીતે શાંત કરી પોતાની સાથે લઈ કનકરથ પોતાની રાજ્યધાની ભણી અખંડ પ્રયાણે ચાલ્યો. ત્યાં પહોંચ્યો એટલે પિતાએ મહોત્સવ સહિત નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. વર-વધુ માતાપિતાના ચરણે નમ્યા. ત્યાં કુમારના માતપિતા પણ આવી વિનયવંત વધુને જોઈને હર્ષ પામ્યા. પછી ત્યાં એક કૈલાસ જેવા પ્રાસાદને વિષે ઋષિદત્તા સંસારસુખ અનુભવતી રહેવા લાગી.

અહિં આવા બનાવ બની રહ્યા છે, તે વાતની કાવેરી નગરીના સ્વામી રાજ સુંદરપાણિને ખબર પડી. તેની પુત્રી રૂકિમણીએ પણ જાણ્યું કે, કનકરથકુમાર માર્ગને વિષે ઋષિદત્તાનું પાણિગ્રહણ કરી પાછો વળ્યો છે. રૂકિમણી પોતે તેને ઈચ્છતી હતી તેથી હવે તે કોઈ સુલક્ષ્ણા નામની યોગિનીની ભક્તિ કરવા લાગી. ભોજન, વસ્ત્ર આદિના દાનથી તેણીને બહુ સંતોષી એટલે તે બોલી. “ હે પુત્રી ! જે ત્હારું કાર્ય હોય તે

કહે. ” તેણે ઉત્તર આપ્યો. “ હે યોગિની ! તમારી વિધાના પ્રભાવથી એવું કરો કે જેથી ઋષિદત્તા ઉપર કલંક બેસે અને કનકરથ અહિં આવે. ” યોગિનીએ કહ્યું—“કનકરથ સ્વયમેવ અહિં આવશે એમ હું કરીશ. ” આમ રૂકિમણીએ મોકલેલી તે યોગિની રથમર્દન નગરે ગઈ. એવામાં ત્યાં કુમાર અને તેની પ્રિયાના અભાગ્યને લીધે જ હોયની તેમ સૂર્ય અસ્ત પામ્યો અને સર્વ સ્થળે અંધકાર પ્રસરી. ચંદ્રમા ઉદય પામ્યો તે પછી પૂર્વાચળની ચૂલિકાને વિષે ગયો. એવે સમયે અવસ્થાપિની નિદ્રા મૂકીને પેલી યોગિનીએ એક મનુષ્યનો ગુપ્તરીતે વધ કર્યો. વધ કરીને તે કનકરથ કુમારની ચિત્રશાળાને વિષે ગઈ. ત્યાં ઋષિદત્તાને કુમારની સમીપે સુખમાં સૂતેલી જોઈને વિચારવા લાગી. અહો ! ધન્ય છે આ હરિશ્ચન્દ્રનાના રૂપ અને તેજને ! આ કુમાર પણ મહાપુન્યવાન કે તેને આવી પત્ની પ્રાપ્ત થઈ. પછી ઋષિદત્તાનું મુખ રક્તથી ખરડીને તથા તેણીને ઓશીકે માંસનો કકડો મૂકી, અવસ્થાપિની નિદ્રા અપહરી તે પોતાને સ્થાનકે ગઈ એટલે માણસો જાગ્યાં. તેમણે એક જણનો ઘાત થયેલ જોઈ કોળાહળ કરી મૂક્યો. એ ઉપરથી કુમાર જાગી ઊઠ્યો. તેણે પોતાની પ્રિયાનું મુખ લોહીથી ખરડાયેલું જોયું તથા તેણીને ઓશીકે માંસ જોયું તેથી તે ચકિત થયો. તે ભય સહિત વિચાર કરવા લાગ્યો. એવામાં રાજા પાસે આવીને લોકોએ વિજ્ઞાપના કરી કે, કોઈ પુરુષ અથવા સ્ત્રીએ અમારા એક જનનો ઘાત કર્યો છે, તો આપ પ્રજાપાળ રાજા ન્યાયી છો, તેથી તેની શોધ કરી તેને નિગ્રહ કરો. ” રાજા બોલ્યો, “ નગર મધ્યે કોઈ રાક્ષસ કે રાક્ષસી હશે માટે તેનો તપાસ કરીને તેને હાંકી કાઢો. ”

એવામાં કુમારે વિચાર્યું: “ ત્યારે શું મહારી પ્રિયા રાક્ષસી હશે ? કારણ કે કોઈનું મૃત્યુ થયું સાંભળાય છે. ત્યારે અહો મહારી પ્રિયા પ્રાણવદ્ભલ ! આવી રાક્ષસી ઠરી ? મેં તો આજ પર્યંત સાંભળ્યું છે કે રૂપ-સૌંદર્ય છે એ નિર્દોષતાસૂચક છે, તો હે વિધાતા ! આજ એ વિપરીત કેમ થયું ? બહુ બહુ સંકલ્પ કરી પ્રાંતે તેણીને જગાડી. તે જાગી એટલે તેણીને કહેવા લાગ્યો. હે પ્રિયા ! “ હું તને કંઈ પૂછવા માગું છું તે તું છુપાવીશ નહીં. તું ભૂપની પુત્રી છે કે કોઈ રાક્ષસી છે ? ” પેલી તો ભયભ્રાંત થઈને બોલી. “ પ્રિય, તમે એમ કેમ કહો છો ? ” ત્યારે તેણે કહ્યું-“ ત્હારું મુખ લોહીથી ખરડાયલું છે અને ત્હારે ઓશીકે માંસ છે. તે ઉપરથી મને લાગે છે કે તેં કોઈનો ઘાત કર્યો છે. ” પતિનું આવું કહેવું સાંભળીને તેણે કહેલે ઠેકાણે માંસખંડ જોઈ ઋષિદત્તા બોલી. “ હે દેવ ! હું તો પૂર્વ ભવને વિષે માંસની લોભી હોઉં તો કોણ જાણે ? પણ હે આર્યપુત્ર ! આ ભવમાં તો મહારે માંસનો નિષેધ છે. આ કેમ થયું ? તે હું જાણતી નથી. આપના ચરણ મહારા સામા ધ્રુજ રહ્યા છે; પણ એ તો મહારા કર્મના યોગે આજ કોઈ વૈરીએ કરેલું છે. જો આપની મહારા ઉપર પ્રીતિ હોય તો તમને રૂચે તેમ મને નિશ્રદ્ધ કરો, કારણ કે સહેલા અંગની પેઠે ઈષ્ટ વસ્તુને પણ જો તે દુષ્ટ હોય તો ત્યજ દેવી.” તેણીનાં આવાં વચન સાંભળીને કુમારે તે વિવેકી પત્નીને કહ્યું-“હે પ્રિયે ! તું નિર્દોષ છે; ચિત્તને વિષે ખેદ ન કર. ” આમ કુમારે માંસ વિગેરે જોયું છતાં સ્નેહને લીધે તે દોષ જાણ્યો નહીં. પછી ઋષિદત્તાએ પોતાનું મુખ ઘોઈ નાંખ્યું, પણ પેલી યોગિની

તો નિરંતર આર્યા ઋષિદત્તાને એ પ્રમાણે કલંકિત કરવાને એકેક મનુષ્યનો વધ કરીને તેણીનું મુખ પૂર્વની પેઠે ખરડવા લાગી. નિરંતર એક મનુષ્યનો ઘાત થતો સાંભળી રાજા પોતાના મંત્રીશ્વરોને કહેવા લાગ્યો. “ અહો ! મહારા નગરને વિષે આવી આકૂળ સ્થિતિ થઈ ગઈ છે, તે શું તમે નથી જાણતા ? ” પેલા મંત્રીઓ બોલ્યા. “ કોઈ માનવ તો એવો લાગતો નથી; કોઈ સ્ત્રી એવી દુષ્ટ હશે તો હે રાજન્ ! નગરમાંથી સર્વ યોગી આદિ પાખંડીઓને બહાર કાઢી મૂકો. ” તે ઉપરથી રાજાએ જૈન મુનિ સિવાય સઘળા પાખંડીઓને નગરમાંથી બહાર કાઢ્યા. એવામાં પેલી સુલસા યોગિનીએ ગુપ્ત રીતે રાજાને આવીને કહ્યું. આજે કોઈ દેવતાએ મને સ્વપ્નને વિષે કહ્યું કે—“ આ પાખંડીઓ તો નિર્દોષ છે, પણ રાજાની વધૂ ઋષિદત્તા વનમાં ઉછરેલી છે એ જ રાક્ષસી છે. એણીનું જ આ ચેષ્ટિત છે. જો રાજા ન માનતા હોય તો ગુપ્ત રીતે રાત્રિએ તપાસ કરવી. ” એ સાંભળી રાજાએ કહ્યું. “ હું તપાસ કરીશ. ” પછી તે યોગિની ત્યાંથી ગઈ.

હવે રાજા પાસે બેઠેલો કુમાર ચિંતવવા લાગ્યો. “ જો મહારી પ્રિયાનો દોષ પ્રકટ થશે, તો મહારે શું કરવું ? ” રાજાએ કહ્યું “ હે પુત્ર ! તું અહિં બેસ; તારી પત્નીનું ચેષ્ટિત જોવું છે. ” પુત્રે વિચાર્યું. “ એક બાળુએ પિતાનો આદેશ મહારે ઉલ્લંઘવો ન જોઈએ અને બીજી તરફ સ્ત્રીને દુઃખ થશે. એક બાળુ વાધ અને બીજી બાળુ નદી જેવું મન થયું છે. ” એવામાં રાજાએ તો ઋષિદત્તાના ઘરની આસપાસ પોતાના સેવકોને ગુપ્ત રીતે બેસાર્યા. એવામાં સુલસા યોગિની ત્યાં આવી ઋષિદત્તાનું મુખ

રક્તથી ખરડી અને માંસનો ખંડ તેણીને ઓશીકે મૂકી ત્યાંથી જતી રહી. પેલા સેવકોએ રાજવધુનું મુખ લાલ થયેલું જાણ્યું. એટલે આવીને રાજાને નિવેદન કર્યું. તે ઉપરથી રાજાએ કુમારને ઠપકો આપીને કહ્યું. “ અરે ! તેં જાણતાં પણ આવી દુરાચારી રાક્ષસીને કેમ અંગીકાર કરી ? જા, મહારી પાસેથી જતો રહે. હે રાક્ષસીના પતિ ! તેં મહારા ચંદ્ર સમાન ઉજવળ કુળને કલંકિત કર્યું. ” પણ કુમારે અંજલિ જોડીને કહ્યું “ આ સર્વ મિથ્યા છે, આપની વધૂ નિર્દોષ છે; માટે આપ મહારા ઉપર ક્રોધ ન લાવો; પરંતુ ક્ષમા કરો.” ત્યારે તો રાજા કોપ કરીને બોલ્યો, “ જે આ પ્રત્યક્ષ જોયું તે શું સત્ય નથી ? તો તું પોતે ત્યાં જઈને તપાસ કર.” કુમાર ત્યાં ગયો તો પોતાની સ્ત્રીને તેવી જ જોઈને પૂછ્યું “ પ્રિયા, આ ત્હાડું દુશ્વેષિત શું ? ” તે બોલી. “ હું કંઈ જાણતી નથી.” પણ રાજાએ તો બહુ ક્રોધમાં આવી તેણીને કોટવાળ પાસે ઘાત કરાવ્યો મોકલી. તેને કહ્યું કે “ એ રાક્ષસી છે માટે તમારે સાવધ રહેવું. ” પછી એ મારાઓ તેણીને નગર મધ્યે ફેરવીને સ્મશાન-ભૂમિમાં લઈ ગયા. નગરના લોકો તો એવું જોઈને રૂદન કરવા લાગ્યા, પણ પેલા એને તો દૂર વનને વિષે લઈ ગયા. એવામાં સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. દૂર આશયવાળા રાજપુરુષો તે વખતે તેણીને પ્રહાર કરવા લાગ્યા. તે પ્રહારથી તેણીને મૂર્છા આવી; તેથી ભૂમિ ઉપર પડી જઈને ચેષ્ટારહિત કાષ્ટ જેવી જણાવા લાગી. એ ઉપરથી તેણીને મૃત્યુ પામેલી જાણી રાજસેવકે પોતાને સ્થાનકે ગયા.

અહિં પાછળ તે વનના પવનથી સ્વસ્થ થઈ પોતાના

કર્મને નિંદતી ઊભી થઈ. ભમતી ભમતી બોલી. “હે તાત ! તે સમયે તમે મૃત્યુ પામ્યા ત્યારે મને શા માટે મૂકી ગયા ? વળી તે વિચારવા લાગી: “ હે જીવ ! તેં શા પાપ કર્યાં હશે કે જેથી નિર્દોષ છતાં પણ મહારે આવું કલંક આવ્યું ? અરે ! વિધિ જો તેં મને આ વૃથા આવું કલંક આવ્યું તો તે મહારા પતિનું મહારા વિના શું થતું હશે ? અથવા હે સ્વામિનાથ ! અહિં આવો. હે જીવ ! તારાં કર્યાં કર્મ તું ભોગવ. ” આ પ્રમાણે ચિરકાળ વિલાપ કરી સ્વસ્થ થઈને તે આગળ ચાલી. ચાલતાં ચાલતાં તે પિતાના આશ્રમમાં આવી પહોંચી. ત્યાં જે સ્થાને તેણીનો પિતા, અગ્નિપ્રવેશ કરીને ભસ્મીભૂત થયો હતો તે સ્થાને બેસીને તે ગાઢ સ્વરે વિલાપ કરવા લાગી. હે પિતા ! તમારી પુત્રી અત્યંત દુઃખમાં પડી છે; તમે ક્યાં છો ? અહિં આવો, ને વત્સને વત્સલ એવાં દર્શન દો. કરુણા કરી આવીને દૂષિત, અશરણુ, દીન વદનવાળી અને એકાકી એવી જે હું તેણીને આશ્વાસન આપો. હે તાત ! આ શૂન્ય વનને વિષે આપના વિના હું દુઃખણી કોની પાસે પોકાર કરું ? ક્યાં જઉં ? શું કરું ? હે તાત ! આપ વિદ્યમાન હતા ત્યારે આ વન મને એક નગર જેવું રમ્ય ભાસતું હતું, પણ આપના મૃત્યુ પછી હવે તો એ મને ભયંકર અગ્નિસમાન જણાય છે. હે પિતા ! જો આપને હું આ સમયે હયાત દેખું તો આ મહારું સર્વ દુઃખ પણ મને ઉત્સવરૂપ થાય. પણ હવે હું ગાંડા માણસની પેઠે કેટલુંક બોલુ ? પૂર્વ જેવું વાળ્યું હોય તેવું જ લણવાનું મળે છે. ”

એમ કહી શોક એછો કરી પોતાના પિતાની ઝૂંપડીમાં

જઈ રહી. કંદમૂળ ફળ આદિનો આહાર કરી વનમાં એકલી રહેવા લાગી. એકદા સુમુખી એવી તે દુઃખને લીધે લમણે હાથ દબને ચિત્રને વિષે આળેખલી કાષ્ઠની પૂતળીજ હોયની ! તેમ બેઠી હતી. તે વખતે ચિંતવવા લાગી. “ પ્રાચે સ્ત્રીઓ વનને વિષે રહેલાં પાકાં મધુર ઊર સમાન છે, તો હું પણ સ્ત્રી જાતિ છું એટલે મહારું શીલ અહિં કેવી રીતે પાળી શકીશ ? પણ અહો ! મને યાદ આવ્યું. મને પૂર્વે પિતાએ એક ઔષધી બતાવી છે કે જેના પ્રભાવથી સ્ત્રી હોય તે પુરુષ થઈ શકે છે.” એમ વિચારી તે ઔષધી લાવીને તેના પ્રભાવથી તે પુરુષપણું પામી. હવે તે જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતી મુનિ (તાપસ) ના વેષમાં સુખે રહેવા લાગી.

અહીં પાછળ તેનો સ્વામી કનકરથ અત્યંત રુદ્ધ કરવા લાગ્યો ને વિરહાગ્નિથી તેનું શરીર દુર્બળ થઈ ગયું, પણ પેલી સુલસા યોગિની તો પોતાનું કાર્ય પાર પડેલું જોઈ સંતોષ માનતી કાવેરી નગરીમાં ગઈ ને સર્વ વાતથી રૂકિમણીને વાકેફ કરી એટલે તેણીએ પોતાના પિતાને કહ્યું. “ કનકરથ સાથે મહારો વિવાહ કરો. ” તે સાંભળી રાજાએ પોતાના હૃતને રથમર્દન નગરના રાજા હેમરથ પાસે મોકલ્યો. તેણે જઈને કહ્યું—“ કાવેરી નગરીનો સ્વામી સુંદરપાણિ આપને કહેવરાવે છે કે—મહારી પુત્રી રૂકિમણી આપના પુત્રને પરણવાને ઇચ્છે છે, તો આપે તેને અહિં પરણવા મોકલવો. ” એ હૃતની વાણી સાંભળીને હેમરથ રાજાએ પોતાના દુઃખિત પુત્રને એકાંતમાં કહ્યું “ હે પુત્ર ! તું શા માટે આમ નિરંતર ચિત્તને વિષે સંતાપ કર્યા કરે છે ? શું તે ત્હારી પ્રિયાને લીધે તું એમ વિષાદમાં રહે છે ? પણ

ક્યાં કામનો પશ્ચાતાપ શો ? માટે ચાલ ઊઠી ને કાવેરી નગરીના રાજા સુંદરપાણિની રૂકિમણી પુત્રીને પરણવા જા. ” ઇચ્છા વિના જ પુત્રે પિતાનું વચન માન્ય કર્યું. પછી તે શુભ દિવસે રૂકિમણીને પરણવા ચાલ્યો. રસ્તે ચાલતાં ઋષિદત્તા રહેતી હતી તે વન આવ્યું. પૂર્વે જોયેલું વન ફરી જોઈને સદ્ગુણી કુમારના નેત્રમાંથી આંસુની ધારા વહેવા લાગી. તેણે વિચાર્યું—અહો ! આ તે જ વન કે જ્યાં મેં પૂર્વે ઋષિદત્તાનું પાણિગ્રહણ કર્યું હતું. પૂર્વે તે મને સુખરૂપ થતું હતું. પણ હવે તે દુઃખરૂપ થાય છે. એમ વિચારી તે જિનમંદિરને વિષે પ્રભુનાં દર્શન કરવા ગયો. તેવામાં અકસ્માત્ તેનું દક્ષિણ નેત્ર ફરક્યું. એટલે તેણે ધાર્યું “ પ્રિયાના સંગમનું સૂચક એવું મહારું દક્ષિણ નેત્ર ફરક્યું પણ તેણીને તો દૈવે હરી લીધી છે, તે અહિં ક્યાંથી હોય ? માટે ફરકવું વૃથા છે. ધર્મ વિના પ્રિયનો સંગમ થતો નથી. અને પાપના સિંચન વિના પ્રિયનો વિયોગ પણ થતો નથી. આજ દેહરૂં પૂર્વે મહારી પ્રિયાનો સંયોગ કરાવનારૂં થયું હતું; તો આજ પણ એ મહારી પ્રાણુવદ્લભાનો સમાગમ કેમ ન કરાવે ? તે આમ વિચાર કરતો હતો, તેવામાં તો મુનિવર્ય (તાપસના વેષમાં રહેલી) ઋષિદત્તા ત્યાં પુષ્પના કરંડીઆ સહિત પ્રભુને નમસ્કાર કરવા આવી. કુમારે પણ તેના હસ્તમાંથી એક પુષ્પમાળા લીધી, ને પોતાની પ્રિયાનો ભ્રમ થવાથી વિશાળ થયેલા નેત્રોવડે તે તેણીને વારંવાર જોવા લાગ્યો. ઋષિદત્તા પણ વિચારવા લાગી. કદાચિત આ મહારા પ્રાણુપ્રિય પ્રાણુનાથ રૂકિમણીને વરવા જતા હશે. કુમારે તો તેને વંદન કરી આદર સહિત લઈ જઈ પોતાને આસને

એસાર્યાં જમાડ્યા ને વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. પછી વળી તેને કહેવા લાગ્યો. મહારા નયનરૂપી કમળને સૂર્ય સમાન પ્રીતિ ઉપજાવનારા હે મુનિ ! આપ આ વનમાં ક્યારે અને ક્યાંથી આવ્યા ? મુનિએ કહ્યું—“ અહિં એક હરિષેષ નામના મુનિ હતા. તેને પાલિત નામે પુત્ર તથા ઋષિદત્તા નામે પુત્રી હતી. તે વિનયવતી ઋષિદત્તાને કોઈ કુમાર પરણી ગયો છે. હરિષેષ મુનિ પણ પૂર્વે અગ્નિપ્રવેશ કરીને સ્વર્ગે ગયા છે, હું પણ પૃથિવી ઉપર ફરતો ફરતો શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની સેવા અર્થે અહિં આવ્યો છું. મને અહિં આવ્યાને પાંચ વર્ષ થયાં છે, એવામાં વળી આપ જેવા ભાગ્યશાળીનાં દર્શનથી મહારો જન્મ સફળ થયો. પછી ભૂપુત્ર પણ આનંદ સહિત કહેવા લાગ્યો. હે મુનિ ! આપને જ્ઞેતાં મહારી દષ્ટિ તૃપ્તિ નથી પામતી તે શું ? મુનિએ કહ્યું. કોઈ પણ એક બીજાને વત્સલ હોય તો અથવા તો પૂર્વ ભવનો સંબંધ હોય તો પ્રમોદ થાય છે. જુઓ કે કુમુદ(પોયણી)નાં પુષ્પો ચંદ્રોદયે અને કમળ પુષ્પો સૂર્યોદયે વિકસ્વર થાય છે. તે પ્રમાણે જ મનુષ્યોને પણ સ્નેહીને દેખીને થાય છે. પછી તો મુનિને આગ્રહ કરીને રાજપુત્ર કહેવા લાગ્યો. “ મહારે આગળ પ્રયાણ કરવું છે, પણ તમારા વિના હું જઈશ નહીં. તમારી સાથે મહાફ મન બેઠીથી જ હોયની તેમ બંધાયું છે, માટે તમારા વિના મને જવું ગમતું નથી. તેથી મહારી સાથે ચાલો. આપણે પાછા આવીશું ત્યારે આપ પાછા અહિં રહેજો.” પણ મુનિએ કહ્યું—“ હે કુમાર ! એમ થાય નહિ. સંયમી સાધુઓનાં વ્રત રાજની સંગતિમાં દોષ પામે છે; માટે સાધુઓએ તો એકાંતમાં જ રહીને પરમ મંત્રનું ધ્યાન

ધરવાનું છે.” ત્યારે વળી રાજપુત્રે કહ્યું—“ ત્યારે શું તમારા જેવા પુરુષો અમારી પ્રાર્થનાનો ભંગ કરે છે ? ” તે વખતે પ્રધાનો પણ કહેવા લાગ્યા. “ અરે મુનિ ! જેમ તેમ કરી આ કુમારનું વચન માન્ય કરો તો ઠીક. ” ત્યારે મુનિએ કહ્યું—“ ભલે તેમ થાઓ. ” પછી સંઘ્યા સમયે ધર્મકૃત્ય કર્યા પછી સૌ એકઠા રહ્યા.

હવે પ્રભાતસમયે કુમારે પ્રયાણ શરૂ કર્યું અને અનુક્રમે કાવેરીપુરી પહોંચ્યા એટલે સુંદરપાણિ મહીપતિ સામા આવ્યા. નગરને શણગારાવીને રાજ્યે જમાઈનો પ્રવેશ કરાવ્યો; ને વિવાહને અર્થે સજ્જ કરેલા મકાનને વિષે ઉતારો આપ્યો. પછી જ્યોતિષવેત્તાઓએ આદેશ કરેલા શુભ દિવસે તે કન્યાનું પાણિગ્રહણ કર્યું. ત્યારપછી કુમારને રાજ્યે કેટલાક દિવસ પર્યંત ત્યાં રાખ્યો. એકદા રૂકિમણી પોતાના સ્વામીને પૂછવા લાગી. “હું પ્રિય ! આપે જે પહેલાં ઋષિદત્તાનું પાણિગ્રહણ કર્યું હતું તે કેવી હતી ? મેં સાંભળ્યું છે કે, તેણીએ તો તમારું ચિત્ત હરી લીધું હતું ? ” રાજપુત્રે આંખમાં આંસુ લાવીને ઉત્તર આપ્યો કે “ તેણીના સમાન સ્ત્રી તો ક્યાંય પણ દેખાતી નથી; સૌંદર્ય લક્ષ્મીમાં તે કામદેવની સ્ત્રી રંભા જેવી હતી; વળી મેનકા આદિ અપ્સરાઓ અને નાગકન્યાઓ સુદ્ધાં તેણીના ચરણની ધૂળ જેવી છે. દૈવે મને તેણીનો વિરહ કરાવ્યો તેથી જ તું મ્હારી સ્ત્રી થવા પામી છે; કારણ કે ક્ષીરભોજનની ગેરહાજરીમાં ઘંસનું ભોજન પણ પ્રીતિકર થાય છે. તે ઉપરથી રૂકિમણીએ પોતે જે ચેષ્ટિત ઋષિદત્તાને કર્યાં કરાવ્યાં હતાં, તે કુમારને કહી સંભળાવ્યાં.

એ સાંભળીને ઋષિદત્તા મુનિને તો અત્યંત હર્ષ થયો,

કારણ કે પોતાનું કલંક તેથી દૂર થયું, પણ કુમાર કનકરથને તો બહુ જ ક્રોધ ચઢ્યો. તે તુરંજ સ્ત્રીને ઠપકો આપવા લાગ્યો. “ અરે પાપિણી અને કૂર સ્ત્રી ! તેં આવું કરીને પોતાને માટે નરકગતિ બેહારી લીધી છે અને મને પણ મહા-દુઃખને વિષે ધકેલી મૂક્યો છે. અહો ! મહારી ગુણવતી, રૂપમતી મહાસતી સ્ત્રીને તેં વાત કરવા જેવી રહેવા દીધી. ધિક્કાર છે તને આવું અશુભ કાર્ય કરનારીને ! ક્રૂરા પોતાનું જ હિત નિપજાવી લેવાને અર્થે તેં આ બન્ને લોકની વિરુદ્ધ કાર્ય કર્યું છે, તો એવી પાપકારિણી તું મહારી વૈરિણી થઈ છે. ” આમ ઠપકો દેતાં અનુક્રમે પ્રભાત થયો. તે વખતે પૂર્વની કાંતાના વિરહથી દુઃખી થયેલા કનકરથે પોતાના સેવકો પાસે ચિતા તૈયાર કરાવી અને સ્વજનોએ વાર્યા છતાં તે અશ્રુ-પૂર્ણ નેત્રો સહિત તેમાં ઝંપલાવવા ચાલ્યો. કાવેરી નગરીના રાજા સુંદરપાણિએ પણ ઉતાવળથી આવીને તેને નિવાર્યો કે-“ હે કુમાર ! એમ ધૈર્યને ત્યજ ન દો, ને એ તમારી પ્રથમની સ્ત્રીને વિસરી જાઓ. તમારા સમાન પુરુષોને આવું અબળાનું કૃત્ય કરવું યોગ્ય નથી. ” શ્વસુરે આમ સમજાવ્યા છતાં પણ તેણે પોતાનો કદાગ્રહ મૂક્યો નહીં. ત્યારે તેના પરિજનોએ ઋષિદત્ત મુનિને કહ્યું “ તમે એને અગ્નિમાં પડવાથી નિવારો. ” આમ સેવકોએ તેને પ્રાર્થના કરી ત્યારે તેણે જઈને મંદ મંદ હાસ્ય કરીને કનકરથને કહ્યું. “ હે કુમાર ! તમારા જેવા રાજાઓ પણ મનોહર સ્ત્રીને અર્થે જ મરવા તૈયાર થયા છે, તે અજ્ઞાનતાનું કારણ છે. હે પૃથ્વીપતિઓમાં

શિરોમણિ ! તમે મને મહારા વનમાં પાછો મૂકી જવાનું વચન આપ્યું હતું તે શું તમે ભૂલી ગયા કે ? “ તે સ્ત્રીનો હવે પછી સમાગમ થશે. ” એમ ધારીને તમે વૃથા મૃત્યુ આદરે નહીં; કારણ કે પરલોક પહોંચેલા જીવોની ગતિ ભિન્ન ભિન્ન થાય છે. તમે મૃત્યુ પામશો તો તમારી વલ્લભાના સમાગમની આશા પણ ન રાખતા. કદાચિત જીવતા હો તો જ તેણીનો ક્યાંયથી આવી મળવાનો સંભવ છે. આપ આમ વિલાપ કરો છો તો તે મૃત્યુ પામી હશે છતાં પણ તમને પ્રાપ્ત થશે, પણ પરલોકમાં ગયા પછી તો મનુષ્યો ભિન્ન ભિન્ન ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે એટલે સમાગમ થવો અશક્ય છે. ”

આમ મુનિનો બોધ શ્રવણ કરીને કુમાર બોલ્યો. “ હે મુને ! તમે મને કેમ નિવારો છો ? જેમ નેમિનાથ અને રાજિમતિ મૃત્યુ પામ્યા પછી મોક્ષમાં મળ્યાં છે તેમ જીવો પણ મળે છે. ” ત્યારે મુનિએ કહ્યું “ હે મહામતિ ! વિષાદ ન કર. તમારા આવા સત્વથી તો તે મૃત્યુ પામેલી છતાં સંજીવન થશે. ” ત્યારે કુમાર પ્રાર્થના સહિત કહેવા લાગ્યો, “ જો એમજ હોય અને તમે તેણીને ક્યાંય પણ દીઠી યા સાંભળી હોય તો તેણીને સત્વર પ્રકટ કરો. ” મુનિએ કહ્યું “ હું મહારા જ્ઞાનના પ્રભાવથી બાણું છું કે તે દક્ષિણ દિશાના પતિ યમ પાસે છે. જો આદેશ આપો તો હું ત્યાં જઈને તેણીને ઝટ તેડી લાવું. મહારો તમારા ઉપર મહોટો ઉપકાર થશે. ” કુમાર બોલ્યો. “ જો તમે તેણીને ત્યાં જ જઈ હોય તો વગર વિલંબે જઈ તેણીને અહિં લઈ આવો. ” પણ મુનિએ કહ્યું “ ત્યાં હું અગ્નિપ્રવેશ કરીને જઈશ ” ત્યારે કુમાર કહેવા

લાગ્યો. “ મેં એ તો પ્રથમથી જ કહ્યું છે. ત્યારે તો હું પણ તમારી સાથે આવીશ. જેવી તમારી ગતિ તેવી જ મહારી ” મુનિએ કહ્યું—“હું જે કહું તે તમારે કરવું જ પડશે.” ભૂપપુત્રે પણ તે વાતની હા કહી, અને તે બોલ્યો, “ત્યારે હવે મુનિ તમે કેમ વિલંબ કરો છો ? તે મહારી પ્રિયા વિના તો હવે મહારા પ્રાણ પરલોક પ્રયાણ કરવા તત્પર થઈ રહ્યા છો.” મુનિએ કહ્યું—“ હે કુમાર ! સાવધાન થઈને ઊભા રહો, હું જઈ છું અને તમારી પ્રિયાને જય જય શબ્દ સહિત પ્રકટ કરું છું.” એમ કહીને તેણે વસ્ત્રના પડદામાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને કહેવા લાગ્યો. “ જો મુનિનું આ કૃત્ય યોગ્ય હોય તો આ પૃથ્વીતળને વિષે હું ધન્ય તેમ પુન્યવાન છું. હે મહીપતિ ! સતી સ્ત્રી અને સત્પુરુષોનો પ્રભાવ અહિં તરી આવશે. એમ પોતાના સનાથ હૃદયને વિષે તું ચિંતવન કરજે. ભૂપપુત્ર એવા તમે તમારી પ્રિયાને મળવાને ઉત્સુક છો. એવામાં સારા લાગ્યે આજે મેં મહારી દૃષ્ટિએ સંજીવિની ઔષધી જોઈ છે.” પછી તે વખતે મત્સ્યની ચક્ષુઓના જેવી સ્થિર ચક્ષુઓવડે લક્ષગમે નગરજનો પોતપોતાના ગોળમાંથી જોઈ રહ્યા. યક્ષ, કિન્નર, ગંધર્વ અને સ્વર્ગવાસી દેવો પણ આકાશમાંથી હસ્તને વિષે પુષ્પમાળાઓ ધારણ કરી કૌતુક સહિત જોવા લાગ્યા. એટલામાં મુનિ, ઔષધિને યોગે ટળીને મુનિપુત્રી થયા અને સમુદ્રમાંથી જેમ લક્ષ્મી નીકળી હતી તેવી રીતે મુનિપુત્રી ઋષિદત્તા પ્રગટ થઈ.

તેણીના ઉપર આકાશમાં રહેલ દેવાંગનાઓએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી એટલે રૂપસૌંદર્યમાં સુરાંગનાને પણ હરાવનારી એવી

જે સ્ત્રીને જોઈને હર્ષ પામેલા લોકો કહેવા લાગ્યા. સુવર્ણ પાસે રૂકિમણી પાસે રૂકિમણી જેવાં છે, એ કુમારને આશ્ચર્ય થવાનો આવડે લઈ નિષ્કે હસ્તે સ્ત્રીઓય, ક્રિદામિતુ; કારણ કે આવી મનોહર આકૃતિ મેં કોણાંમી મૃદુ અંગીકાર કરે? પછી કુમાર કનકરથ પણ પોતાની પ્રિયોને બહુ કાળે આવેલી જોઈને રૂપ અને લાવણ્યરૂપી સ્મૃતથી ભરપૂર અંગવાળી એવી તેણીનું નેત્રરૂપી પુટથી પાન કરવા લાગ્યો. ઋષિદત્તા પણ નારંગીના પત્રને પોતાના મુખ પાસે રાખીને તેને (પોતાના સ્વામીને) પ્રેમ સહિત નિહાળવા લાગી. તેજ રાજા પણ પોતાના જમાઈને જીવાડનારી કન્યાને જોઈને પ્રમેદ પામ્યો અને તેણીને બહુ કાળે પ્રાપ્ત થયેલી સ્ત્રી સહિત હસ્તી ઉપર બેસારીને મહોત્સવપૂર્વક પોતાને મહેલે લાગ્યો. ત્યાં તેણે ગૌરવથી ઋષિદત્તાનો પણ વસ્ત્રાલંકારથી સત્કાર કર્યો. પછી તેને સુલસા યોગિનીના કૃત્યની ખબર પડી એટલે તેણીના ઉપર બહુ ક્રોધાયમાન થયો. તે પાપિણીને તેણે નગરને વિષે ડિંડિમનાદ સહિત ગર્દભ ઉપર બેસારીને ફેરવી. માર્ગે લોકો તેણીની નિંદા કરવા લાગ્યા અને લાકડી તેમજ મૂઠી-વડે પ્રહાર કરવા લાગ્યા. પછી તેણીના નાક કાન કાપી લઈને રાજાએ નગર બહાર કાઢી મુકાવી; કારણ કે સત્પુરુષોએ સ્ત્રી, ગાય, દ્વિજ અને લિંગીઓનો ઘાત કરવો યોગ્ય નથી. પછી તેણે પોતાની પુત્રીને પણ એકાંતમાં બોલાવીને બહુ કર્કશ વચનો કહી ઠપકો આપ્યો. અહિં કનકરથ કુમાર ઋષિદત્તા સાથે સંસારસુખમાં મહાલતો કેટલાએક સમય રહ્યો.

એકદા પોતાના ઉત્સર્ગને વિષે બેઠેલી પોતાની પ્રિયા

ઋષિદત્તાને કનકરથ રાજકુમાર કહેવા લાગ્યો. “હે પ્રિયે ! તું મળી એટલે સર્વ રૂડાં વાનાં થયાં પણ મહારા મિત્ર ઋષિપુત્ર વિધાતા પાસે ગયો, તે અદ્યાપિ આગ્યો નહી તેથી મને દુઃખ થાય છે. પરોપકારને વિષે તત્પર એવા મહારા મિત્રની ગેર-હાજરીમાં આ મહારી સર્વ સંપત્તિ મને અગ્નિ સમાન લાગે છે.” તે સાંભળીને ઋષિદત્તાએ હસીને કહ્યું. “હે પ્રાણનાથ ! તમે વિષાદ ધરશો નહી. એ સર્વ મહારી પાસે રહેલી ઔષધીનો પ્રભાવ છે, પણ હું તમને હવે કહું છું કે-તમારી પાસે મેં પહેલાં એક વર (વરદાન) માંગ્યું હતું તે આજ પૂર્ણ કરે; અને પ્રસન્ન થઈને આ રૂકિમણીને પણ મહારી સમાન રાખો.” કુમાર તો આવી વિરોધવાળી વાણી સાંભળીને વિચારવા લાગ્યો. “અહો ! દુષ્ટ એવી રૂકિમણીને વિષે પણ આની મનોવૃત્તિ કૃપાયુક્ત છે. ઘણું કરીને સ્ત્રીઓ સ્વભાવે વક હોય છે; પણ આ તો કલ્પવૃક્ષીની સમાન સર્વતું હિત ઇચ્છવાવાળી છે.” એમ ધારીને તે હર્ષ સહિત બોલ્યો. “હે પ્રાણવદ્ધભે ! હે વિવેકવાળી સ્ત્રી ! તારું વચન પ્રમાણ થાયો, પરંતુ તારા વિષે ને રૂકિમણી વિષે તો મોટું અંતર છે, કારણ કે તારે તો જેવું ચિત્તમાં છે તેવું જ તું બોલે છે અને તેવું જ કરે છે.” આમ કહી પછી તેણે રૂકિમણીને પણ માન્ય રાખી. પછી પોતાના સસરા સુંદરપાણિની આજ્ઞા લઈ બંને પ્રિયા સહિત કનકરથ પોતાને નગર જવા નિકળ્યો. માર્ગે સ્થાને સ્થાને જિન-મંદિરોમાં અરિહંત ભગવાનને નમસ્કાર કરતો એવો તે પછી અનુક્રમે ઇચ્છિત સ્થાને આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેનો પિતા તેમની સન્મુખ આગ્યો. પુત્રે ભક્તિ સહિત પિતાને પ્રણામ કર્યાં. પિતાએ પણ

તેને ઊભો કરી શરીર ઉપર હાથ મૂકી મસ્તકને ચુંબન કર્યું. પછી અંતઃપુરની સ્ત્રીઓએ જેને વિષે ચંદનમાળાઓ બાંધી દીધી છે, એવી નગરીને વિષે રાજ્યે પોતાના પુત્ર તથા વધુઓને હર્ષ સહિત પ્રવેશ કરાવ્યો. વળી પુત્ર પાસેથી “ઋષિ-દત્તા સતી નિર્દોષ છે.” એવું જાણીને તો તેને વિશેષ હર્ષ થયો. તે ઊભો થઈને તેણીની ક્ષમા માગવા લાગ્યો. પછી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થવાથી આ હેમરથ રાજ્યે પુત્ર કનકરથને રાજ્યભાર સોંપી ભદ્રંકર મુનિ પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે નાના પ્રકારની તપશ્ચર્યાથી કર્મસમૂહને ક્ષીણ કરી તેણે મુક્તિ મેળવી.

હવે કનકરથ ભૂપાળ ન્યાય માર્ગે રાજ્ય કરે છે, એવામાં અનુક્રમે ઋષિદત્તાએ સિંહ સ્વપ્ને સૂચિત એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો. જન્મોત્સવ કરીને રાજ્યે તેનું સિંહરથ એવું નામ પાડ્યું. એકદા ભૂપતિ ઋષિદત્તા સાથે ગોખને વિષે ઊભો હતો, તેવામાં તેની દૃષ્ટિએ આકાશમાંનું એક વાદળું પડ્યું. પણ તે જોતજોતામાં પ્રચંડ વાયુ નીકળ્યો તેને લીધે ક્ષણમાં વિખેરાઈ ગયું. આમ ક્ષણમાં મળેલાં અને તત્ક્ષણે વળી ગળી ગયેલા તે વાદળને જોઈને રાજા કનકરથને વૈરાગ્ય ઉપજ્યો કે આવું ઘટ એવું પણ વાદળું જોતજોતામાં નાશ પામી ગયું તો આયુષ્ય પણ તેવું જ છે. અને આ વૈભવ આદિ પણ તેના જેવા જ ચલિત છે; એમ જાણી તે સંસારને અનિત્ય ભાવવા લાગ્યો. આમ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી તેણે તે રાત્રિ ઋષિદત્તાની સાથે ધર્મ-વાર્તામાં નિર્ગમન કરી.

પ્રભાતે તે નિત્ય કર્મ કરીને નિયમ પ્રમાણે સભામંડપમાં

ગયો. તેટલામાં તો આરામિકે આવીને વધામણી આપી કે—
 “હે નાથ ! શ્રી **ભદ્રસૂરિ** કુસુમાકર ઉદ્યાનને વિષે પરિવાર
 સહિત સમવસર્યા છે. અહો ! એવા સત્પુરુષોને ધન્ય છે કે
 જેઓના મન, વચન અને કાયામાં લેશ પણ વિસંવાદ નથી.
 તેઓ જેવું મનમાં છે તેવું બોલે છે અને તેવું જ કરે છે.
 વળી જળથી સિંચાતો એવો પણ કઠીન પાષાણ જેમ પોતાનો
 સ્વભાવ મૂકતો નથી, તેવી રીતે શાંતિ વચનથી સેવાતો એવો
 દુષ્ટ જન પણ પોતાનો સ્વભાવ ત્યજતો નથી. ” આ પ્રમાણે
 આરામિકે આવીને વધામણી આપી એટલે તેને દાન આપી
 રાજા પરિવાર સહિત ગુરુને નમસ્કાર કરવા ગયો. ત્યાં જઈ
 પ્રણામ કરીને રાજા ધર્મ શ્રવણ કરવા બેઠો. ગુરુએ દેશના
 આપી. તે પછી ઋષિદત્તા અંજળી બેડીને બોલી. “ હે ગુરુ !
 પૂર્વજન્મને વિષે મેં એવું શું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હશે કે
 જેથી મને આ ભવમાં રાક્ષસીનું કલંક આવ્યું ? ” ગુરુએ કહ્યું :
 “ હે ઋષિદત્તા ! સાંભળ. **ગંગાપુર** નામે ભરતખંડનું ભૂષણરૂપ
 નગર હતું. ત્યાં મહાબળવાન **ગંગદત્ત** રાજા રાજ્ય કરતો
 હતો. તેને **ગંગા** નામની રાણી હતી. તેમને **ગંગસેના**
 નામની પુત્રી થઈ. આ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામી. સત્શીલવડે
 શોભતી તેણીએ **ચંદ્રયશા** સાધવી પાસે ધર્મ પામી વ્રત
 શ્રદ્ધણુ કર્યાં તેમાં તેણીની જગત્ને વિષે એકબંધુ એવા ધર્મ
 ઉપર અતિશય પ્રીતિ થઈ. એવામાં એક નિઃસંગા સાધવી જે
 તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરતી હતી, તે નિરંતર જિનવંદન, જિનસ્તુતિ
 પ્રમુખને વિષે લીન રહેતી હતી. તે સાધવી એક ખીજ સાધવી
 પ્રવર્તિનીની પાસે પ્રશંસા કરતી હતી. આ પ્રશંસા ગંગસેના
 સાધવી સહી શકી નહી તેથી તે બોલી. “ આ દંભી નિઃસંગા

સાધ્વી દિવસને વિષે તપશ્ચર્યા કરે છે પણ રાત્રીએ રાક્ષસીની પેઠે માંસ લક્ષણ કરે છે ” ભવને વધારનારી ગંગસેનાએ સાક્ષાત્ પ્રશમ રસની ખાણુ એવી તે સાધ્વી ઉપર અસત્ય કલંક મૂક્યું. તે તેણીએ સહન કર્યું પણ હે વત્સે ! તેં તે વખતે જે કર્મ બાંધ્યું તેને માટે “મિચ્છામિ દુક્કડ” એમ કહીને પણ તેણીને ખમાવી નહીં. તેં આ તહારા દુષ્ટ કર્મને આલોબ્યાં નહીં તો તેના ક્ષણના વિપાકથી તહારે બહુ ભવ સુધી ભ્રમણ કરવું પડ્યું. વળી શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીની સેવામાં રહી વિકટ તપ કરતી પાપ આલોબ્યા વિના મૃત્યુ પામી, તું ઇશાનેંદ્રની સ્ત્રી થઈ. ત્યાંથી ચ્યવીને હરિષેણ રાજાની પુત્રી ઋષિદત્તા થઈ. હે ભદ્રે ! પૂર્વ કર્મના પરમાણુના ઉદયથી તારે માથે આવું ઘોર કલંક આવ્યું હતું, માટે એવા દુષ્કર્મ નિશ્ચે દુરંત છે, તે સેંકડોગમે ભવે પણ ક્ષીણ થતાં નથી. ગુરુના મુખેથી આવું સાંભળીને ઋષિદત્તાને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તેથી તેણીએ પોતાનો પૂર્વ ભવ જોયો. આ સાંભળીને ભૂપતિ પણ વિશેષ વૈરાગ્યવાન થયો ને તેણે ગુરુ પાસે દીક્ષા લીધી. ઋષિદત્તાએ વૈરાગ્ય પામીને ગુરુને કહ્યું—મેં પણ પૂર્વે જે કર્મ બાંધ્યું હતું તે બહુ વિસ્તાર પામ્યું તો હવે મહારે પણ દીક્ષા લેવી છે. ” ત્યારે ગુરુએ કહ્યું “ તો વિલંબ કરવો યોગ્ય નથી, કારણ કે અસાર સંસારને વિષે તપક્રિયા એ જ સાર છે. પછી એ દંપતીએ પોતાના પુત્ર સિંહરથને રાજ્યભાર સોંપીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી શીતળનાથ તીર્થ કરે પોતાના જન્મથી પવિત્ર કરેલા સ્થાને તેઓ તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યા. તપરૂપી અગ્નિથી પોતાના કર્મસમૂહને ઘાસના પૂતળાની પેઠે બાળી નાંખીને કેવળજ્ઞાન પામી પ્રાંતે મોક્ષમાં ગયા.

સતી કલાવતી.

■ ■ જા (વાલપુરમાં સુખના સાગર સમાન, ઔદાર્ય
■ ■ તથા ધૈર્ય વિગેરે ગુણોથી મનોહર, કલાવાન,
વિનયી અને ન્યાયપરાયણ શંખ નામનો રાજા હતો. રૂપથી
કામદેવને જીતનાર અને પરાક્રમથી દુશ્મનોનો સંહાર કરનાર
તે નિશ્ચિંત રાજના દિવસો વિદ્વદ્ જનોની સાથે વાર્તાલાપ
કરવામાં પસાર થતા હતા.

એકદા નગરના પ્રાંતભાગમાં ભ્રમણ કરતાં તે રાજાના
સૈન્યના અશ્વોથી જાણે ઉડાડેલી હોય તેવી ધ્વનિયુક્ત રજો-
રાશિ તેને દેખાયો. ત્યારે “ આ શું છે ? ” એમ જાણવાને
માટે રાજાથી ફરમાવેલા ઘોડેસ્વારોએ તે હકીકત જાણી લઈને,
અંજલિ જોડીને પ્રસન્નતાપૂર્વક રાજાને જણાવ્યું કે—“ હે રાજન્ !
આપણા નગરનો રહેવાસી સાર્થવાહ, પરદેશથી ઉત્તમ વસ્તુઓ
લઈને કુશળતાપૂર્વક આવી પહોંચ્યો છે. હે રાજન્ ! શ્રીમંતોમાં
શ્રેષ્ઠ આ ગજસાધુ નામના સાર્થવાહ આપનું દર્શન કરવાને
આવ્યો છે, તો આપ મહેરબાની કરો, તેને આવવાની
આજ્ઞા આપો. ”

આ પ્રમાણે હકીકત સાંભળીને, તેના નામપૂર્વક ગજસાધુ શ્રેષ્ઠીને બોલાવીને, સરોવરને કિનારે વૃક્ષની નીચે બેઠેલા રાજા તેને મળ્યા. ગજસાધુ શ્રેષ્ઠીએ સાથે લાવેલ મહામૂલ્યવાળું ભેટાણું કયું; એટલે તે સ્વીકારીને પ્રસન્ન બનેલા રાજાએ તેનું દાણું (જકાત) માફ કર્યું. બાદ સન્નજન તે શ્રેષ્ઠીએ પેટી ઉઘાડીને તેમાંથી અનેક વસ્ત્રોથી વીંટળાયેલ ચિત્રપટ રાજાને બતાવ્યું. તે ચિત્રપટમાં ચિતરેલ નારીને જોતો રાજા અસાધારણ રૂપને લીધે સ્વર્ગાંગના માનીને જેવામાં તેને નમસ્કાર કરવાને તૈયાર થયો તેવામાં રાજાને તેમ કરતાં અટકાવીને સાર્થવાહે જણાવ્યું કે—

“ હે રાજન્ ! આપને યોગ્ય આ દેવી છે. તેનું વૃત્તાંત સાંભળો—આપના નગરથી નીકળીને દશાણ્ડ નામના દેશમાં જતાં વિદિશા નામની નગરીની નજીકમાં રહેલા વનપ્રદેશમાં પડાવ નાંખીને રહેલા મને સાયંકાળે મારા નોકરોએ મને જણાવ્યું કે—“ અહીં લતાના સમૂહમાં લગામ વીંટળાઈ જવાથી અટકી ગયેલ કોઈ એક અશ્વ રહેલો છે અને તેની પાસે પૃથ્વીપીઠ પર ચેષ્ટા રહિત પડેલો તેનો સ્વાર છે. ” પછી મેં તે સ્વારને ઘોડા રહિત મારા તંબુમાં મંગાવીને, મારા સેવક-વર્ગદ્વારા ઉપચાર કરાવીને, જલ્દી સ્વસ્થ બનાવ્યો. ખીજે દિવસે સવારે તે સ્વારના પગલે પગલે અનુસરતું તેનું સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. તે કુમાર વિજયસેન રાજાનો યુવરાજ હતો. અશ્વવડે અપહરણ કરાવાથી તેણે તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી હતી. તે કુમારનું નામ સુવર્ણબાહુ હતું. હે રાજન્ ! ત્યારબાદ તે કુમાર મને પોતાની સાથે લઈ ગયો અને ધ્વજા તેમજ પતાકાથી શણગારાયેલ તેની નગરીમાં હું દાખલ થયો.

પિતાને પ્રણામ કરીને સભામાં બેઠા બાદ પૂછાયેલા તેણે પોતાનું અશ્વથી અપહરણ કરાયા સંબંધીનું સમસ્ત વૃત્તાંત હર્ષપૂર્વક કહી સંભળાવ્યું—“ હે પિતા ! અશ્વથી હરણ કરી જવાયેલ હું નિર્જન વનમાં લઈ જવાયો. ઘોડા પર ચઢેલો હું શ્રમને લીધે ચેષ્ટા રહિત બની ગયો હતો. લતાના સમૂહમાં વીંટળાઈ ગયેલ લગામવાળો મારો અશ્વ ત્યાં જ ઊભો રહી ગયો અને ડાળીઓ સાથે અથડાવાથી નિશ્ચેષ્ટ બનેલ હું પૃથ્વી પર પડી ગયો. સિંહ અને વાઘથી બચાવ તે વનમાં ચેષ્ટા રહિત બનેલ મારી નજીકમાં ભાગ્યયોગે આ ગજસાધુએ પોતાનો પડાવ નાખ્યો હતો. જો તે સમયે નિષ્કારણ બંધુ એવા આ સાર્થવાહે મારી રક્ષા ન કરી હોત તો હું આજે જીવતો ક્યાંથી હોત ? હે પિતાજી ! આપ સરખા ગ્રામ થયેલા આ સાધુપુરુષથી, મને જીવતદાન આપવાવડે કરીને હું મરણ પર્યંત તેનાથી ખરીદાયો છું અર્થાત્ જિંદગી પર્યંત હું તેનો ઋણી છું.”

આ પ્રમાણેના સુવર્ણબાહુના કથનથી, મને બંધુ સરખો માનીને, તેમજ સામંતની પદવી આપીને કોઈપણ સ્થળે જવાની મને આજ્ઞા આપી નહીં. તે નગરમાં પ્રતિષ્ઠાપાત્ર મારા તથા-પ્રકારના વિશ્વાસુપણને લીધે સમગ્ર સુંદર રાજકાર્યોમાં મને મુખ્ય સ્થાન આપવામાં આવતું. તે રાજાને કલાસમૂહના મંદિરરૂપ અને સુવર્ણબાહુથી નાની કલાવતી નામની પુત્રી છે. હે દેવ ! તે કલાવતીએ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—“ જે કોઈ મારી ચાર સમસ્યાઓની પૂર્તિ કરશે તે મારો સ્વામી બનશે.” તે કાર્ય માટે અનેક રાજાઓને બોલાવવામાં આવ્યા છે અને મેં પણ આપની બુદ્ધિની તીક્ષ્ણતા તો જાણેલી જ છે, એટલે

આપને આમંત્રણ આપવા માટે દશાર્ણપતિએ મારી સાથે પોતાનો ગરુડ નામનો હૂત મોકલ્યો છે. હું પણ સાર્થને લઈને સ્વદેશ તરફ શીઘ્ર તેની સાથે અહીં આવી પહોંચ્યો છું. હવે આપને યોગ્ય લાગે તેમ કરો. આ ચિત્રપટમાં આજેખેલું તેણીનું સ્વરૂપ તો માત્ર છાયારૂપ જ છે અને આપની પ્રીતિને માટે હું તે ચિત્રપટને સાથે લેતો આવ્યો છું.”

આ પ્રમાણે ગજસાધુ સાર્થવાહના મુખરૂપી ચંદ્રથી પ્રગટેલ વાણીરૂપી અમૃતનું પાન કરીને તેની સમક્ષ જ તે હૂતનો રાજ્યે અતીવ સત્કાર કર્યો. કલાવતીની કલા, કીર્તિ તથા લાવણ્યનો વિચાર કરીને શંખરાજ્યે સ્વયંવરમાં જવા માટે વિશેષ પ્રકારે તૈયારી કરી. “ હું કઈ રીતે તે સમસ્યાઓની પૂર્તિ કરીશ ? ” એમ વિચારીને રાજ્યે સરસ્વતીના મંત્રનો એક લાખ વાર જપ કર્યો; એટલે શક્તિશાળી, નિર્મળ અને ધનુષ તથા ચક્રની આકૃતિ યુક્ત અને ણિંદુ (અનુસ્વાર) સહિત (ઙ્મ) સારસ્વતમંત્રનો જપ કરતાં તે રાજ્યે સરસ્વતીનું સાક્ષાત્ દર્શન કર્યું એટલે મોતીની માળા જેવા નિર્મળ કમંડલુના જળથી રાજ પર છંટકાવ કરીને જગન્માતા સરસ્વતી દેવી અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા.

સરસ્વતીની કૃપાથી અત્યંત બુદ્ધિશાળી બનેલ શંખરાજ્ય પદ અને વાક્યની પૂર્તિ કરવામાં અસાધારણ શક્તિશાળી બન્યા. બાદ ગરુડ નામના તે હૂતને અગાઉથી રવાના કરીને શંખરાજ્ય ગજસાધુ સાર્થવાહની સાથે કલાવતીના સ્વયંવરમાં જવા માટે ચાલી નીકળ્યો. રેવા નદીના કિનારે પોતાના સૈન્યનો

પડાવ નાખીને શંખરાજ રહ્યા હતા તે વખતે નદીના જળ-
માંથી એક મહાહસ્તી (ગંધહસ્તી) જલ્દી બહાર નીકળ્યો.
અને રાજાના હસ્તીસમૂહને જોઈને તત્કાળ તે ગંધહસ્તીની,
જળસ્નાનથી ધોવાઈ જવા છતાં પણ મદલદમી શોભી ઊઠી
અર્થાત્ તેનો અત્યંત મદ ઝરવા લાગ્યો. ઘોડાઓથી ઘોડાઓને
હણુતા અને રથોની સાથે રથોને અફળાવતા તે હસ્તીએ
સમસ્ત સૈન્યસમૂહને વ્યાકુળ બનાવી મૂક્યું. આ પ્રમાણે હુમલો
કરતાં અને મદોન્મત્ત બનેલા તેમજ યમરાજ સરખા તે
હસ્તીને, અવધ્ય હોવા છતાં, શંખરાજએ શિક્ષા કરવાને માટે
તેને કંઈક તાડન કર્યું. ગંડસ્થળમાં પડેલા બાણને પર્વતના
શિખર સમાન વહન કરતાં તે ગંધહસ્તીએ દિવ્ય સ્વરૂપ
પ્રાપ્ત કર્યું, જેને જોવાથી સૈન્ય વિસ્મય પામ્યું. પોતાના સામ-
ર્થ્યથી પ્રાપ્ત કરેલ દિવ્ય પુષ્પોની શંખરાજ પર વૃષ્ટિ કરીને
પોતાના દંતસમૂહની કાંતિથી ભોતીઓને વેરતો તે બોલ્યો કે—

“ હે રાજન્ ! ગંધર્વોના સ્વામી પ્રિયદર્શનના પ્રિયંવદ
નામના પુત્ર તરીકે તું મને જાણ. પૂર્વે મારી વિદ્યાધરીએ
સાથે નિર્લજ્જતાપૂર્વક કીડા કરતાં મેં માતંગ નામના મહા-
મુનિનો તિરસ્કાર કર્યો હતો, એટલે રોષે ભરાયેલા તેણે શાપ
આપવાથી હું મદોન્મત્ત હસ્તી બની ગયો. પછી ફરીથી તેમને
વિનંતિ કરવાથી તે મહામુનિએ મને જણાવ્યું કે—“ જ્યારે
મદ્ર દેશનો સ્વામી શંખરાજ તને પ્રહાર કરશે ત્યારે તું તારા
મૂળ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરીશ. આજે તે શાપનું નિવારણ થવાથી
હું આપની સમક્ષ ઉપસ્થિત થયો છું. હે રાજન્ ! ઉપક્રમી
એવા આપનું હું કંઈ પણ પ્રિય કરવાને ઇચ્છું છું. હું

આપને પ્રસ્વાપન નામનું ગાંધર્વ-અસ્ત્ર આપું છું તે સ્વીકારો. આ અસ્ત્રના પ્રયોગ કરનારને અહિંસા અને વિજયરૂપી બન્ને ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. (આ અસ્ત્રના ફેંકવાથી પ્રતિપક્ષ ઊંઘમાં પડે એટલે તેઓની હિંસા ન કરવી પડે અને વિજય પ્રાપ્ત થાય.) ”

આ પ્રમાણે પ્રિયંવદથી પ્રાર્થના કરાયેલ શંખ રાજાએ પોતે તેના મુખથી અસ્ત્ર-મંત્ર સારી રીતે ગ્રહણ કર્યો. આવા પ્રકારે તે વનપ્રદેશમાં મિત્રાચારીથી બંધાયેલા તે બંનેમાંથી એક ગંધર્વપુત્ર પ્રિયંવદ પોતાના દિવ્ય પ્રદેશમાં ગયો અને શંખ રાજવી અત્યંત સમૃદ્ધિશાળી દશાર્ણદેશમાં ગયો. એટલે સામે આવેલ વિજયસેન રાજાથી અત્યંત આદરભાવપૂર્વક કરાવેલ આતિથ્યવાળા શંખરાજાએ, (સમસ્યા-પૂર્તિ માટે) આતુર હોવા છતાં પોતાના તંબૂમાં પથારીમાં જ રાત્રિ વ્યતીત કરી. બાદ માંગલિક વૃત્તિથી પ્રાતઃકાળ સંબંધી ક્રિયા સારી રીતે કરીને, પોતાને ઉચિત વેશ પહેરીને, શંખરાજા મહા-મૂલ્યવાળા માંચડાઓ પર બેઠેલા રાજ-સમૂહવાળા સ્વયંવર-મંડપમાં જલ્દી આવી પહોંચ્યો.

શંખરાજા મહામૂલ્યવાન રત્નજડિત સિંહાસન પર આવીને બેઠા એટલે સ્તુતિપાઠકો સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને વાજિંત્રો વાગવા લાગ્યા ત્યારે માણસોથી વહન કરાયેલ શિબિકામાં બેસીને સેંકડો કન્યાઓથી પરિવરેલ કલાવતીએ સ્વયંવર-મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો. બાદ તેની પ્રતિહારિણીએ સુવર્ણ દંડવાળા પોતાના હસ્તને આનંદપૂર્વક ઊંચો કરીને ઘોષણા કરી કે-“ હે

રાજાઓ ! રાજકુમારી કલાવતીની પ્રતિજ્ઞા સાંભળો. જે કોઈ મારી (કલાવતીની) સમસ્યાઓની પૂર્તિ કરશે તે મારો સ્વામી થશે.

(૧) શસ્ત્રથી કાપવા છતાં પણ વૃક્ષના બે ટુકડા થતા નથી. હે રાજવીઓ ! આમાં કયું કારણ હોઈ શકે તે તમે જણાવો.

(૨) કમલિનીથી તિરસ્કાર નહીં કરાયા છતાં પણ ભ્રમર નિસાસા મૂકી રહ્યો છે, તો હે રાજવીઓ ! આમાં કયું કારણ હોઈ શકે તે તમે જણાવો.

(૩) દિવસે પણ ચક્રવાકોનાં જોડલાં વિખૂટા પડી જાય છે, તેનું કારણ હે રાજવીઓ ! તમે જણાવો.

(૪) પાણીથી ધોવા છતાં પણ સ્ત્રીઓના મુખ પરથી કુંકુમ ચાલ્યું જતું નથી તેનું કારણ હે રાજવીઓ ! તમે જણાવો.

આ પ્રમાણે સમસ્યાઓનો ઉત્તર ખીજ રાજાઓ ન આપી શક્યા ત્યારે શંખરાજાએ તે સર્વ સમસ્યાની માત્ર એક શ્લોક દ્વારા જ પૂર્તિ કરી કે—

(૧) વૃક્ષની છાયા (પડછાયો) (૨) કમલિનીના વિયોગથી (૩) સૂર્યગ્રહથી અને (૪) આરીસામાં (દર્પણમાં) પ્રતિબિંબિત થયેલા મુખ પરથી.

આ પ્રમાણે પોતાની ચારે સમસ્યાઓની પૂર્તિ થવાથી સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી કલાવતી જલ્દી શંખરાજાને વરી. લોકો સમાન ગુણવાળા તે બંનેની હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ત્યારે

સ્વયંવર મંડપમાં આવેલા રાજાઓના હૃદયમાં ઈર્ષ્યારૂપી જ્વરે પ્રવેશ કર્યો, અર્થાત્ બધા રાજાઓ શંખ રાજવી પ્રત્યે ઈર્ષ્યાબુ બન્યા. હૃદયમાં ગાઠ રોષવાળા અને બહારથી હર્ષ બતાવતા તે બધા રાજાઓ, રસ્તામાં જ શંખ રાજાને રોકી લેવાની ભાવનાથી દશાણુ રાજાની રજા લઈને ચાલી નીકળ્યા.

લગ્નોત્સવની વિધિ પૂર્ણ કરીને કલાવતી સાથે સ્વદેશ તરફ જતાં શંખ રાજાની સાથે જ માર્ગમાં જ શત્રુ રાજાઓએ યુદ્ધ શરૂ કર્યું. તે સ્થળે ધૂળથી સૂર્યને ઢાંકી દેતું અને શબ્દના સ્પર્શ માત્રથી હસ્તી, અશ્વ, રથ અને સૈનિકવર્ગને બાણી શકાય તેવું મહાયુદ્ધ થયું. જેમ કાષ્ઠોથી અગ્નિ દેદીપ્યમાન બને તેમ શત્રુઓના પડતા એવા અને મર્મસ્થળને ભેદનારા બાણોથી શંખરાજાનો વીર્યરૂપી અગ્નિ પ્રજ્વલિત થઈ ગયો. જેમ પતંગીયાઓથી ઘેરાયેલ મહાવૃક્ષ ન જોવામાં આવે તેમ શત્રુઓના બાણોથી ઢંકાયેલ શંખરાજાનીને કોઈ જોઈ શકતું નહોતું અર્થાત્ તેના પર પુષ્કળ બાણવૃષ્ટિ થવા લાગી. એટલે મહાપરાક્રમી શંખ રાજાએ, પ્રિયવદ્દ ગાંધર્વે આપેલ સંમોહન નામનું મહાબલીષ્ટ અસ્ત્ર મૂકીને શંખ કૂંકરો ત્યારે જેમ રાત્રિ કમલોને સંકોચ પમાડે તેમ દુશ્મન સૈનિકોના નેત્રો ગાઠ રીતે ખીડાઈ ગયા અર્થાત્ શત્રુઓ નિદ્રામાં પડ્યા.

બાળકથી પણ પકડી શકાય તેવા તેઓને દેખાડતા શંખ રાજાએ કલાવતીને જણાવ્યું કે—“ યુદ્ધદ્વારા આ લોકો, મારા હાથમાં રહેલી તને ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છે છે. ” ત્યારે સ્વામીના વિજય સંબંધમાં પૂર્વે બ્રાન્તિ યુક્ત બનવાથી હાસ્ય રહિત

મુખને વહન કરતી અને શરમથી ઘેરાયેલી કલાવતીએ સખી-મુખદ્વારા સ્વામીની પ્રશંસા કરી.

પછી શંખરાજ્યએ તે રાજ્યોની ધ્વજઓને વિષે પોતાના બાણોના અગ્રભાગથી નીચે પ્રમાણે અક્ષરપંક્તિ લખી કે—
“ દયાને અંગે હું તમારા જીવિતને ત્યજ દઉં છું; (તમને જીવતાં છોડું છું) પરંતુ તમારા યશને તો હરી જ લઉં છું.”

પછી પ્રિયા સાથે શંખ રાજ્ય કિલ્લાથી રક્ષાયેલ પોતાના નગરમાં આવી પહોંચ્યો અને ઉપરાઉપરી થતાં અનેક ઉત્સવો-દ્વારા દિવસો વ્યતીત કરવા લાગ્યો. બંને નેત્રોની માફક શંખ તથા કલાવતીનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમ નિરંતર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. સ્નેહી શંખરાજ્ય સાથે નિર્દોષભાવે ક્રીડા કરતી કલાવતીને, દેહને પુષ્ટ કરતો ગર્ભ રહ્યો. તે અવસરે તેણીના પિતાના ગૃહેથી મોકલાવાયેલ અંતઃપુરવાસી ઉત્તમ પુરુષ માંગલ્યવિધિ (સીમંત-વિધિ) કરવા માટે આવ્યો.

તે જ દિવસે શંખરાજ્ય વનક્રીડા કરવા માટે ગયો હતો અને તે જ સ્થળે વિનોદપૂર્વક સમસ્ત દિવસ વ્યતીત કર્યો. સાયંકાળે વનવિહારથી પાછા ફરીને નગરમાં આવેલા રાજ્યએ શુભ રીતે પ્રિયાના સ્નેહની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર કર્યો. મોજડી (ઉપાનહ) રહિત બંને ચરણોથી ચૂપચાપ ચાલતાં અને ઇશ્વારથી નોકરવર્ગને અટકાવતા-વારતા રાજ્યએ કલાવતીના અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેણીના પીઠ પાછળના ભાગમાં પહોંચી જઈને, હાસ્યને માટે, તેણીના બંને નેત્રોને ઢાંકી દેવાની ઇચ્છાથી

ઝગડાના જેવી કપટ-કળાપૂર્વક જાળિયાના છિદ્રભાગદ્વારા જોતો ઊભો રહ્યો. તે સમયે પિતાના ઘરેથી આવેલ આભૂષણોને ધારણ કરીને સુખપૂર્વક બેઠેલી કલાવતીને તેની સખી કહી રહી હતી કે—“ હે સખી ! જેમ આકાશ ચંદ્રથી વિશેષ દીપે છે તેમ આ બે બાબુબંધથી તું શોભે છે. વધારે શું કહું ? મણિ, માણિક અને મોતીઓથી જડેલા આ બંને બાબુબંધનું મૂલ્ય થઈ શકે તેમ નથી. સૂર્ય અને ચંદ્ર સરખા, રક્તવર્ણ અને શરીરે ધારણ કરેલા આ બંને બાબુબંધથી તું અત્યંત દીપી રહી છે. તો હે સખી ! તું કહે કે—પ્રેમશાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ પારંગત કઈ વ્યક્તિએ આ બંને બાબુબંધ તને મોકલ્યા છે ? ” એકાંતમાં આ પ્રમાણે પૂછતી તે સખીના કથનથી આશ્ચર્ય પામેલ શંખરાજ મનમાં નીચે પ્રમાણે ચિન્તા કરવા લાગ્યો. “ અરે ! મેં કદી પણ આખ્યા નથી અને પૂર્વમાં કદી જોયા નથી તો અપૂર્વ એવા આ બાબુબંધ અત્યારે કલાવતી પાસે ક્યાંથી આવ્યા ? મારા સંશયને દૂર કરવાને માટે જ આ સખીએ કલાવતીને આવો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે તો આ વિષયમાં કલાવતી શો જવાબ આપે છે તે હું સાવધાન થઈને સાંભળું. ”

આ પ્રમાણે રાજા એકાન્તમાં એકાગ્ર બનીને સાંભળી રહ્યો હતો તેવામાં કલાવતીએ નિર્દોષભાવે ચતુરાઈપૂર્વક જણાવ્યું કે—“ હે સખી ! કોણે આ બાબુબંધો મોકલ્યા એમ તું શું પૂછે છે ? અદ્ય પ્રેમવાળી સામાન્ય વ્યક્તિ શું આવું બહુમૂલ્ય ભેટણું મોકલી શકે ? જેના હૃદયમાં હું કોંતરાયેલી છું અને જે મારા હૃદયમાં વાસ કરીને રહેલ છે તેણે જ આ બંને બાબુબંધો મોકલ્યા છે; કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિએ મોકલ્યા

નથી. પ્રાણપ્રિય એવા તેના પ્રસાદીરૂપ આ આભૂષણોને આજે પ્રાપ્ત કરીને જાણે હું સમસ્ત અંગે આલિંગન અપાઈ હોઉં તેમ માનું છું. સ્વામીએ આપેલ અબજો વસ્તુઓ મારા મહિમાને તથા પ્રકારે વધારી શકતી નથી કે જે પ્રકારે તેમનાથી મોકલાવાયેલ ફક્ત એક ચણાટી પણ ગૌરવને વધારે. મંદલાગી એવી મને તેનું દર્શન ક્યાંથી થશે ? ” આ પ્રમાણે બોલીને અટકી ગયેલ કલાવતી રુદ્ધ કરવા લાગી. વિદ્યુતના પાત સરખા કલાવતીના દુઃસહ્ય વચને રાજના હૃદયમાં રહેલ પ્રેમરૂપી પર્વતને જલ્દી બાળી નાખ્યો. પ્રિયાના કથનના રહસ્યને રાજ જાણી શક્યો નહીં તેમજ તેણીના પિતાના ઘરેથી આવેલ ભેટણાનો તર્ક પણ કરી શક્યો નહીં. દુષ્ટ શીલવાળી આ સ્ત્રીને વિષે બહારથી જ જોનાર, દુર્બુદ્ધિ અને રાગને કારણે અંધ બનેલ મારા પ્રેમને વારંવાર ધિક્કાર હો ! અરે ! પાપીષ્ઠ ! કુલટાપણાને કારણે વિરોધીભાવને ભજવતી તું “ કલાવતી ” એવા નામને ધારણ કરવાને શું તને શરમ નથી આવતી ? હવે મારી પત્નીને યોગ્ય સર્વ પ્રકારનો પ્રતીકાર હું કરીશ. મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર અને શરમ રહિત એવા દુર્જન પ્રત્યે મહાપુરુષોનો પ્રેમ એક મુહૂર્ત માત્ર પણ ટકી શકતો નથી. પાપી તેમજ વ્યભિચારિણી આ કલાવતી જે બંને બાળુબંધોને કારણે બંને ભુજાઓનો ગર્વ કરી રહી છે તેને જો હું જલ્દી છેદી નાખું તો તેને ફરી ગર્વ કરવાનો અવસર ન સાંપડે. વળી, મારાથી અર્પણ કરાયેલ અબજો પદાર્થોને જો તેણી તુચ્છ ગણે છે તો હવે હું તેણીને તેણીના શરીરથી જ કપાયેલ ભુજારૂપી મહાભેટ આપું અર્થાત્ હું તેણીના હાથ કપાવી નાખું.

આ પ્રમાણે પ્રચંડ રોષવાળા શંખ રાજાએ તેણીના અંત:-
પુરમાં પ્રવેશ કર્યો નહીં અને જેમ અત્યંત પીત્ત જ્વરવાળો
સ્વાદીષ્ટ પદાર્થને અનિષ્ટ માને તેમ તેણે કલાવતીએ ઉચ્ચારેલ
કથનને વિપરીત માન્યું. તેણીના આવાસથી પાછા ફરીને,
પોતાના મહેલે આવીને, એકાન્તમાં દુષ્ટ કર્મ કરવાની વિચારણા
કરીને, કલાવતીને શિક્ષા કરવાને માટે ક્રોધયુક્ત ચિત્તવાળા
તેણે તે તે માણસોને પોતાના મુખથી આદેશ આપ્યો.

ઇંદ્રાણી સરખી કલાવતીને સાયંકાલે રોષણુ નામના સાર-
થીએ આવીને જણાવ્યું કે—“હું દેવી! પર્વતની નજીકના
વનમાં રાજા રહેલા છે અને આપને જોવાને ઇચ્છે છે; તો
જલ્દીથી પ્રયાણ કરવાને માટે તૈયાર થાવ.” એટલે વસ્તુસ્થિતિ-
ને નહીં જાણતી અને જલ્દી ચાલવાને ઇચ્છતી તેણી, પોતાના
વસ્ત્રને છેડો અટવાવાથી (વચ્ચે આવવાથી) કંઈક વિલંબ
કરીને ફરીથી ચાલવા લાગી. “ગતિની ક્રિયા વખતે પોતાના વસ્ત્રને
છેડો પગ વચ્ચે અટવાય તે એક પ્રકારનું અપશુકન માનેલ
છે.” હવે જ્યારે નગરની બહાર કલાવતી જઈ રહી હતી ત્યારે
તે નગર પાસે આવી પહોંચેલા અને કુટિલ કર્મના સાક્ષી
સૂર્યે આકાશપ્રદેશનો જલ્દી ત્યાગ કર્યો અર્થાત્ સૂર્યાસ્ત થવા
લાગ્યો. રાજાના આદેશથી ગાઢ વનપ્રદેશમાં કલાવતીને ત્યજી
દેવાને ઇચ્છતા રોષણુ નામના સારથિનું મન ઘોડા હાંકવાને
ઇચ્છી રહ્યું હતું, છતાં તેના હસ્ત તેવા પ્રકારનું કર્મ કરવા
આહતા નહોતા. કલાવતીના દુઃખને નહીં જોવાને માટે અંધ-
કારરૂપી કાજળથી ઢંકાયેલી આકાશ અને પૃથ્વીરૂપી દેવીઓએ
જલ્દીથી પોતાના મુખને ઢાંકી દીધું અર્થાત્ સર્વત્ર અંધકાર

વ્યાપી ગયો. અહિં કલાવતીનું મન શંકા રહિત હોવા છતાં અને તે વનપ્રદેશ નિર્જન હોવા છતાં ભયને કારણે તેણીનું જમણું નેત્ર અત્યંત ફરકવા લાગ્યું. આવા પ્રકારના અપશુકનને લીધે અત્યંત દુઃખી બનેલ કલાવતીએ સારથિને વારંવાર પૂછ્યું કે—“હજી પણ સ્વામી કેટલે દૂર છે?” ત્યારે ગભરાયેલ અને વ્યાકુળ તેણીને નિર્લજ્જ સારથિએ, જડતાને કારણે, કઠોર વાણીથી કહ્યું કે—“હે દેવી! સ્વામીના કાર્યને અંગે જેઓને પોતાના પિતા, ભાઈ અને પુત્ર હણવા લાયક બને છે તે અમારી જેવા સેવકોનો જન્મ ધિક્કારને પાત્ર છે! તો દુઃખપૂર્વક ભરી શકાય તેવા ઉદરને માટે હંમેશાં સર્વ પ્રકારનાં પાપને કરતાં એવા અમો પરાધીન પ્રાણીઓ પર પ્રસન્ન થાઓ! તું અમને મન, વચન અને કર્મથી પૂજનિક છે તોપણ મારા મનને વજ્ર જેવું બનાવીને હું કહું છું તે સાંભળો ‘સ્વામીના આદેશથી કૂર શિકારી પશુઓથી વ્યાપ્ત આ વનપ્રદેશમાં તમારો ત્યાગ કરીને, લજ્જા પામતો હું જલ્દી ચાલ્યો જઈશ. હે પૂજ્ય! તારા જેવી સગર્ભા સાધ્વી સ્ત્રી પ્રત્યે રાજાનું હૃદય કેમ વિરોધી બન્યું છે તેનું કારણ હું જાણતો નથી. આ બાબત સુકાઈ ગયેલી નદી છે અને આ નદીથી થોડે દૂર હાડકાઓથી કઠોર અને નરકના પાથડાઓથી પણ દુઃખદાયક નદીનો કિનારો છે, તો તું અહીં બેસ. અહીં રહેલી એવી તને કદાચ તારું હૃદય જીવતી રાખે. જો કે તું રક્ષણ કરવા લાયક હોવા છતાં પણ રક્ષણ નહીં કરવાને માટે તું રાજાવડે અમને સુપ્રત કરાઈ છે અર્થાત્ રાજાના આદેશથી અમે તારું રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી.” આ પ્રમાણે શિલાના પાત સરખા

તેના ઘોર વચનને સાંભળીને ભયને લીધે રુંધાયેલ વાણીવાળી કલાવતીની ગળું તેમજ હોઠ અચાનક સુકાઈ ગયા. પછી કાદવના સરખા મલિન દેહવાળી તેણીને રથમાંથી નીચે ઊતારીને, સારથીએ, મૃગલાની માફક તેણીને તે શૂન્ય સ્થાનમાં નદીના કિનારે ત્યજી દીધી. બાદ જલ્દી જવાને રજા માગતા એવા તે સારથીને વિશેષ ગંભીરતાને લીધે જેનો ક્રોધ ઢંકાઈ ગયો છે એવી વિચક્ષણ કલાવતીએ કહ્યું કે—“હે પૂજ્ય ! મારી આવા પ્રકારની સ્થિતિનો શોક કરવાની જરૂર નથી કે જેણીના દુઃખમાં ભાગ લેવાને માટે તમારા જેવા દયાળુ વિદ્યમાન છે. જે મારા પ્રાણનાશથી પણ મારા સ્વામીનું મન પ્રસન્ન કરાતું હોય તો તથાપ્રકારના વર્તનથી પણ મારા જીવિતવ્યનું કંઈક ફળ મેં પ્રાપ્ત કર્યું છે, તો હે આર્ય ! જ્યાંસુધીમાં હું પરલોક પ્રયાણ ન કરું તે પહેલાં ધીરજને ધારણ કરીને જલ્દી ચાલ્યો જા.”

આ પ્રમાણે કહેવાયેલ સારથિ અશ્રુને સારતો અને કલાવતીના દુઃખથી દુઃખી બનેલો અને તેણીના ભવિષ્ય સંબંધી કંઈક વિચારણા કરતો ચાલી નીકળ્યો. તે સારથિ ચાલ્યા જવા બાદ નિર્જન વન-પ્રદેશને જોતી કલાવતીના ભયયુક્ત શોકે તેણીના વૃક્ષસ્થળ(છાતી)ને ચીરી નાખ્યું. નદીના કિનારે આળોટતી તેણી હસ્તના તાડનાપૂર્વક પૃથ્વીને સાક્ષી બનાવતી હોય તેમ મુક્ત કંઠે રડવા લાગી. ખરેખર ખેદની વાત છે કે—“હે વિધિ ! તારી ગતિ જાણવી ઘણી જ મુશ્કેલ છે તેમ રાજાઓનું વર્તન જાણવાને માટે વિદ્વાન પુરુષો સમર્થ થઈ શકતા નથી. મને પૂરેપૂરો આત્મ-વિશ્વાસ છે કે-તમારે વિષે હું વિરોધભાવ (દ્વેષભાવ) ધરાવતી નથી, તેથી હે નાથ ! તમે આવા પ્રકાર-

નું વર્તન કર્યું હોવા છતાં ભવોભવને વિષે તમે જ મારા સ્વામી થાઓ ! હે પ્રાણેશ્વર ! તમે મારા પ્રાણોને હણ્યા છે તે યોગ્ય જ છે, કારણ કે સ્વામીને માટે વિપત્તિને સહન કરનારી સ્ત્રીઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે. નજીકના સમયમાં જ મૃત્યુ પામવાવાળી હું તમારા બંને ચરણોને યાદ કરી રહી હોવા છતાં ભયંકર સ્વરૂપવાળી શિયાલણી શિલા પર ચઢીને શામાટે રુદન કરી રહી છે ?—“ કલાવતી દુરાચારિણી હતી, તેથી શંખ રાજ્યે તેનો ત્યાગ કર્યો. ” આવા પ્રકારનો, મારી કીર્તિને હણનારો અપયશ પ્રસરશે. કુળમર્યાદાનો ત્યાગ કરનારા, તિરસ્કારને પાત્ર અને અપયશના ભાજન સમાન વ્યક્તિઓને માટે સ્વર્ગમાં તેમજ દેવોની સલામાં સ્થાન મળતું નથી એ વાત ખરેખર સત્ય છે. હે પિતા ! હે માતા ! તમારે ત્યાં મારો જે જન્મ થયો તેથી તમારા નિષ્કલંક કુળમાં મેં ડાઘ લગાડ્યો છે. અરે ! તમને બંનેને શરમ તથા મારા પતિ તરફનો તિરસ્કાર પીડી રહ્યો છે. મારું વક્ષસ્થળ ચીરાઈ રહ્યું છે અને મારી ચેતના પણ ચાલી જાય છે. ” આ પ્રમાણે કરુણ, દીન અને દુઃખદાયક સ્વરે રુદન કરતી કલાવતીની પાસે બે ચાંડાલણીઓએ આવીને કહ્યું કે—“ અરે ! પાપિણી ! ફેગટ રુદન કરવાવડે કાનોને શા માટે બહેરા બનાવી રહી છે ? ઊભી રહે, ઊભી રહે, શું તું તારું આચરણ બાજી નથી ? હે કુલટા ! તું યાદ કર, યાદ કર. તારા મંડન(આભૂષણના)ના સ્થાનરૂપ હસ્તોને સ્થાને ખંડન કરવામાં આવે છે—અર્થાત્ અમે હમણાં જ તારા હસ્ત કાપી નાખશું. રાજાનું અપ્રિય કરનારી હે પાપીષ્ઠ ! અમે તને શિક્ષા કરશું. ”

આ પ્રમાણે તિરસ્કાર કરતી અને હસ્તમાં છૂરીને નચાવતી તે બંને ચાંડાલણીઓને જોઈને, જેના પ્રાણો કંઠે આવી ગયા છે તેવી કલાવતી જલ્દી મૂર્છા પામી. અત્યંત કંપારી થવાથી પ્રગટેલા ભયાનક(રૌદ્ર) રસે તે સમયે દશાર્ણભદ્ર રાજાની પુત્રી કલાવતીના દેહને શિથિલ બનાવી દીધો. અર્થાત્ તેણીનાં ગાત્રો ઢીલા બની ગયા. યમરાજના સેવકો જેવી, કષાય (રાતા) વસ્ત્રને ધારણ કરનારી તેમજ કરુણા રહિત બંને ચાંડાલણીઓ, તેવી અવસ્થામાં રહેલી કલાવતી પાસે જલ્દી પહોંચી અને તેણીના બંને (કોણીપર્યંતના) હસ્તને કાપીને, તે બંને ભુજ-ઓને લઈ જઈને, શંખરાજ પાસે આવી પહોંચી. બંને ભુજ-ઓના છેદનથી પ્રગટેલ અધિક પીડાને કારણે સંજ્ઞા પામેલી, છેદાયેલી બંને ભુજઓને ધારણ કરતી, સ્વામીની નિર્દયતાને કારણે મૃત્યુ સન્મુખ પહોંચેલી કલાવતીએ મંદ અને કરુણ સ્વરે રુદન કર્યું. “ સર્વ પ્રકારે જીવનમાં ધર્મ જ એક માત્ર શરણભૂત છે. ” એમ વ્યાકુળતાપૂર્વક બોલતી, આશા રહિત બનેલી, કુમુદના જેવા નેત્રવાળી અને ઊંચી નીચી તેમજ કઠિન પૃથ્વી પર જેનો દેહ પડ્યો છે એવી કલાવતીને તે સમયે દૈવયોગથી પુત્ર જન્મ થયો. પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સરખા પુત્રના પવિત્ર(નિર્મળ) મુખને જોઈને તેના પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવને કારણે પોતાની ભુજના છેદનની પીડાને ભૂલી ગયેલ, પતિવ્રતા કલાવતી મંગલિકને માટે, પુષ્કળ ભૈરવ તથા ભૂતોના ભયંકર સ્વરવાળા અને નિર્જન પર્વતવાળા તે વનપ્રદેશમાં ભક્તિપૂર્વક દેવ-ગુરુનું સ્મરણ કરવા લાગી.

સ્તનપાન કરવાને માટે રુદન કરતાં તે પોતાના પુત્રને

પોતાના ખોળામાં લેવા માટે કલાવતી કોઈ પણ પ્રકારે શક્તિમાન થઈ નહીં. કલાવતીથી મધુર સ્વરે વારંવાર બોલાવાયા છતાં પણ, માતાના હસ્તસ્પર્શને પ્રાપ્ત નહીં કરવાથી તે બાળક કોઈ પણ પ્રકારે રુદ્ધન કરતાં અટક્યો નહીં.

આ પ્રમાણે કરુણસ્વરે રુદ્ધન કરતાં તે બાળકને દ્વંદ્વથી સાંભળીને કરુણાભાવથી વનદેવીઓ જલ્દી તેની નજીક આવી પહોંચી, અને પોતાના જ્ઞાનદ્વારા કલાવતીનું સમગ્ર ચરિત્ર જાણીને તે વનપ્રદેશની અધિષ્ઠાયક દેવીઓ પરસ્પર વાર્તાલાપ કરવા લાગી કે—“ રાજાઓના આ રાજ્યને ધિક્કાર હો ! કારણ કે જે રાજ્યને કારણે રાજાઓ આંખોવાળા હોવા છતાં કૃત્યા-કૃત્યને જોઈ શકતાં નથી. સામાન્ય વ્યક્તિ પણ કેળને ફળ આવી ગયા પછી જ છેદે છે જ્યારે શંખરાજાએ તો, કલાવતી સગર્ભા હોવા છતાં તેનું (હસ્તોનું) છેદન કરાવ્યું. આ કલાવતીના એક હસ્તનો જ અપરાધ છે કે જે હાથે શંખનું પાણિયહણ કર્યું તો શંખરાજાએ તેણીના બંને હાથો શા માટે છેદી નાખ્યા ? જો તે રાજાએ સ્ત્રીહત્યા તેમજ ગર્ભહત્યા ન ગણી તો શું તે રાજા વજ્રનો બનેલો હશે કે જેથી પ્રેમ પણ તેને પીડા ઉપજાવી શક્યો નથી. જે કોઈ ફક્ત એક જ વાર આ કલાવતીને જોવે તે પોતાના પ્રાણોના ભોગે પણ તેનું પ્રિય કરવાને ઈચ્છે તો આ જેના મહેલમાં રહી તે તેણીનું પ્રિય કેમ ન કરે ? પુત્રરૂપી તંતુથી જો સંધાયેલું ન હોત તો દુઃખરૂપી અસ્ત્રથી ધાયલ થયેલું તેણીનું વક્ષસ્થળ અવશ્ય બે કકડા થઈ ગયું હોત. રાજાથી દુઃખ પામવા છતાં ક્રાંતિયુક્ત અને અત્યંત દુભાયેલી હોવા છતાં મૃદુ-કોમળ બોલનારી આ કલાવતી સરખી

નારી આ વિશ્વમાં કોઈ પણ સ્થળે જોવામાં આવતી નથી. શાપથી સમસ્ત રાષ્ટ્રને ભસ્મીભૂત કરવાને શક્તિશાળી હોવા છતાં પતિપરાયણ, આ કલાવતી પતિ પ્રત્યે અંશ માત્ર રોષ કરતી નથી. પતિવડે આ પતિવ્રતા સ્ત્રી આપણા વનમાં ત્યજ દેવાઈ છે, તો આપણે તેણીનું પાલન (રક્ષણ) કરીએ. સ્ત્રીઓ હંમેશાં સ્ત્રી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવનારી હોય છે. ખરેખર, આ આપણો પ્રમાદ છે કે—આપણા વનની મર્યાદામાં આ કલાવતી બે આંડાલણીથી પરાભવ પામી. ”

આ પ્રમાણે તે વનદેવીઓ પરસ્પર બોલી રહી હતી ત્યારે પોતાના પુત્રનું લાલનપાલન કરવાને ઉત્સુક બનેલ કલાવતી વિહ્વળતાપૂર્વક વિલાપ કરવા લાગી કે—“ હે પુત્ર ! પગલે પગલે કયા દુઃખથી તું રડી રહ્યો છે ? મારી કુક્ષીએ તું જે જન્મ્યો તે જ ખરેખર દુઃખનું મૂળ કારણ છે. હે પુત્ર ! તું જો, છત્રીપલંગમાં સૂવાની તારા માટે વાત કરવી નકામી છે. અત્યારે તો પથ્થરથી કઠોર એવી પૃથ્વી એ જ તારા માટે સુખશય્યા છે. સુગંધી અને કંઈક ઉષ્ણ એવા જળથી સ્નાન કરવું દૂર રહ્યું છે, પરંતુ અત્યારે તો પહોળા પટવાળી, ઊંચા કિનારા (ભેખડ) વાળી અને સુકાઈ ગયેલી આ નદી ડાકણ સરખી છે. જેનાથી તારી સુશ્રૂષા કરી શકાય તે મારા બંને હસ્તો જ જ્યાં નથી ત્યાં બીજા પરિવારવર્ગની તો વાત જ શી કરવી ? જ્યારે આવા પ્રકારની પરિસ્થિતિ છે ત્યારે છેદાયેલી, પતિથી ત્યજાયેલી અને આશા રહિત હું નિર્જન વનમાં કેમ જીવી શકીશ ? ભૂખ લાગવાથી શિકારી પશુઓ મને પીડા કરશે. અરે ! અરે ! ખેદની વાત છે કે—હું મરી ગયા પછી

મારા બાળકનું શું થશે ? હે પુત્ર ! શાંત અને સર્વાંગે સુંદર તું મને સેંકડો સંકલ્પોથી પ્રાપ્ત થયો છે, પરન્તુ દૂરથી તારા અંગનું જોવું તે જ મારા માટે તો ઉત્સવરૂપ છે. મારા મૃત્યુ બાદ, તારા પિતા વૈરનો ત્યાગ કરી તને અહીં રહેલો બાણીને શરમને અંગે કદાચ તારા પર મહેરબાની કરે. ગર્ભવતી એવી મારા વિષે પ્રેમરહિત અને દયાવિહીન ચમરાજ સરખો તે રાજા તારો સ્વીકાર કેમ કરશે ? બસ કર, બસ કર, હે બેટા ! તું રુદ્ધન કરતો બંધ થા. હું તારું પાલન કરીશ. હે વનરાજ ! તું રુદ્ધન કરતો બંધ થા. જો મેં સમ્યક્ પ્રકારે શીલ પાળ્યું હોય તો મારી બંને ભુજાઓ મને પ્રાપ્ત થાઓ, જેથી હું પુત્રનું પાલન કરી શકું. ” આ પ્રમાણે વાત્સલ્ય, વિધુરતા અને ધીરજવાળી ગદ્ગદ વાણી બોલતી તેણીના શિયળના પ્રભાવથી તે સમયે હુંઠા જેવા મહાવૃક્ષની બે ડાળી સરખી અને પહેલાં કરતાં અધિક શોભાવાળી બે ભુજાઓ પ્રગટી નીકળી એટલે પોતાના હસ્તરૂપી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી હર્ષને અંગે પોતાના પુત્રને હૃદય સાથે ગાઠ આલિંગન આપી રહી હતી તેવામાં પૂર્વ દિશામાં ચંદ્રનું, જગતના નેત્રોને આનંદ આપનાર ઉજ્જવળ બિંબ જોયું. વરુ, સિંહ, વાઘ અને સર્પ વિગેરે પ્રાણીઓ વિનાનું, ફલ અને પુષ્પરૂપી સમૃદ્ધિયુક્ત અને દાવાનલ રહિત તે વન બની ગયું તેમજ સૂકાઈ ગયેલી તે નદી પણ અચાનક પ્રગટી નીકળેલ પાણીના પ્રવાહને લીધે બંને કાંઠામાં ભરપૂર બની જવાથી જલ્દી પાર ન કરી શકાય તેવી બની ગઈ. આકાશપટમાં ઊગેલા સોળ કલાપૂર્ણ ચંદ્રને જોઈને ચકોરાએ અસાધારણ રસપૂર્વક કુમુદોનું સેવન કર્યું તેમજ ચંદ્રની મનો-

હર કાંતિથી અંધકાર દૂર કરાયે છતે જેમ યુવાવસ્થામાં કન્યા સૌંદર્યવતી અને તેમ તે રાત્રિ સુંદર બની ગઇ.

આ પ્રમાણે વનદેવીઓના પ્રભાવથી રમ્ય બનવાને અંગે મનની પીડા દૂર થવાથી કલાવતીએ નદીમાં સ્નાન કરીને કાંડા પર રહેલ વૃક્ષની નીચે રહેલ સ્ફટિક મણિની શિલા પર થોડો સમય સુખપૂર્વક નિદ્રા લીધી. રાત્રિના પાછલા ભાગમાં પુત્રની ચિંતાથી નિદ્રા રહિત બનેલ અને કમલપત્ર જેવા નેત્રવાળી અને ઉત્સાહપૂર્વક ઉઠેલી કલાવતી જેવામાં જુએ છે તેવામાં સતી એવી તેણીએ પત્થરની કોતરેલી પૂતળીના સ્તનમાંથી ઝરતાં દુગ્ધપાનને કરતાં પોતાના પુત્રને આશ્ચર્યપૂર્વક નીહાળ્યો. વનદેવીની તથાપ્રકારની ઉત્તમ ભૂર્તિને મસ્તકવડે પ્રણામ કરીને ઉત્કૃષ્ટ આનંદને ધારણ કરતી સ્વર્ણબાહુની બેન કલાવતીએ, “ પોતાની જાતનું રક્ષણ કરનાર છે ” એવા પ્રકારનું જાણીને કોઈપણ પ્રકારની ચિંતા કરી નહીં અને હવે તે નિશ્ચિંત બની.

જે શીલના પ્રભાવથી અત્યંત અસંભવિત એવી બંને બાહુની પ્રાપ્તિ થઇ, વૃષ્ટિ વિના પણ નદી જળથી પરિપૂર્ણ બની અને પત્થરની પૂતળીએ પણ ધાવમાતાનું કાર્ય કર્યું— આ ત્રણ પ્રકારના આશ્ચર્યો કલાવતી સિવાય બીજી કોઈ પણ વ્યક્તિને માટે કોઈપણ સ્થળે જોવાતા નથી.

આ બાબુ સારથિએ આવીને શંખરાજને પોતાનું કાર્ય જણાવ્યું અને ત્યારબાદ બંને ચાંડાલણીઓએ પણ આવીને પોતાને સુપ્રત કરવામાં આવેલ હસ્ત-છેદનનું કાર્ય રાજને જણાવ્યું. ગવાક્ષમાં રહેલા રાજને તે ચાંડાલણીઓએ ઊભી રહીને કલાવતીની કાપેલી

બંને ભુજાઓ દ્વરથી બતાવી. છેદેલી લતા સરખી કલાવતીની તે બંને ભુજાઓને જોતાં રાજા, સાચી વસ્તુનો નિર્ણય ન થવા છતાં પણ દયાને લીધે ધ્રુજ ઊઠ્યો. ખરેખર સજ્જન પુરુષો સામાને દુઃખ આપીને-શિક્ષા કરીને પોતે જ સંતાપ પામે છે; જ્યારે પાપી પુરુષો સેંકડો કાર્ય કરીને લેશમાત્ર શરમાતા નથી.

પછી તે બંને બાજુબંધને ઓળખી કાઢવાને માટે, રાજા પોતે દયાળુ હોવા છતાં પણ તેણીની પાસેથી બંને બાજુબંધ મગાવીને જોવા લાગ્યો એટલે તેણે તે બાજુબંધ પર કલાવતીના ભાઈ ‘સ્વર્ણબાહુ’ના નામના અક્ષરો સ્પષ્ટ રીતે કોતરેલા નીહાળ્યા. તે અક્ષરો વાંચતાની સાથે જ શંખરાજા, નદીના પ્રવાહથી ઉખાડાયેલ વૃક્ષની માફક :અથવા વજ્રથી હણાયેલા પર્વતની માફક મૂર્છા પામીને પૃથ્વીપીઠ પર પડી ગયો, એટલે નજીકમાં રહેલા સેવકવર્ગે જળથી ભીંજાયેલા વીંઝણા- (પંખા)થી વાયુ નાખ્યો અને “હે સ્વામી! તમે શાંત થાઓ,” એમ બોલવા લાગ્યો.

સચેતન થવા બાદ તે અક્ષરપંક્તિને વારંવાર જોતાં રાજાએ અંતઃપુરવર્ગને તે દિવસ સંબંધી સમસ્ત વૃત્તાન્ત પૂછ્યો. તેઓએ રાજાને જણાવ્યું કે—“હે દેવ! આજે સવારના કલાવતીના પિયરથી કૂર્મ નામનો કંચુકી આવ્યો હતો. ત્રણસો દાસીઓ, એક હજાર ઘોડેસ્વાર તેમજ પાયદળ સૈન્ય સાથે સમલા નામની ધાવમાતા આવી હતી. તેઓ બંનેએ કલાવતીના સ્વજનવર્ગે આપેલ વસ્તુ તથા સંદેશાઓ હર્ષપૂર્વક ગ્રહણ કરતાં દેવીનો સમસ્ત દિવસ વ્યતીત થઈ ગયો. આપને

આજનો સમગ્ર દિવસ વનકીડામાં વ્યતીત થઈ ગયો. પ્રાતઃકાળે કલાવતી સાથે તથાપ્રકારની તે તે માંગલિક વસ્તુઓ આપ બેબે.” ઉપર પ્રમાણેની હકીકત હર્ષપૂર્વક સાંભળીને તેઓ સર્વને વિદાય કરીને એકાંતમાં મ્યાનમાંથી પોતાના હાથે જ ખડ્ગ ખેંચી કાઢ્યું અને તે ભયંકર ખડ્ગને પોતાના કંઠ સાથે લગાડીને, પોતાના હસ્તને કંઈક શિથિલ બનાવતાં શંખરાજાએ અત્યંત ખેદપૂર્વક કહ્યું કે—“અરે! ક્ષત્રિયપણુના મૂળ સમાન! શૌર્યરૂપી વૃક્ષને વિકસિત કરવામાં મેઘ સમાન! જયલક્ષ્મીને વરવાને માટે તીર્થ સમાન! હે ખડ્ગ! તને મારો નમસ્કાર હો! તું સાંભળ, સ્વર્ણબાહુની બહેન, દશાર્જુ-રાજની પુત્રી અને મારી પત્ની કલાવતી સતી છે. ગુપ્ત રીતે પાપ કરનાર અને પોતે જ પોતાની જાતને હણવા ઇચ્છતી એવી મારી મૃત્યુ પામવાની ઇચ્છા ખડ્ગથી પૂર્ણ થાય તેમ નથી. હે મિત્ર ખડ્ગ! તું ઊભું રહે, ઊભું રહે. તું તારી જાતને કલંકિત ન કર. મારી જેવા ગુપ્ત પાપ કરનારાઓને હણીને પણ તારાથી શુદ્ધિ નહીં થાય; તો હવે પૃથ્વીને વિષે મારા પાપાચરણને પ્રસિદ્ધ કરીને હું અગ્નિનું શરણ સ્વીકારીશ. અરે! અહીં કોણ છે? અરે! જલ્દી જઈને આ પ્રમાણે ઘોષણા કરો કે—“કલાવતીનો નિષ્કારણ વધ કરીને હત્યારો શંખરાજા અગ્નિનું શરણ લે છે તો હે સર્વ લોકો મેં જે કંઈ અયોગ્ય આચરણ કર્યું હોય તેની માફી આપો.” આ રીતે શંખરાજાના મુખમાંથી નીકળતાં કર્ણકંઠોર વચનને સાંભળીને પ્રલયકાળે ક્ષુબ્ધ બનતાં સાગરની માફક સમગ્ર જનસમૂહ વ્યાકુળ બની ગયો. સાહસપૂર્વક અગ્નિમાં ઝંપાપાત કરતાં શંખ

રાજાને રોકવા માટે કોઈપણ કુટુંબીજન કે મિત્ર શક્તિમાન થઈ શક્યો નહીં તેમજ કૂર્મ નામનો કંચુકી અને સમલા નામની ધાવમાતા વિગેરે કલાવતીનો પરિવાર વર્ગ પણ, પોતાના જીવિતનો ત્યાગ કરવાની ઈચ્છાથી ચિતામાં પડવા તૈયાર થઈ ગયા.

“અરે ! નિમેષ માત્રમાં આ શું થઈ ગયું ? એકી સાથે જ શિલાઓનું પતન કેમ થયું ? હવે આપણા દેશનું શું થશે ? ખરેખર અસાધારણ પ્રેમ (પ્રીતિ) પરિણામે સુખકારક નથી, કારણ કે તેમાં ભંગ પડતાં બંને પ્રીતિપાત્રો મૃત્યુને આધીન બને છે. કલાવતીની વાણી હમેશાં ચતુરાઈવાળી તેમજ મધુર હોય છે તે રાજા સારી રીતે બાણે છે તો અગ્નિમાં ઝંપાપાત કરવાનો આ બનાવ કેમ બની રહ્યો છે ? રાજાના મૂર્ખ પરિવારવર્ગને ધિક્કાર હો ! બુદ્ધિહીન વ્યક્તિ સ્વામીનું શું શું વિરુદ્ધ કર્તવ્ય ન કરે ? અથવા તો આ વિષયમાં કોઈનો દોષ જણાતો નથી; ફક્ત એક દૈવનો જ દોષ જણાય છે. ભદ્રિક લોકોનું પણ અમંગળ કરતાં તે દૈવને શરમ નથી આવતી.”—આ પ્રમાણે શોકને કારણે સામાન્ય જનસમૂહ બોલી રહ્યો હતો તેવામાં વસુભૂતિ નામના મંત્રીએ આવીને રાજાને જણાવ્યું કે—

“હે રાજા ! મહેરબાની કરો અને તમે સમજો. ન્યાયની દૃષ્ટિએ વિચાર કરો. સમજણ વગરનું એક કાર્ય કરીને હવે આ બીજું અકાર્ય કરતાં અટકો. સર્વસ્વ આપ્યું જતું હોય અને ભયંકર દુઃખ આવી પડ્યું હોય તો પણ પ્રાણનો ત્યાગ કરવા માટે નીતિકારો (શાસ્ત્રકારો) આદેશ આપતા નથી. રાજ્ય ત્રણ વર્ગ (ધર્મ, અર્થ ને ક્રમ)ને સાધી આપનાર છે,

મૃત્યુ પામનારને તે ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? યત્નપૂર્વક જીવનનું રક્ષણ કરવું જોઈએ, કારણ કે જીવતો મનુષ્ય બધી વસ્તુઓ મેળવી શકે છે. (જીવતો નર લદ્દા પામે.) હે સ્વામિન્! તમે મૃત્યુ પામ્યે છો તે કલાવતી ક્યાંથી મળશે? વળી, આ રાજ્યને શત્રુઓ મૂળમાંથી ઉખેડી નાખશે. મૃત્યુ પામવાની ઇચ્છાનો ત્યાગ કરો, ધીરજ ધારણ કરો અને શોકને ત્યજ દો. તેમજ ગર્ભવતી કલાવતીની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ કરો. હજી કંઈ લાંબો સમય વ્યતીત થયો નથી એટલે તે જીવતી મળી આવશે. આ પ્રમાણેની હસ્ત-છેદનરૂપી કદ્ધર્થના કંઈ મૃત્યુ પમાડનારી બનતી નથી, તો દેવી કલાવતીની શોધખોળ માટે સજ્જ થાઓ! ફોગટ મૃત્યુ પામવાથી શો લાભ? ઉતાવળે જીવનનો ત્યાગ કરવો તે પશુક્રિયા છે, મૂર્ખોનું આચરણ છે; એ કંઈ પુરુષાર્થ નથી.”

ઉપર પ્રમાણેના મંત્રી વસુભૂતિના વચનો વિચારીને કલાવતીની શોધખોળ માટે સમસ્ત પૌરજન, સૈન્ય અને વાહનોની સાથે પર્વતો અને વનપ્રદેશમાં તપાસ કરવાને માટે મહારાજ શંખ જલ્દી ચાલી નીકળ્યો. હજારો રથ, પાયદળ, હસ્તી અને અશ્વદ્વારા તલ અને તૃણ (ફોગટ) પ્રમાણ જગ્યા જોવરાવ્યા છતાં કોઈપણ સ્થળે કલાવતી પ્રાપ્ત થઈ શકી નહીં. ખરેખર જરૂરિયાતને સમયે વસ્તુની પ્રાપ્તિ દુર્લભ બને છે.

વનદેવીના પ્રભાવથી સુંદર ગિરિમાળા, મનોહર વૃક્ષો અને જળપૂર્ણ નદીને કારણે તે વન અપૂર્વ દૃશ્યવાળું બનેલું હોઈને કષાયવાળા પ્રાણીઓના અંતઃકરણમાં તે વન, વન તરીકે નહીં

પરન્તુ મનોહર સ્થાન તરીકે જણાતું. કલાવતીએ રાજાના સૈન્યના પ્રચંડ ધ્વનિને સાંભળ્યો છતાં પણ તેનું હૃદય અંશ માત્ર પણ ધ્રુજ્યું નહીં. કોઈપણ પ્રકારની રતિ (પ્રીતિ) એ ભવિષ્યના ભાગ્યની સૂચક દૂતીરૂપ છે. “ હે શંખ-રાજા ! તારી સમક્ષ તું આ તે જ કલાવતીને નીરખ ” આ પ્રમાણે પોતાના કિરણસમૂહથી જણાવતો હોય તેમ સૂર્ય, કોઈપણ સ્થળેથી જન્મી આવીને ઉદયાચલ પર આરૂઢ થયો— સૂર્યોદય થયો.

પ્રાતઃકાલમાં લોકોએ હંસરૂપી પત્રથી યુક્ત અને હસ્તરૂપી કમળથી યુક્ત કમલિની સરખી કલાવતીને જોઈ. “ ખરેખર સદ્ભાગ્યની વાત છે કે—આપણે સફળ થયા છીએ, કારણ કે અક્ષત અંગવાળી, પુત્ર યુક્ત અને નદીના કિનારે બેઠેલી આપણી રાણી કલાવતી આપણી સન્મુખ દેખાઈ રહી છે. અરે ! આ પત્થરની પૂતળી ધાવમાતાની માફક પુત્રની રક્ષા કરી રહી છે. અરે ! આ મહાન્ આશ્ચર્ય તમે જુઓ, જુઓ. જે વૃક્ષની નીચે, પુત્ર સાથે કલાવતી રહેલી છે તે વૃક્ષની છાયા પણ સજ્જન પુરુષોની પ્રતિજ્ઞાની માફક ફરતી પણ નથી અર્થાત્ વૃક્ષની છાયા સ્થિર થઈ ગઈ છે. કલાવતી દેવીના આગમનથી પૂર્વે કદી નહોતું તેવું આ વન પણ વિકસિત લતાવાળું અને ફળથી લચી રહેલા વૃક્ષો યુક્ત બની ગયું છે. આ પર્વતની નદી, જે પૂર્વે શુષ્ક હતી તે હાલમાં ગાયની માફક જનતાને પોતાના જળથી આનંદ અર્પી રહી છે. ” આશ્ચર્યપૂર્વક ઉપર પ્રમાણે બોલતાં સમસ્ત લોકો પોતાનું મસ્તક

પૃથ્વી પર્યંત નમાવીને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. ખરેખર સતી-
રૂપ તીર્થ અદ્ભુત છે, અલૌકિક છે. તેવામાં છત્ર અને
આમર રહિત, પગપાળા ચાલતા અને દુઃખી બનેલા પોતાના
સ્વામી શંખ રાજવીને જોઈને કલાવતી ઊભી થઈ ગઈ. “ હે
આર્યપુત્ર ! આપ આપના પુત્ર સહિત વિજયવંત વર્તો, આપના
ચરણની સેવાથી હંમેશાં મારો સંતાપ દૂર થાઓ ! ” ત્યારે
લજ્જાથી નમેલા મસ્તકવાળા, આંખમાંથી અશ્રુને વહાવતા
શંખરાજના મંત્રીએ મિષ્ટ વાણી બોલી કલાવતીને કહ્યું કે-
“ હે માતા કલાવતી ! તમે જે કહો છો તે યોગ્ય છે. જે
રાજની તું શરીરધારિણી યશલક્ષ્મી છે તે શંખરાજ આજે
વિજયશાળી બન્યા છે. તમે ખરેખર સતી હોવાથી આ પ્રમાણે
સાધના કરી શક્યા છો, તો હે કલાવતી ! ચાર ભુજને કારણે
તમે દેવી સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છો. ચંદ્ર સરખા તારા પુત્રના
મુખે, પત્થરની પૂતળીને દ્વધ વર્ષાવનારી બનાવી તે જાણે કે
ચંદ્રથી સ્પર્શ કરાયેલ સૂર્ય જળની વૃષ્ટિ કરે તેના જેવું
આશ્ચર્યકારક છે. તારા આ રમ્ય આશ્રયસ્થાનમાં કલ્યાણને
ઈચ્છવાવાળા લોકો નિર્મળ જળમાં સ્નાન કરી રહ્યા છે અને
ફલ તથા પુષ્પોને ગ્રહણ કરી રહ્યા છે. જો કદાચ તારું અમં-
ગળ થયું હોત તો આ રાજ તેમજ પ્રજાનું શું થાત ? તે
અમે જાણી શકતા નથી. તું, મહારાજ શંખ કે આ જનસમૂહ
ખરેખર ભાગ્યશાળી છો. રાજના અંતઃકરણમાં તારા માટે
અંશમાત્ર પણ દ્વેષભાવ નથી, માટે તું માફ કર. હે દશાર્ણ-
રાજ પુત્રી ! તમે સામાન્ય નારી નથી પણ દેવી છો. તમે
કલ્યાંતકાળ પર્યંત આ વનપ્રદેશને તીર્થભૂમિ બનાવી છે; તો

હે માતા ! હવે પ્રસન્ન થાઓ અને નગરને નાથ ચુકત બનાવો—
 શોભાવો. ” આ પ્રમાણે વસુભૂતિ મંત્રીએ કહ્યાબાદ, વનદેવીને
 પ્રણામ કરીને, તે વનની રજા લઇને કલાવતી શિખિકા પર
 ચઢી. પાણિગ્રહણના ઉત્સવ કરતાં પણ વિશેષ એવો, જેમાં
 ધ્વજાઓ ફરકી રહી છે અને પુષ્પની વૃષ્ટિ થઈ રહી છે તેવો
 નગરપ્રવેશોત્સવ થયો. તે સમયે તે બંનેનું ક્ષીર-નીરની માફક
 એકથ થયું કે જેને ભિન્ન કરવાને હંસની ચાંચ પણ સમર્થ
 થઈ શકી નહીં.

કોઈ એક દિવસે નગરમાં દેવ, દાનવ અને મનુષ્યોથી
 સ્તુતિ કરાયેલા, ચાર ઘાતી કર્મનો નાશ કરનાર કેવળી મુનિ
 પધાર્યા. **સુદર્શન** નામના તે કેવળી ભગવંતને વંદન કરવાની
 ઇચ્છાવાળો, ભક્તિપરાયણ શંખરાજ પોતાના અંતઃપુર-પરિ-
 જન વર્ગ સાથે ગયો. તેમની પર્યુપાસનથી પાપસમૂહને નષ્ટ
 કરીને હર્ષ પામેલા રાજાએ યોગ્ય સમયે પોતાની પત્ની કલા-
 વતીને હસ્ત-છેદનની ખીડા થવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે કેવળી
 ભગવંતે જણાવ્યું કે—

“ હે રાજા ! તેનું કારણ સાંભળ. પૂર્વ દિશામાં કલ્યાણ-
 કંટક નામનું નગર હતું. તે નગરમાં **બલ્લોલ** નામના
 રાજાના **સત્યકી** નામના મંત્રીની **વિદ્યુન્મુખી** પુત્રી પોપટ
 સાથે કીડા કરવામાં રક્ત રહેતી હતી. તેણી **નર્માકર** નામના
 પોપટને પોતાની હથેળીમાં ધારણ કરતી. દેવપૂજા સિવાય તેને
 કોઈપણ સ્થળે અજગો કરતી નહી. તે પોપટ પણ તેણીના
 પાલન-પોષણથી તેણીના પ્રત્યે પ્રીતિવાળો બન્યો હતો. તે

ખંનેની પરસ્પર રીસાવું અને રીઝાવું વિગેરે પ્રકારની ક્રિયાઓ થતી હતી.

કોઈ એક દિવસ શ્રી આદીશ્વર ભગવાનને નમસ્કાર કરવા જતી તેને પોપટે પ્રાર્થના કરી એટલે તેણી તેને પોતાની સાથે લઈ ગઈ. દેવાધિદેવ શ્રી આદીશ્વર પરમાત્માની ભૂતિને પ્રતિદિન પ્રણામ કરવા આવવાને માટે પોતાના મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી. ઘણું કરીને મનુષ્યવાણી બોલતાં પોપટોની જાતિ માંસલક્ષણ કરતી નથી તેમજ ભદ્રિક ભાવવાળી હોય છે. વિદ્યુન્મુખીની માફક પુણ્યની લાલસાથી તે પોપટે પણ જેમ જોયું તેમ પૂજન કરીને મનમાં પોતાની જાતને ધન્ય માની. બીજે દિવસે પૂર્વની માફક પોપટથી પ્રાર્થના કરાયા છતાં પણ, તેની ચંચળતાના લયને લીધે વિદ્યુન્મતી પોપટને સાથે લઈ ન ગઈ. એકલી તે જઈને, પરમાત્માને નમીને પાછી આવી અને ભોજન સમયે પોપટને પાંજરામાંથી બહાર કાઢ્યો ત્યારે પોતાનું ભોજન ત્યજ દઈને, જિનમંદિરમાં જઈને, પોતાનો નિયમ પૂર્ણ કરીને ફરીથી અવસરે તે આવી પહોંચ્યો. વિદ્યુન્મુખી ભદ્રિક સ્વભાવવાળી હોવા છતાં ફરીથી આવેલા તેને પ્રાપ્ત કરીને, સ્ત્રી સ્વભાવજન્ય વ્યાકુળતા તેણીના મનમાં પ્રગટી નીકળી અર્થાત્ તેણી ક્ષોભ પામી. આ પોપટનું બાલ્યાવસ્થાથી મેં કાળજી-પૂર્વક પાલન-પોષણ કર્યું છે, છતાં મને ત્યજીને, નિર્ભય બનીને હમણાં ભ્રમણ કરી રહ્યો છે. કદાચ કોઈ વખત આ પોપટ બીજાના હસ્તમાં જઈ ચઢશે તો મારા હૃદયદાહને શમાવવા માટે ઔષધ કે વૈદ્ય મળી શકશે નહીં. કદાચ બાજ, બીલાડો અને ગીધાદિકથી તેનો પરાલવ (મૃત્યુ) થાય અથવા

તો આ પ્રમાણે સ્વેચ્છાપૂર્વક ભ્રમણ કરવાથી તે વનમાં આવ્યો જાય; તો સંપૂર્ણ નાશ કરતાં અર્ધનાશ સારો, તો હવે ફરીને આ પોપટ કોઈપણ સ્થળે આવ્યો ન જાય તેમ હું કરું.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે દીન પક્ષીને પકડીને, “આમ ન કરો, આમ ન કરો.” એમ પોપટ બોલી રહ્યો હતો છતાં પણ તેની બંને મુખ્ય પાંખોને ખેદપૂર્વક છેદી નાંખી અને છેદાયેલ પાંખવાળો, દુઃખથી પીડાયેલો અને અશ્રુયુક્ત લોચનવાળો તે પોપટ ઉચ્ચ સ્વરે શોકયુક્ત વાણીથી વિદ્યુન્મતી પ્રત્યે બોલ્યો કે—“મેં કાંઈ સમયનું ઉદ્ધંધન કર્યું નથી, લોજન-સમયે તારી પાસે આવી પહોંચ્યો છું, છતાં નિરપરાધી એવા મારી બંને પાંખો તેં શા માટે છેદી નાંખી? તારાથી જાતે જ રક્ષાયેલો, તારા પ્રત્યે પ્રીતિવાળો અને તને અત્યંત પ્રિય, તારે આધીન રહેનાર તેમજ રંક-ગરીબડા એવા મારા પર તેં જે પરાક્રમ દાખવ્યું તે ઠીક જ કર્યું છે! આવા પ્રકારનું મારા પરત્વે વર્તન દાખવીને તેં લેશ માત્ર દયા દાખવી નથી તેથી હવે જો હું તારી સાથે પાન કે અશન કરું તો હું ખરેખર પક્ષી ન કહેવાઉં અર્થાત્ આજથી મારે અશન-પાનનો ત્યાગ છે.” આ પ્રમાણે અનશન કરવાનો નિશ્ચય કરીને તે પોપટે મૌન ધારણ કર્યું અને ચિત્તને વિષે માત્ર દેવાધિદેવ શ્રી આદીશ્વર ભગવંતનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો.

પોપટના કટાક્ષ વચ્ચેનોથી હૃદયમાં ઘાયલ થવાથી પશ્ચાત્તાપ કરતી વિદ્યુન્મતી પોપટને વારંવાર આજીવનપૂર્વક કહેવા લાગી. શોકમગ્ન બનેલી તેણી તેની આગળ રુદ્ધ કરવા લાગી, તેમજ પોતાની જાતને નિંદવા લાગી. વળી પોપટને પોતાના ખોળામાં

બેસારીને તેવા પ્રકારના વચનોથી શાંતવન—આશ્વાસન આપવા લાગી. જ્યારે ૬૬ પ્રતિજ્ઞાવાળા પોપટે કોઈપણ પ્રકારનો આહાર ગ્રહણ કર્યો નહીં ત્યારે ચતુર વિદ્યુન્મતીએ પણ તેની સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી કે—“ હે પોપટ ! મારા અનુચિત વર્તનથી તેં જો મૃત્યુ પામવાનો નિર્ણય કર્યો છે, તો હું પણ તારી સાથે જ મૃત્યુ પામીશ, આપણા બંનેની એક જ ગતિ થાઓ. ” આ પ્રમાણે કહાને, ભોજન તથા પાણીનો ત્યાગ કરેલી વિદ્યુન્મતી સમયને અનુરૂપ સમસ્ત ક્રિયાઓ કરવા લાગી. વિદ્યુન્મતી સર્વ લક્ષણોથી યુક્ત, મનોહર, વરને લાયક યુવાવસ્થામાં આવેલી, સુંદર શરીરવાલી અત્યંત વિચક્ષણ મંત્રી કન્યા હતી—અવિવાહિત હતી. નાગરિકજનો દુઃખથી વ્યાકુળ બન્યે છતે, બંધુઓ વિલાપ કર્યે છતે અને સેંકડો વિચક્ષણ પુરુષોએ હજારો ઉપાય કર્યા તો પણ હરણના જેવી નેત્રવાળી વિદ્યુન્મતીના મૃત્યુ પામવાના નિર્ણયને દૂર કરવાને કોઈ શક્તિમાન થઈ શક્યું નહીં. ખરેખર ભાવીભાવને દૂર કરી શકાતો નથી. પછી ત્રણ દિવસ બાદ, મૃત્યુ પામેલા પોપટને સાથે લઈને વિદ્યુન્મતીએ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીને પોતાના દેહને ભસ્મીભૂત કરી નાખ્યો. વિદ્યુન્મતી મૃત્યુ પામીને દશાર્ણ રાત્રીની કલાવતી નામની પુત્રી થઈ અને તે પોપટ મૃત્યુ પામીને તું શંખ રાત્રીરૂપે જન્મ્યો છે. પાંખના છેદવાથી બંધાયેલા દુષ્કર્મરૂપી ક્ષણ કલાવતીએ હસ્ત છેદવાના બહાનાથી, તારા દ્વારા પ્રાપ્ત કર્યું (પૂર્વભવમાં તેણે તારી બે પાંખો છેદી હતી, તો આ ભવમાં તેં તેની બંને ભુજાઓ કપાવી.) ”

આ પ્રમાણે કેવળી ભગવંત કહી રહ્યા હતા ત્યારે પોતાની

સમક્ષ જાણે આજેખાયેલ હોય તેમ પોતાના પૂર્વજન્મને યાદ કરતાં તે બંને નિદ્રાની માફક ક્ષણિક મૂરછાં પામીને, જલ્દી પાછા સચેત બન્યા. પછી ત્યારથી જ પ્રારંભીને મુનિ સમક્ષ સ્વીકારેલ કોઈપણ પ્રકારની જીવહિંસા નહીં કરવાની પ્રતિજ્ઞાવાળા તે બંને રાજ્યનું સુંદર પ્રકારે પાલન કરી, વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાના મુખ્ય પુત્રને રાજ્યકારભાર સોંપીને, નિર્મળ તપશ્ચર્યા કરીને સ્વર્ગમાં ગયા.

સતી તારા.

મસ્ત સંકટ રહિત, સમસ્ત દેવતાઓને હિતકારી
એવી અમરાવતી જેવી વારાણસી નામે નગરી
છે. જેમાં વસતા લોકો કર રહિત નથી પણ અવધ-પાપ કરનારા
નથી, એ આશ્ચર્ય છે. તે નગરીમાં ત્યાં અત્યંત મોટો ધનવાન
પુરંદર નામે શેઠ હતો. સુરાંગના સમાન સૌંદર્યવતી એવી
સુંદરી નામે તેની સ્ત્રી હતી. ચંદ્રમાની જેમ સમસ્ત લોકોને
આનંદ પમાડનાર એવો ચંદ્ર નામે તેમનો પુત્ર હતો અને રચ્છુક
વણિકની તારા નામની પુત્રી તે ચંદ્રની ગૃહિણી હતી. એ
તારાના રૂપ આગળ કામદેવની પ્રિયા રતિ તે એક દાસી જેવી
લાગતી હતી. તેણે કોઈવાર ગુરુ પાસે પરપુરુષની નિવૃત્તિ-
રૂપ વ્રત અંગીકાર કર્યું. રોહિણીને બુધની જેમ લોકોના
લોચનાનંદને વિકાસ પમાડનાર એવો શંખચૂડ નામે એ
ચંદ્રની પ્રિયા તારાનો પુત્ર હતો.

એક દિવસે શિર પર તૃણ મૂકીને પોતાના પિતાના હાથે
વેચાતી એક કન્યા ચૌટામાં ચંદ્રના જોવામાં આવી ત્યારે ચંદ્રે
મિત્રોને પૂછ્યું કે-અત્યંત મનોહર આ કન્યા કોણ છે? તે

બોલ્યા—એક દરિદ્ર બ્રાહ્મણ આ પોતાની પુત્રીને વેચે છે એમ કહીને મિત્રોએ પુનઃ જણાવ્યું કે—હો ભદ્ર ! એને લઈને તું તારી ગૃહિણી બનાવ કારણ કે એ અત્યંત રૂપવતી છે. ચંદ્રે કહ્યું—મારે તો રચ્છુકની પુત્રી ગૃહિણી છે અને તે સુરૂપવતી છે, તો હું એ બ્રાહ્મણપુત્રીની શા માટે ઇચ્છા કરું ? પરંતુ આ અચુકત છે એમ ધારી દયા લાવીને એનું મૂલ્ય આપું. ત્યારે મિત્રો બોલ્યા—“ પવનથી ઉછળતી ધ્વજ સમાન ચંચલ વિલવનો માત્ર એટલો જ સાર છે કે સંકટરૂપ મહાસાગરમાં પડેલ પ્રાણીનો ઉપકાર કરવો. ”

પરોપકારમાં ન વપરાતું ધન, લોગને ન પામેલ અને સુવર્ણ તારુણ્ય યુકત હોય છતાં વિધવા સ્ત્રીઓની જેમ ક્યાંય પણ શોભા પામતું નથી.

પછી ચંદ્રે એ બ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે—એ કન્યાનું મૂલ્ય શું ? તે બોલ્યો—‘એક લક્ષ દ્રવ્ય’ ત્યારે ચંદ્રે કહ્યું—મુખ માગ્યું એક લાખ ધન લઈલે, પણ હે વિપ્ર ! ખીજવાર એવું કદિ કરીશ નહિ એમ કહીને ચંદ્રે તે બ્રાહ્મણને લાખ સોનામહોરો આપી. બાદ તે ભટ્ટ બોલ્યો—અમને બંનેને તારા ઘરે ભોજન આપ ત્યારે ચંદ્રે વિચાર કર્યો કે—અહો ! એ લજ્જાહીન લાગે છે. એક લાખ સોનામહોર પામ્યા છતાં ભોજન માગે છે, કારણ કે બહુ લાલ મેળવ્યાં છતાં બ્રાહ્મણ ભોજન વિના તૃપ્ત થતો નથી, એમ ધારીને ચંદ્રે પોતાના નોકરને કહ્યું કે—આ બંનેને આપણે ઘેર ભોજન કરાવ. એટલે તે પુત્રી સહિત ભટ્ટને ચંદ્રના ઘરે તેડી ગયો. ત્યાં વિશિષ્ટ મણિકનકના ભૂષણોથી શોભતી કલ્પલતાની

જેમ ઘરના એક ભાગમાં બેઠેલ તારા તે દ્વિજના જોવામાં આવી. તેની આગળ ભટ્ટ વેદાક્ષર બોલવા લાગ્યો, એવામાં તે નોકરે પતિનો આદેશ સંભળાવતાં કહ્યું કે—“એને ભોજન આપો.” આથી સંતુષ્ટ થતી તારાએ તે બંનેને સુવર્ણના થાળમાં ઘૃતચુકત ભાત, દાળ, મોદક, દહીં અને દૂધ વિગેરેનું ભોજન આપ્યું એટલે અત્યંત અતૃપ્ત એવા પિતૃઓની જેમ તેમણે કંઈ સુધી ભોજન કર્યું. પછી તાંબૂલ આપતાં તારાએ તેમને કહ્યું કે—‘ફરી કોઈવાર તમે આવજો.’ આ તેણીના મુચરિત્રથી મનમાં અચંબો પામી શિર ધુણાવતાં તે બંને પોતાના સ્થાને ગયા.

હવે સૂર્ય અસ્ત થતાં અને ભુવનમાં અંધકાર પ્રસરતાં પુરંદર શ્રેષ્ઠીએ ચંદ્રને વહીવટનો હિસાબ પૂછ્યો. એટલે તેણે વિપ્રને આપેલ લક્ષ સોનામહોરોનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, જે સાંભળતાં શેઠ કોપાયમાન થઈને ચિંતવવા લાગ્યો કે—પુરુષને નવ મહિને ફરીને પણ પુત્ર થાય; પરંતુ લાખ સોનામહોરો લાખ વરસે પણ વધી ન શકે. પછી ચંદ્રની નિર્બ્ર-છના કરતાં શેઠે કહ્યું—“અરે ! કુપુત્ર ! નગુણ ! કુલખખણ ! લક્ષના દાનમાં દુર્લભિત ! મારું ઘર મૂકી ચાલ્યો જા, મારા લક્ષ ધનનું તેં દાન કર્યું તેથી તું ક્યો મોટો રાજપુત હતો ? કોડી માત્ર વધારતાં પણ વણિકોને કેટલી મુશ્કેલી પડે છે, તે તું જાણતો નથી.” એ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠીનાં નિષ્કુર વચનોથી મનમાં દુભાયેલ ચંદ્ર, બગલાના બકવાદથી સરોવરથી ચાલી નીકળતા હંસની જેમ તે ઘરની બહાર નીકળી ગયો. એટલે શંખચૂડ પુત્રની સાથે તારા પણ તેની પાછળ ચાલી, કારણ કે કુલીન

ખાલિકાઓને પતિ વિના અન્ય શરણ કોનું હોય ? માર્ગમાં પુત્રને તેડીને ચંદ્ર દેશાંતર ચાલી નીકળ્યો અને પતિની પાછળ પથે પડેલી તારા પોતાના મનમાં જરા પણ ખેદ સમજતી ન હતી. ત્યારે તારાની કેડથકી ચંદ્રે જળારાઈથી પુત્રને લઈ લીધો, કારણ કે સજ્જનો સ્નેહના સ્વરૂપને સુખ-દુઃખના વિભાગરૂપ કહે છે. માર્ગમાં ચંદ્ર અગણિત ક્ષુધા, તૃષ્ણા પ્રમુખના સંકટને સહન કરતો જવા લાગ્યો, કારણ કે માની પુરુષો અપમાનને જ મોટું દુઃખ સમજે છે. ચાલતાં ચાલતાં અનુક્રમે તે તામ્રલિપ્તિ નગરીમાં આવી ચડ્યો. ત્યાં તેની ભદ્ર આકૃતિ જોઈને બ્રહ્મા નામનો માળી સંતુષ્ટ થઈ તેને પોતાને ઘરે લઈ ગયો. તારા પણ વિચારવા લાગી કે—જે કંઈ મનોહર ભોજન હોય તે મારા પતિ અને પુત્રને આપું. એમ ધારીને તે પોતાનું દેહદુઃખ પણ ગણતી ન હતી. તે શ્રીમંતોના ઘરે રાંધતી, ખાંડતી, પીસતી, દળતી, જળ ભરતી ઇત્યાદિ બધા કામ કરવા લાગી. અહો ! એનું સુગૃહીપણું કેવું અદ્ભુત ! નગરના લોકો તેને જોઈને બોલતા કે—“ અહો ! વિધાતાની કેવી દુષ્ટ કૃતિ કે જેણે આવી રમણીને પણ આંટલી બધી દુર્દશાએ પહોંચાડી.

એક દિવસે એ તારા કોઈ એક પરિવ્રાજિકાના જોવામાં આવી. તેણે તારાને બોલાવતાં કહ્યું કે—હે ભદ્રે ! મારું વચન સાંભળ. તું કોઈની દાસી-દૂતી થા. ત્યારે તારાએ તેની ઉપેક્ષા કરી. પુનઃ તે બોલી—હું કંઈ અનુચિત કહેતી નથી. એમ કહીને તારાના સાંભળતાં ફરી તે કહેવા લાગી—હે ભદ્રે ! મને તું ઓળખે છે ? તારા બોલી—ના હું ઓળખતી નથી.

ત્યારે પરિવ્રાજિકાએ ઓળખાણ આપતાં જણાવ્યું કે-પૂર્વે વારાણસી નગરીમાં તેં તારા ઘરે બ્રાહ્મણ પિતાની સાથે જે બાળાને જમાડી હતી તે હું પોતે છું. એમ સાંભળતાં તારા બોલી-તારી આવી અવસ્થા કેમ ? તે બોલી-મેં વ્રત લીધું છે તેથી મારી તો એ જ દશા હોય; પણ હે ભદ્રે ! હું બહુ દિલગીર છું કે તું આવી દુર્દશામાં આવી પડી. વળી હે ભદ્રે સાંભળ-ગુરુએ આપેલ મારી પાસે બે ઔષધિ છે. તેનાંથી તિલક કરતાં એક ઔષધીથી સ્ત્રી તે પુરુષ બની જાય અને બીજીથી પુરુષ તે સ્ત્રીરૂપ થઈ જાય. તે બંને ઔષધિને તું શીલ-રક્ષાને માટે ગ્રહણ કર. એટલે તારાએ તે ગ્રહણ કરી.

હવે ચંદ્રને દરિદ્ર જોઈને માળીએ કહ્યું કે-હે ભદ્ર ! કંઈ વ્યવસાય કેમ કરતો નથી ? કારણ કે પંડિતજનો વ્યવસાયને લક્ષ્મીનું મૂળ કારણ બતાવે છે. ત્યારે ચંદ્ર બોલ્યો-‘વિભવહીન માણસોનો વ્યવસાય વૃદ્ધિ પામી શકે નહિ.’ એટલે માળીએ કહ્યું-‘મારા ભાગમાં પુષ્પો વેચ !’ આથી ચંદ્રે તેમ કયું, પરંતુ તેમાં તે તથાપ્રકારનો લાભ મેળવી ન શક્યો તેથી તારા પોતે ચૌટામાં જઈને પુષ્પો વેચવા લાગી. તેમાં દક્ષપણાથી તે સર્વોત્તમ લાભ મેળવવા લાગી.

એક વખતે તે નગરના રાજા વૈરસિંહે તારાને જોઈ જેથી ‘આ દેવાંગના આવી છે કે શું ?’ એમ તે આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી રચવાડીએ જતાં રાજા દરરોજ તે જ માર્ગે નીકળતો અને વિલાસપૂર્વક તારાને જોતાં તે જરા હસીને તેને બોલાવતો હતો. એક દિવસે તે ઔષધિથી તિલક કરી પુરુષરૂપ બનીને

તારા જેટલામાં પુષ્પો વેચે છે તેવામાં રાજા ત્યાં આવી ચડ્યો. ત્યારે તારાને ન જોવાથી તેણે કહ્યું કે-‘ હે માળી ! આજે તારી ભાર્યા કેમ દેખાતી નથી ? તેના શરીરે શું તાવ લાગુ પડ્યો છે ? ’ એટલે તારા હસીને બોલી કે-હે દેવ ! તેને તાવ લાગુ પડ્યો નથી, પરંતુ તને કામ જવર લાગુ પડ્યો લાગે છે. પછી બીજે દીવસે રાજાએ તારાને સ્વાભાવિક રૂપમાં જોઈ તેથી પરિહાસ કરતા રાજાને તારાએ કહ્યું કે-હે દેવ ! એ તલમાં તેલ નથી. તું સારી રીતે ભૂલ્યો છે. તેમ છતાં રાજાએ રાત્રે પોતાનો નોકર મોકલીને તારાને બોલાવી એટલે તિલકથી તેણે પોતાના પતિને ચંદ્રને સ્ત્રીરૂપ બનાવીને મોકલ્યો. તે રમણીરૂપ ચંદ્રને પેલો પુરુષ રાજાના વાસગૃહમાં લઈ ગયો. તેને જોતાં ભૂપતિ અંતરમાં વિચારવા લાગ્યો કે-અહો ! એનું રૂપ-સૌંદર્ય ! એના સ્તન, વદન, લોચન, કર અને ચરણમાં જે સુંદરતા છે, તેના પ્રભાસમાં જગતમાં અન્ય લલનાઓને લેશ માત્ર પણ નહિ હોય. પછી તેને શય્યા પર બેસારી, પુષ્પ, અંગરાગ અને તાંબૂલ આપતાં રાજા પોતાનો દૈવ અનુરાગ પ્રગટ બતાવીને કહેવા લાગ્યો કે-“ તારા વિરહમાં દુઃખાનલથી મારું શરીર જે સંતપ્ત થયું છે, તે હે સુલોચને ! તારા અમૃત સમાન સંગમથી સત્વર શાંત કર ! ” એમ કહેતાં રાજા ચંદ્રના ગળે બાઝ્યો. એવામાં સ્ત્રી રૂપને તણને તે બોલ્યો કે-‘ હે રાજન્ ! આ અયુક્ત શું કરવા માંડ્યું છે ? ’ આથી પુરુષને જોતાં રાજા ચકિત થઈ લજ્જા પામીને ચિંતવવા લાગ્યો કે-હા ! આ શું ઇદ્રજા છે ? મને લાગે છે કે તે મહા-સતીએ પોતાના શીલના પ્રભાવથી પતિને સ્ત્રીરૂપ બનાવીને મોકલ્યો

જણાય છે. અહો ! એ ધન્ય છે કે મારા જેવો રાજા પ્રાર્થના કરનાર છતાં જે અનુરક્ત ન થઈ. એમ ચિંતવીને રાજા કહેવા લાગ્યો—હે મિત્ર ! એમાં અચુક્ત શું છે ? સ્નેહી મિત્રોનો સ્નેહ સમાગમ કંઈ અવિરુદ્ધ નથી ! પછી રાત્રી ત્યાં જ ગાળીને પ્રભાતે ચંદ્ર પોતાને ઘરે આવ્યો અને રાત્રિનો વૃત્તાંત તેણે તારાને કહી સંભળાવ્યો. જે સાંભળતા તારા બોલી કે—હે નાથ ! એમ વિલક્ષ થયેલ રાજા કોઈવાર કોપાયમાન થશે માટે આપણે સિંહલદ્વીપમાં તમારા મામા પાસે જઈએ.

એવામાં મદન નામે સાર્થવાહ સિંહલદ્વીપ તરફ જતો હતો, એટલે સમુદ્ર ઓળંગવાના ધરાદાથી ચંદ્ર, શંખચૂડ અને તારા સહિત તે સાર્થવાહના વહાણમાં બેઠો. ત્યાં તારાના મુખરૂપ ચંદ્રમાને જોવાથી મદનનો મનસમુદ્ર અનેક કુવિકલ્પરૂપ કલ્પોલથી ઉછળવા લાગ્યો. તે જાણવામાં આવતાં તારા અને ચંદ્ર બન્ને પોતાના રૂપનું પરિવર્તન કરીને બેસી રહ્યા. હવે મદનમસ્ત મદને રાત્રે તારાને પુરુષ સમજીને સમુદ્રમાં નાખી દીધી અને ચંદ્રને સ્ત્રી જાણીને તેને આલિંગન કરવા તત્પર થયો. એટલે ચંદ્રે પુરુષરૂપ પ્રગટ કર્યું જેથી મદન વિલક્ષ થઈ ગયો. એવામાં અકાર્ય કરનારાઓને કુશળતા ક્યાંથી હોય ? એમ જાણે પ્રગટ બતાવવા, મહિલાના હૃદયમાં રહેલ ગુહ્ય વાતની જેમ બહાણુ તરત લાંગી પડ્યું. ત્યારે સ્વામી મરણ પામતાં સેવકની જેમ વહાણુ લાંગતાં લોકો સમુદ્રમાં પડ્યા અને બધા બુદ્ધ પડીને કોઈ ખૂડી મુઆ અને કોઈ ક્યાંય કિનારે પહોંચ્યા.

હવે તારા સમુદ્રમાં પડતાં તેના શીલના પ્રભાવથી સંતુષ્ટ થયેલ દેવતાએ તેને વિના સંકટે કિનારે પહોંચાડી. ત્યાં સાગર-

તીરે ભમતાં તે એક લિલ્લના જોવામાં આવી એટલે તેણે તેને પલ્લીમાં લઈ જઈને પોતાના પલ્લીપતિને સોંપી. તારાના રૂપમાં મોહિત થયેલ પલ્લીપતિએ તેને ભોગની પ્રાર્થના કરી. પણ તારાએ તેનો અનાદર કર્યો. પછી પલ્લીપતિએ વિચાર કર્યો કે—એ નહિ માનશે તો બલાત્કારથી એને ભોગવીશ. એમ ધારીને તે સૂઈ ગયો. એવામાં કુળદેવતાએ સ્વપ્નમાં તેને શિખામણ આપી કે—હે મૂઠ ! એ મહાસતીને તું સતાવીશ નહિ. હે મૂર્ખ ! શું તેં એટલું પણ સાંભળ્યું નથી કે—સિંહના કેશરા, સતીના સાથળ, સુભટના શરણે આવેલ અને આશીર્વાદ સર્પના શિર પરનો મણિ—એ શું કોઈથી પામી શકાય ? આથી તે પલ્લીપતિએ શાંત થઈને પોતાના પુરુષોને કહ્યું કે—એને લઈને મંગલપુરમાં વેચી આવો. એટલે તેઓ તારાને લઈને મંગલપુરમાં ગયા. ત્યાં સુમતિ નામના શ્રેષ્ઠીએ તારાને વેચાતી જોઈને દયા આવવાથી તે પુરુષોને મોં-માંગ્યું દ્રવ્ય આપી, તારાને લઈને પોતાના ઘરે આવી પોતાની ભદ્રા નામની ભાર્યાને કહ્યું કે—‘ હે સુતતુ ! આને તારે પુત્રી સમાન સમજવી. ’ એમ સાંભળતાં ભદ્રા વિચારવા લાગી કે—‘ શેઠ મુખથી તો એને પુત્રી કહી બતાવે છે, પરંતુ મને લાગે છે કે એના રૂપમાં મોહ પામીને છેવટે વખતસર એ ધૂર્ત એને પોતાની ગૃહિણી બનાવશે. ’ એમ ધારીને ભદ્રા તારાને બહુ જ અનાદરથી જોવા લાગી. તેમ છતાં પતિ અને પુત્રના સમાગમની આશા રાખીને તારા તે બધું સહન કરવા લાગી.

એક દિવસે તારા પાણી ભરવા ગઈ ત્યાં માર્ગમાં ભમતા પોતાના પુત્ર શંખચૂડને જોઈને અત્યંત પ્રમોદ પામતી તે

તેને કહેવા લાગી કે—‘ હે વત્સ ! પુણ્યને લીધે ઘણા લાંબા સમયે મેં તને જીવતો જોયો. એમ બોલતી અને સંતપ્ત થતી તારા પુત્રને આલિંગન દેવા ગઈ. એવામાં તે બોલ્યો કે—હે માતા ! મને અડકીશ નહિ કારણ કે દૈવયોગે નાવ ભાંગતાં પાટિયાના આધારે હું સમુદ્રતીરે નીકળ્યો. ત્યાં કોઈ પુરુષે મને લઈ આવીને આ નગરમાં ચંડાળના ઘરે વેચ્યો. તે હું અત્યારે ધન શ્રેષ્ઠીના ઢોર ચારું છું એટલે તારાએ પોતાનો વૃત્તાંત કહીને તેને જણાવ્યું કે—હે વત્સ ! તું મને મળ્યા કરજે.

હવે એ નગરમાં રાજશિરોમણિ મણિરથ નામે રાજા હતો. તેને કોઈએ કહ્યું કે—હે રાજેન્દ્ર ! અહિં સુમતિ શેઠના ઘરે એક મૃગાક્ષી છે કે જે અખસરાની જેમ જગતને આશ્ચર્ય પમાડે તેવી છે. વળી તે શરીરે મલિન અને ફાટેલતૂટેલ વસ્ત્ર પહેરે છે, છતાં તે અપૂર્વ લાવણ્યથી લોકોના લોચનને લલચાવે તેવી છે, કારણ કે રજકણથી આચ્છાદિત છતાં સુવર્ણ કંઈ શ્યામ થઈ જતું નથી. એમ સાંભળતાં રાગવશ થયેલ રાજાએ તેને લાવવા માટે પોતાના એક પુરુષને મોકલ્યો. એટલે તેણે જઈને શેઠના ગૃહ-દ્વાર પર બેઠેલ તારાને કહ્યું કે—હે ભદ્રે ! પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યરૂપ વૃક્ષ આજે તને ફળ્યું છે કે રાજા મોટા અનુરાગથી તને બોલાવે છે, માટે સત્વર ચાલ. આ પ્રમાણે સાંભળતાં બાળે વજ્રથી ઘાયલ થઈ હોય તેમ તારા પોતાના હૃદયમાં બહુ ખેદ પામી, અને અહા ! હવે હું શીલની રક્ષા શી રીતે કરી શકીશ ? એમ ભારે ચિંતામાં પડી ગઈ. એવામાં ત્યાં શંખચૂડ આવી ચડ્યો. એટલે તારાએ તેને પોતાના બોળામાં બેસારીને તેના મુખે ચુંબન કર્યું તેમજ

તેણે તેને ખપ્પર-પાત્રમાં ભોજન લઈને આપ્યું. પછી તેણે પેલા પુરુષને કહ્યું કે-તું શું કહેવા માગે છે ? ત્યારે તેણે પૂર્વોક્ત રાજના કહ્યા પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યું, જે સાંભળતાં તે બોલી કે-હું તો ચંડાલણી છું. શું રાજ પણ એવો જ છે ? કે જે મારા અંગના સંગને ઇચ્છે છે. આથી તે નોકરે લલ્લિત થઈ બધું રાજને જઈને સંભળાવ્યું. ત્યારે રાજએ શેઠને બોલાવીને કહ્યું કે-અરે ! તારા ઘરમાં રહેલ ચંડાલણી વટલાવે છે. એટલે સમયને બાણનાર શ્રેષ્ઠીએ રાજને કહ્યું કે-હે દેવ ! તે ઘરની બહાર રહે છે અને ખાય છે, તેથી વટાળનો સંભવ નથી. પછી ઘરે આવીને શ્રેષ્ઠીએ તારાને પૂછ્યું કે-‘ તારો વ્યતિકર શો છે ? ’ આથી તારાએ મૂળથી પોતાનો બધો વૃત્તાંત શેઠને કહી સંભળાવ્યો, જે સાંભળતાં શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે-‘ તું તો મારી દેવીલા બહેનની પુત્રી છે. આટલા દિવસ તો મને તારી ઓળખાણ ન આપી તે અયુક્ત કર્યું. હવે ચંડાળ અને ધનશેઠ પાસેથી તારા પુત્રને હું છોડાવીશ. ’ એમ કહીને સુમતિ શેઠે તેણીને ધીરજ આપી.

એવામાં અહિં તારા ધનશેઠના ઘરે ગઈ. ત્યાં પોતાના પુત્રને ન જોવાથી તે નગરના પાદરે આવી. તેવામાં દૈવયોગે શંખચૂડને સર્પ ડસ્યો. તેના વિષથી વ્યાકુળ થઈ મહીતલ પર પડેલ પોતાના પુત્રને જોતાં હા ! મારું સત્યાનાશ વળ્યું ! એમ બોલતી અને કરતલથી હૃદયને કૂટતી તારા વિલાપ કરવા લાગી કે-હા ચંદ્રવદન ! હા કમળનયન ! હા મધુર બોલનાર સુતરત્ન ! મને પુણ્યહીનને મૂકીને તું અન્યત્ર ક્યાં ચાલ્યો

ગયો ? આટલા દિવસો મેં તારી આશામાં વ્યતીત કર્યાં. અત્યારે તું જતાં તે આશા પણ ગઈ, તેથી હવે મારું શું થશે ? એ પ્રમાણે સમસ્ત રાત્રિભર તારાનું રૂદન સાંભળી વનવૃક્ષો પવનથી પડતા પુષ્પોના મિષે બાજુ શોક પ્રગટ થવાથી રોતા હોય તેવા ભાસવા લાગ્યા. હવે અહીં શ્રેષ્ઠીએ રાત્રે તારાને પોતાના ઘરે ન બેવાથી પરિવારને સાથે લઈને તે ખેદપૂર્વક સર્વત્ર શોધવા લાગ્યો. એટલે પ્રભાતે સૂર્યોદય થતાં તારાનો વૃત્તાંત સાંભળીને તે તેની પાસે ગયો. ત્યાં પોતાના પુત્રની પાછળ જવાને તત્પર થયેલ તારાએ શેઠ પાસે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવાની અનુજ્ઞા માગી. એવામાં રચવાડીએ નીકળેલ રાજા પણ તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. તારાને જોતાં કામથી પરાધીન થયેલ અને તારાની નજીકમાં આવતા તેને કોઈ ગુણાનુરાગી દેવીએ અટકાવી રાખ્યો, એટલે તારાના રૂપમાં મુગ્ધ બનેલ રાજા પાછો જવાને પણ અસમર્થ થયો.

એ અરસામાં શરીરે મસી સમાન શ્યામ, દોરીથી બાંધેલ વાંદરાને લઈ આવતો તથા સર્પના કરંડીયા સહિત કાવડને સ્કંધ પર ઉપાડતો એવો ગાઝડિક આવીને કહેવા લાગ્યો કે—હે શંખચૂડ ! ઊભો થા. તારી આવી અવસ્થા જોઈને તારી માતા દુઃખિત થઈને રૂદન કરે છે. એટલું સાંભળતાં બાજુ સૂતેલ હોય તેમ શંખચૂડ તરત ઊઠીને ઊભો થયો. આવું નજરે જોતાં લોકો બધા અચંબો પામ્યા. એવામાં તે ગાઝડિક પુનઃ બોલ્યો—હે શંખચૂડ ! હું તારો પિતા છું. ત્યારે તેણે કહ્યું—તું મારો પિતા નથી, કારણ કે તું શરીરે શ્યામ વર્ણનો છે. મારો પિતા તો શરીરે કનક સમાન વર્ણવાળો છે. ત્યારે તેણે

પોતાનું ચંદ્રનું સ્વરૂપ બતાવ્યું જે બેતાં પુત્ર બહુ સંતુષ્ટ થઈને ચંદ્રના ઉત્સંગ પર ચડ્યો. આ બધું જોઈ તારા પણ મનમાં વિસ્મય પામતી કહેવા લાગી કે—હે પ્રિયતમ ! આ શું ? ત્યારે તે બોલ્યો કે—નાવ લાંગતાં એક પાટિયાના આધારે સાગર ઓળંગીને હું એક આશ્રમમાં જઈ ચડ્યો. ત્યાં તાપસે મને જોઈને કહ્યું—હે ભદ્ર ! જે બ્રાહ્મણને તેં લાખ સોનામ્હોરે આપી હતી, તે દીક્ષિત થયેલ હું પોતે જ છું. અત્યારે તું સંકટમાં આવી પડ્યો છે. તારું હું શું હિત કરું ? એમ કહીને તેણે મને ગાંડ મંત્ર અને રૂપ-પરાવર્તિની વિદ્યા આપી, તેથી હું ગારુડિક થઈને તમને શોધતો શોધતો અહિં આવી ચડ્યો.

એ પ્રમાણે સાંભળતાં ‘ આ એની ભાર્યા અને આ એનો પુત્ર’ એમ રાજના જાણવામાં આવ્યું. ત્યારે તારાના રૂપ અને શીલથી આશ્ચર્યચકિત થતાં રાજ ચિંતવવા લાગ્યો કે—આ સતી ધન્ય છે કે જે સંકટમાં આવતાં પણ પોતાના ઉન્નવળ શીલને સંભાળે છે. હું જ એક અધમ છું કે જે પરરમણીની આશામાં પડ્યો. અહા ! હું નિર્લજ્જ હવે લોકોને મારું સુખ કેમ બતાવીશ ? એમ ધારીને રાજએ ગુરુ પાસે જઈને દીક્ષા ધારણ કરી. એટલે તેના ગુણથી રંજિત થયેલ કુળદેવીએ ચંદ્રને રાજ્ય પર બેસાર્યો. પછી જિનધર્મ આરાધતાં ચંદ્ર તારા સહિત સદ્ગતિના સુખનું ભાજન થયો.

જયસુંદરી

રાજન્ ! અપરાસકત (અન્ય રમણીમાં આસકત અથવા પશ્ચિમ દિશામાં આસકત) એવા સૂર્યને અથવા પોતાના પતિને જાણ્યા છતાં કમલિનીની જેમ જે રમણી જયસુંદરીની જેમ પરપુરુષમાં પોતાનું ચિત્ત લગાડતી નથી, તે જ સતી ધન્ય છે. તે દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—

આ જ ભરતક્ષેત્રમાં યથાર્થ નામવાળી જયંતી નગરી છે કે જે પોતાની રમણીયતાથી અલકા વિગેરે નગરીઓને જીતે તેવી છે. ત્યાં જયશેખર નામે રાજા હતો કે જે ન્યાયવાન, સમરાંગણમાં પ્રચંડ અસિદ્ધંતથી શત્રુઓને ખંડિત કરનાર અને દયા-દાનાદિક ગુણોથી વિભૂષિત હતો. બૃહસ્પતિ સમાન બુદ્ધિ-શાળી વિમલમતી નામે તેનો અમાત્ય અને વેદવિચારમાં કુશળ ચતુર્ભુજ નામે પુરોહિત હતો તેમજ બધા લોકોના કામ પાર ઉતારનાર તથા ધનમાં ધનદ સમાન એવો ધનાવહ નામે નગરશેઠ હતો. એ બધા પરદાર-વિરમણવ્રત ધારણ કરીને કાળ નિર્ગમન કરતા હતા. વળી ત્યાં પરમાર્થમાં ધનને વાપરનાર ધનપતિ નામે શેઠ હતો કે જે જિનધર્મમાં

નિરંતર નિશ્ચલ મન રાખીને સમય વ્યતીત કરતો હતો. પોતાના શરીરની છાયાનો જેમ સ્વજનોને અનુસરનારી એવી ધનશ્રી નામે એ શેઠની ભાર્યા હતી. કૃપાદિ ગુણોથી મનોહર એવો સુંદર નામે તેમનો પુત્ર હતો. રૂપની રમણીયતામાં રતિ સમાન એવી જયસુંદરી નામે એની ગૃહિણી હતી. અન્યોઅન્ય સ્નેહમાં તત્પર રહીને તેઓ દિવસો વ્યતીત કરતા હતા. સર્વ પદાર્થોના ક્ષણવિનાશી સ્વભાવથી એક દિવસે ધનપતિ શેઠ નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરતાં કરતાં પંચત્વ પામ્યો. એટલે સમસ્ત સ્વજનોએ ધનપતિના પદે તેના પુત્ર સુંદરને સ્થાપન કર્યો.

એક દિવસે સુંદરે પોતાની માતાને કહ્યું કે—“ યૌવનાવસ્થામાં વર્તતાં જે ધન ઉપાર્જન ન કરે તે કાયર પુરુષ સમજવો. વળી બકરીના ગળામાં રહેલા સ્તનની જેમ તેનું જીવિત પણ નિષ્ફળ સમજવું. વળી બુદ્ધિમાન પુરુષે પોતાના મનમાં એવો વિચાર ન કરવો કે—‘ પુષ્કળ ધન હોવા છતાં હવે મારે ધન કમાવાની શી જરૂર છે ? કારણ કે પ્રતિદિન હજારો નદીઓથી જો કોઈ રીતે ન પુરાય તો મોટો મહાસાગર પણ અદ્યપકાળમાં સોસાઈ જાય. એમ વિવિધ પ્રકારના ઉપાયોથી જો નિરંતર વૃદ્ધિ પામતું ન રહે, તો અગણિત ધન પણ અવશ્ય ક્ષીણ થઈ જાય છે. તેથી વિભવહીન પુરુષ સુગુણી છતાં નિર્ગુણી કહેવાય, તે પરિજનોથી દૂર થાય અને પગલે પગલે પરાલવને પામે. ધનવંત હોકોના દોષને પણ માણસો ગુણ સમજીને પ્રકાશે છે અને નિર્ધન પુરુષને પોતાના નજીકના સંબંધીઓ પણ તણ દે છે. કારણ કે—

“ વિગુણમવિ ગુણઢું રુવહીણંપિ રમ્મં,
જહમયિ મહ્મંતં મંદસત્તં પિ સુહં ।
અકુલમવિકુલીણં તં પયંપંતિ લોયા,
નવકમલદલલચ્છી જં પલોણ્ઙ લચ્છી ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—નૂતન કમળના પત્રલોચનવાળી લક્ષ્મી જેના પર પ્રસન્ન થાય છે તે નિર્ગુણીને પણ લોકો ગુણી કહે છે, રૂપહીનને પણ રમણીય, જડને પણ મતિમાન, નિર્જાળને પણ શૂરવીર અને તે અકુલીન હોય છતાં તેને લોક કુલીન કહે છે.

વળી ધન મેળવીને સુપાત્ર દાન અને ભોગથી તેને સફળ કરવું. જે એમ કરવામાં ન આવે તો તે વિદ્યમાન છતાં પણ અવિદ્યમાન જેવું છે. ધન મેળવ્યા છતાં જે સુપાત્રે દાન આપતા નથી અને પોતે ભોગવતા નથી, તે વિના પગારના નોકર જેવા થઈ પરને માટે ધનનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે માત ! હું દેશાંતરમાં જઈને પુષ્કળ ધન ઉપાર્જન કરું અને તેથી ઉભય ભવમાં સુખકારી ધર્મ સાધું અને કીર્તિ મેળવું. એમ સાંભળતાં ધનશ્રી બોલી-હે વત્સ ! અહીં રહીને જ તું ધન ઉપાર્જન કર. દેશાંતર જવાથી અનેક સંકટો સહન કરવાં પડે છે. નવા નવા પ્રયાણ કરતાં દિવસે દિવસે શરીરને ખેદ થાય છે. વળી તોફાન, વૃષ્ટિ, શીત અને તાપ વિગેરેના દુઃસહ દુઃખો સહેવાં પડે છે. લાંબા અને વિષમ માર્ગો ઓળંગતાં ક્ષુધા, તૃષ્ણાની ખીડા વેઠવી પડે છે. તેમજ અકાળે ભોજન કરવાથી જખ્ખર રોગો પેદા થાય છે. વળી દુષ્ટ રાજા, ચોર, લૂંટારા વિગેરે બલાત્કારથી ધન છીનવી લે છે. તેમજ માયાવી-જનો અને ધૂર્તજનો કોઈ રીતે છળ પામીને ધન છેતરી

લે છે. વળી રાત્રે નિરંતર અપ્રમાદી થઈને જાગતાં પણ દ્વિપદ, ચતુષ્પદ અને ચાર પ્રકારના કરિયાણાની રક્ષા કરવી મુશ્કેલ થઈ પડે છે. હે વત્સ ! એમ દેશાંતરના ગમન સંબંધી તને કેટલું દુઃખ સંભળાવું ? વળી તું સુખમાં ઉછરેલ છે, તેથી એવા મનોરથ કરવા મૂકી દે. ત્યારે સુંદર બોલ્યો—‘ હે માતા ! પુરુષાર્થ કરતાં પુરુષોને મનોવાંછિત લક્ષ્મી અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી મનુષ્ય પોતાના જીવિતને સંશયરૂપ કાંટા પર ન ચડાવે, ત્યાં સુધી તે શું મનોવાંછિત સંપત્તિ પામી શકે ? માટે મારે તો પૂર્વ દિશા-રૂપ વધૂના વિભૂષણ સમાન કંચનપુર નામના નગરમાં અવશ્ય જવું છે.’ એમ સાંભળતાં ધનશ્રી બોલી—‘ હે પુત્ર ! જો આવો તારો નિશ્ચય હોય, તો તું ભલે જ, પણ તારી ગૃહિણીને તો મારી પાસે જ રહેવા દે. ’ સુંદરે કહ્યું—ભલે એમ કરીશ. પછી તેણે પોતાની પત્નીને કહ્યું કે—‘ હે ભદ્રે ! નિર્મળ શીલ પાળવામાં તત્પર રહી તારે માતાની ચરણ-સેવા કરવી. ’ ત્યારે લોચનમાં અશ્રુ લાવીને જયસુંદરી બોલી કે—‘ હે નાથ ! તમારી આજ્ઞાને શિરસાવંધ કરીને હું શરીર માત્રથી અહિં રહીશ. પરંતુ હે પ્રિયતમ ! મારું મન તો તમારી સાથે જ ચાલવાનું. હે સ્વામિન્ ! અંબાની શુશ્રૂષા વિના બીજું મારે કર્તવ્ય નથી; કારણ કે અન્યથા બુધજનો કુલીન કાંતાઓનો જન્મ નિષ્ફળ બતાવે છે. વળી મારું શીલ તો ઇંદ્ર પોતે પણ હરણ કરવાને શક્તિમાન નથી, કારણ કે મેરુશિખર કદી ચલાયમાન થાય ? અથવા શું પૃથ્વીપીઠ કદિ ઉછળે ? ’ આથી સંતોષ પામતાં સુંદર બોલ્યો—‘ હે પ્રિયે ! બહુ જ સારી વાત છે, સતીઓનો એ જ માર્ગ છે. ’

પછી પ્રશસ્ત દિવસે સુંદરે બધી તૈયારી કરી. તેમજ દેવગુરુની પૂજા કરીને અનેક મંગલપૂર્વક શુભ શકુનથી મન-માં બમણો ઉત્સાહ લાવી, રથ, પોઠીયા અને બચ્ચરો પર પુષ્કળ કરિયાણા ભરી અને અશ્વો પર આરૂઢ થયેલ અનેક રખવાળ પુરુષોને સાથે લઇને તેણે પ્રયાણ કર્યું. અને દીનાદિક-ને દાન દેતાં, માગધ જનોની સ્તુતિ સાંભળતાં, મિત્રોના અનુગમનપૂર્વક નાગરોથી અભિનંદન પામતાં તે નગરથકી બહાર નીકળ્યો. પાદરે જતાં તેણે માતાને પ્રણામ કર્યાં એટલે ધનશ્રીએ શિખામણુ આપતાં કહ્યું કે—“ હે વત્સ ! આ જિન-મુખ નામે પરમ શ્રાવક તારે બધા કાર્યોમાં સહાયકારી થશે. એના વચનથી તારે પ્રતિકૂળ ન ચાલવું. તેમજ વિષયોરૂપ તસ્કરોથી લૂંટાતા આત્માનું રક્ષણ કરજે, કે જે વિષયો ચારિત્રને હરે છે અને તસ્કરો ધન લૂંટે છે. અત્યંત રસ(વિષય કે જળ)થી પરિપૂર્ણ તથા જેમના મધ્ય-અંતરને ધીવરે (બુદ્ધિમાનો કે મચ્છીમારો) પણ બાણવા ન પામે એવી સ્ત્રીઓ અને નદીઓનો વિશ્વાસ ન કરતાં ઓળંગી જજે. વળી મદ, ક્રોધ પ્રમુખ શ્વાપદોથી ભયંકર મદનરૂપ ભીલને લીધે દુર્લભ તથા પ્રબળ ઇન્દ્રિયોરૂપ રાક્ષસોથી વ્યાપ્ત એવાં તારુણ્યરૂપ વનમાં ક્ષોભ ન પામતાં હિમ્મતથી તેનું ઉદ્ધવધન કરજે. ” એ પ્રમાણે સુંદરને સુંદર શિખામણુરૂપ આશિષ આપીને ધનશ્રી પાછી વળી. એટલે સુંદર પોતાના સાર્થની સંભાળ રાખીને જતાં જતાં કાદંબરી નામની અટવીમાં આવી પહોંચ્યો કે જે રાત્રિની જેમ બહુ દીપ અથવા દીપડા યુક્ત, આમ્ય ભૂમિની જેમ ખેડૂત અથવા

સેંકડો હાથીઓથી વ્યાપ્ત, વેશ્યાની જેમ કામીજન અથવા ભુજંગોથી સંયુક્ત તથા ગૌરીની જેમ મયૂરો અથવા મહાદેવ સહિત હતી. ત્યાં તરવારના પ્રહારથી ઘાયલ થઈ પૃથ્વી પર પડેલ એક યોગી સુંદરના જોવામાં આવ્યો, એટલે દયા લાવી તેને સ્વસ્થ કરીને સુંદરે પૂછ્યું કે—“ હે ભદ્ર ! તું આવી અવસ્થા પામ્યો તેનું શું કારણ ? ” ત્યારે યોગીએ પોતાનો વૃત્તાંત જણાવતાં કહ્યું કે—

અહીં નજીકમાં જ **વસંતપુર** નામે નગર છે, ત્યાં યોગ-**સાર** નામે હું યોગી રહેતો હતો અને યોગશ્રી નામની મારી પરિચારિકા હતી. હું ત્યાં શરીરસિદ્ધિ તથા આયુષ્યવૃદ્ધિના કારણરૂપ કાળને છેતરવામાં સમર્થ અને ગુરુએ બતાવેલ એવા પવનનિરોધાદિક યોગમાર્ગને સાધતો હતો. તેવામાં **યોગચંડ** નામે એક યોગી મને મળ્યો. તેણે મારી સાથે કપટ મૈત્રી કરી. એકદા તેણે મને કહ્યું કે—યોગીઓને અકાર્ય, અખાદ્ય, અપેય કે અગમ્ય કંઈ જ નથી. એમ કહીને તેણે મને મધપાન કરાવ્યું. એટલે આજે મધથી મસ્ત થયેલ મને તરવારથી ઘાયલ કરીને યોગચંડ તે મારી ભાર્યા યોગશ્રીને લઈને ચાલ્યો ગયો.

એ સાંભળીને સુંદરે કહ્યું કે—“ હે ભદ્ર ! એ મધપાન તો અનુચિત છે કે જે ઉત્તમ જનોને નિંદનીય છે. દુષ્ટ ચેષ્ટા કરાવનાર, વિવેકને હણનાર, દુર્વચનના કારણરૂપ અને કુવિકલ્પ-રૂપ સર્પના કેલિબિલ સમાન છે, વળી શરીરસિદ્ધિની જે ખુદ્ધિ છે, તે પાણીમાં રહેલ પડછાયાને ગ્રહણ કરવાની વાંછા

તુલ્ય છે કારણ કે દરેક મનુષ્યનું શરીર વિનષ્ટ થાય છે, એ તો પ્રત્યક્ષ પૂરાવો છે. તેમજ જે કૃતક (ઉત્પન્ન થયેલ) છે, અનિત્ય છે એ યુક્તિથી શરીરની ભંગુરતા સિદ્ધ થયા છતાં જે એને સ્થિર કરવાની મતિ રાખવી તે ઇંદ્રધનુષ્યને સ્થિર કરવા સમાન છે, માટે હે ભદ્ર ! કુબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી, જીવદયા પ્રમુખ સર્વ ગુણોથી શ્રેષ્ઠ અને સમસ્ત સુખના કારણરૂપ એવા જિનધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખ. ઇત્યાદિ સાંભળતાં પ્રતિબોધ પામીને યોગીએ સમ્યક્ પ્રકારે જિનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. આથી તે યોગીએ પણ સુંદરને પાઠસિદ્ધ ગાડુડ મંત્ર આપ્યો. પછી સુંદર અનુક્રમે કંચનપુરમાં આવ્યો અને ખડાર રહ્યો. ત્યાં વિવિધ કરિયાણાનો તે ક્રય-વિક્રય કરવા લાગ્યો.

હવે એકદા આશ્રવનમાં ઊડી રહેલ કોયલનાં પંચમ સ્વરથી મન્મથને જગાડનાર તથા માનિની મહિલાઓના માનને મૂકાવનાર એવી વસંતઋતુ આવી. જેમાં સ્ત્રીઓનાં પરિરંભ- (આલિંગન)થી કુરબક વૃક્ષની જેમ કેટલાક કામીજનો વિકાસ પામતાં, પ્રમદાના પગથી હણાયેલ અશોકની જેમ કેટલાક પદ્મવિત (રોમાંચિત) થતા, રમણીના મદિરાના કોગળાથી ખડુલની જેમ કેટલાક વિકસિત થતા, કામિનીઓથી કટાક્ષિત થયેલા તિલકની જેમ કેટલાક હસતા, કેટલાક વિરહીજનો પંચમ સ્વર સાંભળીને વિરહ વૃક્ષની જેમ પ્રકુદ્બિલ થતા અને કેટલાક સુગંધી જળથી ચંપકની જેમ ખુશ થતા હતા. એવામાં સુંદર અને જિનમુખ વસંત મહોત્સવ જોવાને ઉદ્યાનમાં ગયા કે જ્યાં નિંખ, આમ્ર, કદંબ, જાંબૂ, કદલી, કર્પૂર, પૂંગિ, પ્રિયંગુ, ખજૂરી, અર્જુન, સદ્લ, સદ્લકી, શમી-

વટ, શોભંજન, કંકાલકુવલી, લવંગ, લવલી, નવમાલિકા, માલતિ, સર્ગ, અશોક, તમાલ, તાલ, તિલક વિગેરે સ્નિગ્ધ વૃક્ષો શોભતા હતા. ત્યાં અશોકવૃક્ષ નીચે તારાઓથી પરિવૃત્ત ચંદ્રલેખાની જેમ પોતાની સખીઓથી પરિવરેલ એક કન્યા તેમના જોવામાં આવી. તેને તાકી તાકીને ઘણીવાર જોયા પછી સુન્દરે કહ્યું કે-‘ હે મિત્ર ! આ બાળાએ પોતાના મુખથી જીતી લીધેલ છતાં જે કમળો વિકસિત થાય છે, તે જળ (જડ) સંસર્ગ કરતાં તેમનામાં ખરેખર મૂઢતા આવેલ લાગે છે. એવામાં મદન-કામદેવ પ્રતિમાની પૂજા કરતાં, સુન્દરને જોઈને તે બાળા બોલી કે-‘ હે સખી ! અત્યારે હું સાક્ષાત્ આ મદનની શું અર્ચા કરું ? ’ સખી બોલી-તે તો અનંગ (અંગરહિત) સંભળાય છે. અને આ તો શ્રેષ્ઠ શરીરધારી છે. બાળા બોલી-શું એ શક (ઇંદ્ર) છે ? સખી બોલી-‘તે તો વિત્ત(સદાચાર)થી હીન છે અને આ તો વિત્ત(ધન)થી પરિપૂર્ણ છે. ’ બાળા બોલી-હે બહેન ! તો એ કોણ છે ? ત્યારે વૃત્તાંત જાણીને સખી બોલી-એ તો સાર્થવાહનો પુત્ર છે. એવામાં એક પુરુષે આવીને કન્યાને કહ્યું કે- હે કનકસુન્દરી ! તારા પિતાએ કહ્યું છે કે-તું પોતાના ઘરે જા. ત્યારે સુન્દરના મનને જાણતા જિનમુખે હળવેથી પાસે આવીને તે પુરુષને કહ્યું કે-આ કન્યા કોની પુત્રી છે ? તે બોલ્યો-અહીં કોટિસુવર્ણનો ધણી કનકસાર નામે શેઠ છે, તેની એ કનકસુન્દરી નામે માનિતી પુત્રી છે. પરણવાને ઉમેદવાર ધણા વર આવે છે, પરંતુ શ્રેષ્ઠીના મનને કોઈ ગમતો નથી તેથી એ હજી પરણેલ નથી. એમ જિનમુખને કહી કન્યાને લઈને તે

પુરુષ ચાલ્યો ગયો. પછી જિનમુખે સુંદરને કન્યાનો વૃત્તાંત કહી સાંભળાવ્યો જે સાંભળતાં કામબાણથી પરાધીન થઈને સુંદર દીર્ઘ નિસાસા નાંખવા લાગ્યો. તેણે તરત જિનમુખને કહ્યું—હે મિત્ર ! એના વિરહમાં હું મારું જીવિત નિષ્કળ માનું છું. ત્યારે મિત્ર બોલ્યો—હે સુંદર ! જનનીના વચનને કેમ યાદ કરતો નથી ? શું ગુરુ(વડીલ)નો ઉપદેશ બધો તારા ચિત્તમાંથી ચાલ્યો ગયો ? વળી હે મિત્ર ! તે વિવેક પણ ક્યાં ગયો ? કે તું આવું બોલે છે. સુંદરે કહ્યું—તે બધું છે. કંઈ પણ નાશ પામ્યું નથી, પરંતુ હે મિત્ર ! એ મૃગાક્ષી જાણે મનમાં કેતરાઈ ગઈ હોય તેમ મનને મૂકતી નથી ! એટલે જિનમુખ બોલ્યો—‘ હે વયસ્ય ! જેમ તું તેના પર આસક્ત છે, તેમ તે બાળા પણ તારામાં અનુરક્ત છે એમ તેણીનું મુખ જોવાથી મારા જાણવામાં આવ્યું છે. કારણ કે—જે જેને પ્રિય હોય તે મુખ-રાગ જ કહી આપે છે. આ બાબતમાં વધારે શું કહેવું ? કારણ કે આંગણું જ ધરની અંતર્ગત લક્ષ્મી બતાવી આપે છે; માટે તું ધીરજ રાખ. એ અવશ્ય તારી પ્રિયતમા થશે.’ એમ અનુકૂળ નિમિત્ત અને શકુનોથી મને લાગે છે એમ સમજાવીને જિનમુખ સુંદરને પોતાના આવાસમાં લઈ ગયો. ત્યાં દેવ-ગુરુનું સ્મરણ કરીને રાત્રે બંને નિદ્રાવશ થયા.

હવે પ્રભાત થતાં તેમણે પટહની ઘોષણા સાંભળી કે-જે કનક-સાર શેઠની સર્પે દંશેલ કનકસુંદરીને જીવાડશે તેને શેઠ એક લાખ સોનામહોર આપશે; એટલે સુંદરે પટહને અટકાવીને પુરુષોને કહ્યું કે—તે બાળા મને બતાવે. તેમણે કહ્યું—‘ મહેરબાની કરીને ચાલો ’ ત્યારે મિત્ર સાથે સુંદર ત્યાં ગયો. અને શેઠ તથા

કનકસુંદરીને તેણે જોઈ. શ્રેષ્ઠીએ યથાસ્થિત વૃત્તાંત જણાવતાં કહ્યું કે—હે ભદ્ર ! કનકસુંદરીને જીવાડીને મને જીવિત દાન આપ. સુંદર બોલ્યો—મારી પાસે ગાડુમંત્ર તો છે, પરંતુ કાર્યસિદ્ધિ તો દૈવાધીન છે. એમ કહી મંડળ આજેખીને તેણે ગાડુ મંત્રનું સ્મરણ કર્યું એટલે તરત જ લોચન ઉઘાડી આગસ મરડતી કનકસુંદરી મંડળથી ઉડીને તેની માતાના ખોળામાં બેઠી. આથી શેઠ અત્યંત સંતુષ્ટ થયો. અને આનંદના ઉદ્ગારો ચોતરફ પ્રસરી રહ્યા. ત્યારે કનકસુંદરી પણ ‘તે જ આ સુલગ છે’ એમ ધારી ઉતાવળથી કંઈક વડીલોની લજ્જાથી મંદ-દષ્ટિએ સુંદરને જોવા લાગી. તે બાળાને તેવી શરમાળ અને અનુરાગવતી જોઈને સુંદરને જે આનંદ થયો, તે પણ વચનાતીત હતો; કારણ કે અનુરાગથી વિસ્તાર પામેલ અને વડીલોની લજ્જાથી સ્ખલિત થયેલ છાની રીતે કરેલ અવલોકન અત્યંત આનંદ પમાડે છે. પછી શ્રેષ્ઠીએ પુત્રીનું મન પારખી તથા જિનમુખના મુખથી નગર, કુળ વિગેરેની સુંદરની હકીકત જાણીને તેણે સુંદરને કહ્યું કે—હે સુંદર ! મારી આ પુત્રીને મોહ (મૂર્છા) પમાડનાર દર્પયુક્ત સર્પ અને કંદર્પ (કામ) ને પરાસ્ત કરવામાં તુંજ એક દક્ષ છે; માટે એનું પાણિયહણ કર. સુંદર બોલ્યો—એ બાબત વડીલોના તાબાની છે. શેઠ બોલ્યો—‘હે વત્સ ! એ તારો વિનય કુલીનતાને સૂચવે છે, માટે હવે તું તારા આવાસમાં જા અને હું એ પ્રસ્તુત હકીકત માટે તારી માતાની અનુજ્ઞા મંગાવી આપીશ !’ એમ કહીને શ્રેષ્ઠીએ પોતાના માણસો જયંતીમાં મોકલ્યા. ત્યાં તેમણે જઈને શેઠનો લેખ ધનશ્રીને બતાવ્યો. એટલે તેણે તે લેખ જોલીને

વાંચ્યો કે—હો ભદ્રે ! કંચનપુરનો કનકસાર શ્રેષ્ઠી તારા પુત્રને પોતાની પુત્રી પરણાવે છે, પરંતુ તેમાં તારી અનુજ્ઞાની તે અપેક્ષા રાખે છે. ત્યારે ધનશ્રી બોલી—‘કલ્યાણમાં વિરોધ કોણ કરે ?’ પછી જયસુંદરીની સંમતિથી તેમને પ્રતિલેખ આપ્યો. તેમણે જઈને શેઠને તે આપ્યો. એટલે શ્રેષ્ઠીએ તેમાં એવું વાંચ્યું કે—જો સુંદરને તમે પોતાની કન્યા આપતા હો તો બહુ જ ઉત્તમ છે કારણ કે ભવનમાં આવતી લક્ષ્મીને કોણ અટકાવે ? એ લેખ બતાવીને કનકસાર શ્રેષ્ઠીએ સુંદરને કનકસુંદરી પરણાવી.

પછી એક વખતે સુંદર પોતાના નગર ભણી જવાને તૈયાર થયો, પણ ચોમાસું પાસે હોવાથી તે ત્યાં જ રહ્યો. એવામાં કેટલાક સાર્થ લોકો જતા હતા તેથી સુંદરે દામોદર નામના બ્રાહ્મણને સાત રત્નો આપીને કહ્યું કે—આ રત્નો મારી માતા અને સ્ત્રીને આપજો. હવે તે જયંતીમાં આવ્યો, પણ લોભના દોષથી તેણે તે રત્નો છુપાવી રાખ્યા. સુંદરે બીજા એક વણિકને લેખ આપ્યો હતો તેમાં તેણે ધનશ્રીને સૂચના લખી હતી કે—દામોદર વિપ્ર પાસેથી સાત રત્નો લઈ લેજો. એટલે એ લેખ લઈને ધનશ્રી દામોદર પાસે ગઈ અને તે લેખ બતાવીને તેણે તેના પાસે રત્નો માગ્યા ત્યારે તે વિપ્રે કહ્યું—‘મારા સાથે તે મોકલ્યા નથી, આ તો કોઈએ ફૂડો લેખ લખ્યો છે.’ આથી ધનશ્રી પોતાના ઘરે આવી અને તેણે જયસુંદરીને કહ્યું—હો વત્સે ! એ બ્રાહ્મણનું મન ખોટું છે માટે કોઈ પ્રધાન પુરુષ પાસે જઈ તેને હકીકત જણાવીને એ રત્નો વસુલ કર. તે બોલી—ભલે, જેવી માતાની આજ્ઞા. એમ કહી ભોજન કર્યા

પછી જયસુદરી નગરશેઠ પાસે ગઈ. તેને રત્નોનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એટલે તેણીના રૂપમાં લુબ્ધ થયેલ નગરશેઠે કહ્યું—હે ભદ્રે ! જો મારી સાથે એક વાર પણ વિષય-સેવન કરે, તો તારું કામ કરી આપું. એમ સાંભળતાં જયસુદરી બોલી. હે શેઠ ! જો એમ હોય તો તમે રાત્રિના પહેલા પહોરે મારે ઘરે આવજો. હવે તે પુરોહિત પાસે આવી. તેણે પણ નગરશેઠના જેવો વિચાર દર્શાવ્યો. એટલે તેને બીજા પહોરે આવવાનું કહીને તે મંત્રી પાસે ગઈ. તે પણ પુરોહિત જેવો નીવડ્યો. ત્યારે તેના ત્રીજા પહોરે આવવાનું કહીને તે રાજા પાસે આવી. એટલે રાજાએ પણ તેવું જ જણાવ્યું. આથી તેને એથા પહોરે આવવાનું કહીને તે પોતાના ઘરે ગઈ. ત્યાં બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે સાસુ બોલી—જ્યાં અધિકારી પુરુષો પણ આવા હોય ત્યાં રત્નોની આશા કેવી ?

હવે જયસુદરીએ ધનશ્રીને કહ્યું કે—ચાર દિશામાં ચાર પુરુષો રહી શકે તેવી ચાર ખૂણાવાળી આપણી મંજૂષા છે, તે ખાલી કરીને ઘરના એક ભાગમાં મૂકાવી દો. એટલે સાસુએ તે પ્રમાણે કર્યું. જયસુદરીએ મકાનને સાફસુફ કરીને તૈયાર રાખ્યું. પછી રાત્રે મોહની જેમ દષ્ટિ(સુદષ્ટિ)નો પ્રતિરોધ કરનાર અંધકાર ચોતરફ પ્રસરતાં શ્રેષ્ઠીએ આવીને મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. એટલે તેનો યોગ્ય સત્કાર કરીને તેણે શૃંગારની વાતો કરવા માંડી. એવામાં પુરોહિત આવી ચડ્યો. તેણે દ્વાર ઠોકતાં કહ્યું કે—હે સુદરી ! દ્વાર ઉઘાડો. તે બોલી—એ કોણ છે ? એટલે શ્રેષ્ઠીએ જણાવ્યું—એ તો પુરોહિત જેવો લાગે છે. અહીં ક્યાંય છુપાઈને રહેવાનું સ્થાન છે ? જયસુદરીએ તેને મંજૂષાની

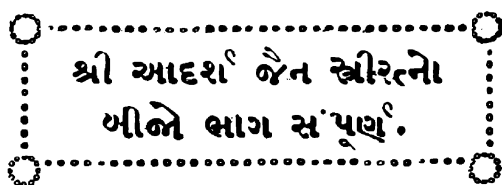
ઉત્તર ખૂણ ખતાવી. નગરશેઠ છુપાયો અને તાળું વાસ્યું. પછી દ્વાર ઉઘાડતાં પુરોહિત આવ્યો, તેનો યોગ્ય આદર કરીને તેણે તેને સિંહાસન પર બેસાર્યો અને પોતે શૃંગારની કથા ચાલુ કરી. એવામાં મંત્રીએ આવીને જણાવ્યું—‘ દ્વાર ઉઘાડ ’ તે બોલી ‘ એ કોણ ? ’ ત્યારે પુરોહિતે કહ્યું—‘ એ તો મંત્રી જેવો લાગે છે. હવે અહીં ક્યાં ભાગી છૂટવાનું ઠેકાણું છે ? તેણે પશ્ચિમ ખૂણ ખતાવી. તેમાં પુરોહિત દાખલ થતાં તેણે તાળું વાસી દીધું. પછી મંત્રીને આવવા દીધો. એનો પણ યોગ્ય ઉપચાર કરીને શૃંગારને લગતી તેણે વાતો કરવા માંડી. એવામાં રાજાએ આવીને જણાવ્યું કે—દ્વાર ખોલો. જયસુંદરી બોલી—‘ એ કોણ છે ? ’ ત્યારે મંત્રીએ જણાવ્યું કે—એ તો રાજા લાગે છે. હવે મને છુપાવવાનું સ્થાન ખતાવ. તેણે દક્ષિણ ખૂણ ખતાવી. તેમાં મંત્રી છુપાઈ બેઠો. એટલે સતીએ તાળું વાસી દીધું. પછી રાજાને પ્રવેશ કરાવીને તેણે તેનો યોગ્ય સત્કાર કર્યો અને શૃંગારની વાતો કરવા માંડી. એવામાં પૂર્વના સંકેત પ્રમાણે તેણીની સાસુ આવીને બોલી—હે વત્સે ! દ્વાર ઉઘાડ. રાજાએ પૂછ્યું. એ કોણ છે ? ત્યારે સતી બોલી—‘ એ તો મારી સાસુ છે. ’ રાજા બોલ્યો—તો મને ક્યાંય સ્થાન ખતાવ કે થોડીવાર ત્યાં છુપાઈ બેસું. તેણે મંજૂબાની પૂર્વ ખૂણ ખતાવી. રાજા છુપાઈ રહ્યો અને જયસુંદરીએ એક મજબૂત તાળું વાસી દીધું.

એવામાં રાત્રિ વ્યતીત થઈ અને પ્રભાત થયું એટલે વહુને ગળે બાજીને ધનશ્રી રાવા લાગી જેથી લોકો ભેગા થયા અને કોટવાલ પણ આવ્યો. તેણે પૂછ્યું કે—‘ આ શું છે ? ’ ત્યારે ધનશ્રી બોલી કે—મારો એકનો એક પુત્ર દેશાંતરમાં મરણ

પામ્યો. આથી કોટવાલ રાજલવનમાં ગયો. ત્યાં રાજા ન હતો, ત્યારે મંત્રીના ઘરે તે ગયો, મંત્રી પણ ન હોવાથી તે પુરોહિતના ઘરે આવ્યો, તે પણ ન હતો. તેથી નગરશેઠને ઘેર ગયો, તે પણ ન હતો. એટલે તેણે પંચને કહ્યું. તેમણે આવી ઘરની સાર વસ્તુ તપાસીને ધનશ્રીને કહ્યું—હે ભદ્રે ! તારા ઘરે ધનસંપત્તિ તો મોટી હોવી જોઈએ અને દેખાતું તો કાંઈ નથી. ત્યારે ધનશ્રી બોલી—‘ દેશાંતર જતાં જતાં મારા પુત્રે કહ્યું છે કે—આ મંજૂષાની બરાબર સંભાળ રાખજો. ’ આથી પંચે વિચાર કર્યો કે—‘ એમાં ઘરની કીંમતી વસ્તુ સંભલે છે, પણ તે ભારે વજનને લીધે જરાપણ ખસતી ન હોવાથી તેણે વહુને પૂછ્યું કે—એ બહુ ભારે છે. તેનું શું કારણ ? તે બોલી—આજે સ્વપ્નામાં ચાર લોકપાલ-ને મેં ઘરે આવેલ જોયા અને તે પણ આ મંજૂષાની પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર ખૂણમાં પેઠા તેથી એ સ્વપ્ન જો સત્ય હશે તો તેમના પ્રભાવથી ભાર સંભલે છે. પછી રાજપુરુષોએ તે પેટી ગાડી પર ચડાવી અને રાજસભામાં સિંહાસન આગળ મૂકાવી ત્યાં લોકો ભેગા થયા. પંચે ધનશ્રી પાસેથી કુંચીઓ મંગાવીને તાળા ઉઘાડ્યાં એટલે પૂર્વ ખૂણ-થકી નવવધૂની જેમ વસ્ત્રથી મુખને છુપાવતો અને નીચે દૃષ્ટિ નાખતો રાજા નીકળ્યો. દક્ષિણ ખૂણથી મંત્રી બહાર આવ્યો. પશ્ચિમથી પુરોહિત પ્રગટ થયો અને ઉત્તર ખૂણથી નગરશેઠ નીકળ્યો. એ બધા શરમના માર્યા તરતજ પોતપોતાને ઘરે ચાલ્યા ગયા. એટલે પંચે કહ્યું—શું આ રાજા, મંત્રી, પુરોહિત અને નગર-શેઠ છે કે આ ઈંદ્રજી છે ? પછી તેમણે જયસુદરીને

પૂછ્યું-આ શી હકીકત છે ? તે બોલી મેં તમને ઘરે જ સ્વપ્નની વાત સંભળાવી હતી. તે વખતસર સાચી નીવડી હશે. ત્યારે પંચે વિચાર કર્યો-આ વાત લાંબાવીને લોકોને ડાહ્યા બનાવવાની શી જરૂર છે ? એમ ધારી વાત બધી દબાવીને તેમણે મંજૂષા સહિત સાસુ-વહુને પોતાને ઘરે મોકલી. પછી રાજાએ કોટવાલને એકાંતમાં બોલાવીને કહ્યું કે-જયસુંદરીના ઘરે જઈને તેને કહે કે-‘ તને રત્નો પ્રાપ્ત થશે તેવો ઉપાય કરશું; પરંતુ રાત્રિનો વૃત્તાંત તારે કોઈને કહેવો નહિ. ’ રાજાના આ હુકમ પ્રમાણે કોટવાલે તેમ કર્યું. પછી મંત્રીએ દામોદર વિપ્રને કહ્યું કે-‘ બીજાના રત્નો પચાવી પાડતાં તું ચમને યાદ આવ્યો લાગે છે, માટે તે રત્નો એને સત્વર આપી દે. એટલે ભય પામતા પ્રાહ્મણે રત્નો ધનશ્રીને સોંપી દીધાં.

હવે વર્ષાકાળ વ્યતીત થતાં પુષ્કળ ધન વધારીને સુંદર પણ કનકસુંદરી સાથે નિર્વિદ્ધે પોતાની નગરીમાં આવ્યો. ત્યાં જનનીના સુખથી જયસુંદરીના શીલ અને રત્નોનો વૃત્તાંત સાંભળતાં સુંદર તેના પર અધિકાધિક અનુરાગ ધરવા લાગ્યો. એમ દેવ, ગુરુની ભક્તિથી રમણિય એવા ધર્મને ચિરકાળ આરાધી, પ્રાંતે સંયમ સ્વીકારી, સમાધિપૂર્વક મરણ પામીને જયસુંદરી તે દેવલોકના સુખનું ભાજન થઈ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકના ગ્રાહકોને

(સં. ૧૯૫૬ થી સં. ૨૦૦૬ની સાલ સુધીની)

આપેલી ભેટ.

પુસ્તક	નામ.	સાલ.
૧-૨	શ્રી નવતત્ત્વનો સુંદર ઓધ. સં. ૧૯૫૮-૧૯૫૯-૧૯૬૦	
૩	શ્રી જિવ વિચાર વૃત્તિ.	સં. ૧૯૬૧
૪	શ્રી જૈન ધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર.	સં. ૧૯૬૨
૫	શ્રી દંડક વિચાર વૃત્તિ.	સં. ૧૯૬૩
૬	શ્રી નય માર્ગ દર્શક.	સં. ૧૯૬૪
૭	શ્રી મોક્ષપદ સોપાન.	સં. ૧૯૬૫
૮	શ્રી જૈન તત્ત્વસાર.	સં. ૧૯૬૬
૯	શ્રી શ્રાવક કલ્પતરૂ.	સં. ૧૯૬૭
૧૦	શ્રી ધ્યાન વિચાર	સં. ૧૯૬૮
૧૧	શ્રી જંખૂસ્વામી ચરિત્ર.	સં. ૧૯૬૯
૧૨	શ્રી જૈન ગ્રંથ ગાદડ.	સં. ૧૯૭૦
૧૩	શ્રી ચંપકમાળા ચરિત્ર.	સં. ૧૯૭૧
૧૪	શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર	સં. ૧૯૭૨
૧૫	શ્રી ગુરૂ ગુણમાળા અને સમયસાર પ્રકરણ.	સં. ૧૯૭૩
૧૬	શ્રી જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	સં. ૧૯૭૪
૧૭	શ્રી દેવભક્તિમાળા	સં. ૧૯૭૫
૧૮	શ્રી ઉપદેશ સમતિકા.	સં. ૧૯૭૬
૧૯	શ્રી સંબોધ સમતિકા.	સં. ૧૯૭૭
૨૦	શ્રી સુમુખ નૃપાદિ ધર્મ પ્રભાવકોની કથા.	સં. ૧૯૭૮

પુસ્તક.	નામ.	સાલ
૨૧-૨૨	શ્રી આદર્શ જૈન સ્ત્રી રત્નો ભા. ૧ ભો.	સં. ૧૯૭૬-૮૦
૨૩-૨૪	શ્રી ધર્મ રત્ન પ્રકાશ.	સં. ૧૯૮૧-૮૨
૨૫-૨૬	શ્રી જૈન નરરત્ન ભામાશાહ (સચિત્ર)	સં. ૧૯૮૩-૮૪
૨૭-૨૮	શ્રી સુકૃતસામર યાને માંડગઢનો મહામંત્રીશ્વર.	સં. ૧૯૮૫-૮૬
૨૯-૩૦	શ્રી ધર્મ પરીક્ષા	સં. ૧૯૮૭-૮૮
૩૧-૩૨	જૈન ધર્મ-વિજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ.	સં. ૧૯૮૯-૯૦
૩૩-૩૪	પ્રહ્લ્લચર્ય-ચારિત્ર-પૂજાદિત્રયી સંગ્રહ શ્રીશત્રુજય તીર્થનો ઉદ્ધાર, નવસ્મરણ.	સં. ૧૯૯૧-૯૨
૩૫-૩૬	કલિંગનું યુદ્ધ યાને મહારાજા ખારવેલ.	સં. ૧૯૯૩-૯૪
૩૭-૩૮	દેવસીરાઈ પ્રનિકમણ સાર્થ.	સં. ૧૯૯૫-૯૬
૩૯-૪૦	વિજયનાનંદસૂરિ.	સં. ૧૯૯૭-૯૮
૪૧-૪૨	શ્રી નવપદ પૂજા, પં. શ્રી ગંભીરવિજયજી મ. કૃત સંવેગદ્રુમકંદલી, સમ્યક્ત્વ પૂજા, સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ. (૪)	સં. ૧૯૯૯-૨૦૦૦
૪૩-૪૪	શ્રાવક કલ્પતરૂ, અધ્યાત્મ મત પરીક્ષા, આચારોપદેશ. (ત્રણમાંથી એક)	સં. ૨૦૦૧-૨૦૦૨
૪૫-૪૬	કાવ્ય સુધાકર.	સં. ૨૦૦૩-૨૦૦૪
૪૭	ધર્મ પરીક્ષા, મોક્ષપદ સોપાન, દંડક વૃત્તિ, સમ્યક્ત્વ કૌમુદિ. (ચારમાંથી એક).	સં. ૨૦૦૫
૪૮	શ્રી આદર્શ જૈન સ્ત્રી રત્નો ભા. ૨ ભો.	સં. ૨૦૦૬

